

**MOLDO NİYAZ'IN ŞİİRLERİ ÜZERİNE
TEMATİK BİR İNCELEME**

**2020
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI**

İbrahim SOYTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KUNDAKCI

MOLDO NİYAZ'IN ŞİİRLERİ ÜZERİNE TEMATİK BİR İNCELEME

İbrahim SOYTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KUNDAKCI

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Ocak 2020

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ.....	7
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION	10
KISALTMALAR	11
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU	13
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	13
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	13
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	14
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	14
BİRİNCİ BÖLÜM	15
GİRİŞ	15
1.1. Kırgız Türklerinin Siyasî Tarihi.....	15
1.1.1. Çarlık Rusya'nın İşgalinden Önceki Dönem	15
1.1.2. Çarlık Rusya'nın İşgalinde Geçen Dönem	17
1.1.3. Sovyet Rusya'nın İşgalinde Geçen Dönem.....	18
1.1.4. Bağımsız Kırgızistan Dönemi	19
1.2. Kırgız Türklerinin Kültürel Tarihi	20
1.2.1. Kırgız Sözlü Kültürü.....	20
1.2.2. Kırgız Edebiyatı.....	21
İKİNCİ BÖLÜM.....	25
MOLDO NİYAZ'IN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ.....	25
2.1. Hayatı	25
2.2. Edebî Kişiliği ve Eserleri	26

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	29
MOLDO NİYAZ'IN ŞİİRLERİNDE TEMALAR	29
3.1. Dinî Temalar	29
3.1.1. Allah (Huda) Temi	29
3.1.2. Peygamber(ler) Temi	33
3.1.3. Mukaddes Kitap (Kuran) Temi	36
3.1.4. Melek Temi	38
3.1.5. Din Adamları Temi	39
3.1.6. Müslüman (Mümin) Temi	42
3.1.7. Kâfir Temi.....	44
3.1.8. Helal – Haram Temleri	47
3.1.9. Dua Temi	50
3.1.10. Beddua Temi	54
3.1.11. Fânî Dünya ve Öte Dünya (Mahşer-Ahiret) Temleri.....	56
3.1.12. Cennet ve Cehennem Temleri	59
3.2. Tarihî ve Siyasî Temalar	61
3.2.1. Hokand Hanlığı ve Kırgız İlişisine Ait Tarihî-Siyasî Temler.....	62
3.2.2. Rus İşgali Temi	64
3.2.3. Millî Mücadele Kahramanı Alımkul Atalık Temi.....	68
3.2.4. Millî Mücadeleye Katkı Sağlayan Diğer Yöneticilerle İlgili Temler ..	74
3.2.5. Zamane ve Olumsuz Yönetici Temi.....	81
3.2.6. Tarihî Mekân Temleri.....	89
3.3. Sosyal Temalar	92
3.3.1. Ölüm - Ayrılık Temi.....	92
3.3.2. Kadın Temi	96
3.3.3. Yozlaşma Temi	99
3.3.4. Zengin-Fakir Temleri.....	102
3.3.5. Vatanseverlik-Mertlik Temi	106
3.3.6. Lirik Şiirler ve Aşk Temi.....	108
SONUÇ	112
KAYNAKÇA	116
ÖZGEÇMİŞ	120

TEZ ONAY SAYFASI

İbrahim SOYTÜRK tarafından hazırlanan “MOLDO NİYAZ’IN ŞİİRLERİ ÜZERİNE TEMATİK BİR İNCELEME” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KUNDAKCI

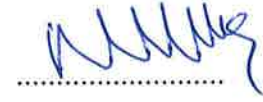
Tez Danışmanı, Türk Dili ve Edebiyatı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Türk Dili ve Edebiyatı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 31.01.2020

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

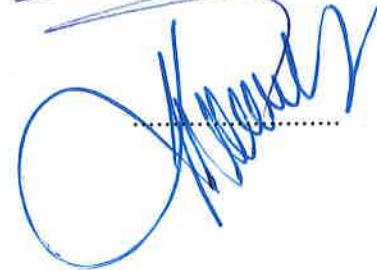
Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KUNDAKCI (KBÜ)

Üye : Doç. Dr. Enver KAPAĞAN (KBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Serhat KÜÇÜK (KOÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans/Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntuların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yaptığımı beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: İbrahim SOYTÜRK

İmza :

ÖNSÖZ

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Kırgızistan'ın Oş bölgesinin Kadamçay ilçesine bağlı Kızıl Bulak'ta dünyaya gelen Moldo Niyaz, ilk eğitimini dinî eğitim veren okullardan alır. Daha sonra da aynı şekilde eğitim veren medreselerde eğitim gören şair, buralarda İslam dini ve Doğu edebiyatlarına ait pek çok eseri okuma fırsatı bulur. Kırgız edebiyatının ilk kalem şairlerinden biri olan Moldo Niyaz dinler tarihi, millî tarih ve felsefe alanında kendisini yetiştirmiş biri olarak aktif siyasetle de yakından ilgilenir.

Moldo Niyaz, Kırgız ve Çağatay Türkçesi dışında Arapça ve Farsçayı da rahatlıkla konuşup yazabilen eserlerini Arap alfabesini kullanarak o günün Kırgız Türkçesiyle kendisi yazar. El yazısıyla hazırladığı eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla Moldo Niyaz; Kırgızların yaşadığı coğrafyanın tamamını dolaşır.

Moldo Niyaz daha çok Hokand Hanlığı döneminde yaşamış olmakla birlikte Rus işgalinin başladığı ve tamamlandığı döneme de şahitlik eder. Eserlerinde ağırlıklı olarak dinî konuları işleyen şair, dönemin sosyal ve siyasî olaylarına da kayıtsız kalmaz. Rus işgaline sert bir biçimde tepki gösteren, onlarla işbirliği yapan Kırgız yöneticilere de ağır eleştiriler yöneltir. Şiirleri tarihî bir belge niteliği de taşıyan, geleneklere ve ahlaki kurallara bağlı bir hayat süren, dolaştığı bölgelerin yöneticilerine danışmanlık hizmeti de veren Moldo Niyaz, 1896 yılında doğduğu köyde vefat eder.

Sözlü edebiyattan yazılı edebiyata geçiş döneminin etkili isimlerinden biri olan Niyaz, şiirlerinde çeşitli konularla ilgili geçmiş olayları tecrübe ve ibret olması amacıyla aktarır. Nasihat vermek amacıyla söylenen Kırgız halk şiiri türü 'sanat'ın içeriğini zenginleştirerek dönemin tarihî gerçeklerini de bu şiir türü ile anlatır. 'Sanat', 'Sanat Digar', 'Sanat Hasirat', 'Sanat Digarast' gibi adlar verdiği şiirlerine bakıldığında Moldo Niyaz'ın sadece bir şair değil; aynı zamanda tarihçi, seyyah, öğretmen, âlim ve filozof olduğunu söylemek mümkündür. Şiirlerinde dünyayı, toplumsal veya bireysel ilişkileri, tarihî olayları din merkezli ele alan şair, düşüncelerini aktarmada da oldukça cesurdur.

Moldo Niyaz'ın şiirlerinde yer verdiği temaların incelendiği bu çalışma iki bölüm olarak hazırlandı. Giriş olarak adlandırılan ilk bölümde Kırgız Türklerinin siyasî ve kültürel tarihi üzerinde duruldu. Böylelikle şiire yansıyan temaların bir bütünlük içerisinde yorumlanması ve dönemle bağının kurulması amaçlandı. İlk bölümün son başlığında da şairin hayatı ve edebî kişiliği üzerinde duruldu.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde Moldo Niyaz'ın şiirleri, ele alınan temalar bakımından değerlendirildi. Bu değerlendirmede toparlayıcı olması açısından tüm şiirler üç üst tema grubu şeklinde verildi. Bu üst gruplar kendi içerisinde tem olarak adlandırılan daha küçük başlıklara bölünerek değerlendirildi. Temlere Moldo Niyaz'ın eseri içerisinde verilen örneklerde dipnot bilgisi yazarın soyadı ve eserin yayın tarihi kullanılmadan sadece sayfa numarası şeklinde verildi. Çalışmada kullanılan şiir örneklerinin orijinal şeklinin transkripsiyonu italik olarak ve aktarmanın solunda kalacak şekilde düzenlendi.

Yükseköğrenim hayatım boyunca benden desteğini esirgemeyen, çalışmalarında benimle aynı heyecanı paylaşan çok kıymetli danışman hocam Dr. Öğr Üyesi Mustafa KUNDAKCI'ya, güler yüzüyle yeri geldiğinde abilik yapan, en ümitsiz anlarımızda bizi dipsiz kuyulardan çekip çıkararak, çok değerli tecrübeleriyle bizleri yalnız bırakmayan saygıdeğer hocam Doç. Dr. Enver KAPAĞAN'a, gerek fikirleriyle gerek davranışlarıyla bana her zaman yol gösteren, adam kelimesinin hayat bulmuş hali olan çok değerli hocam Öğr. Gör. Yılmaz BACAĞLI'ya ve gelişimimde katkısı bulunan Karabük Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün değerli hocalarına, varlıklarından güç aldığım sevgili babam Hacı Ali SOYTÜRK'e ve annem Hacer SOYTÜRK'e teşekkür ederim.

ÖZ

Kırgız Türklerinin XIX. yüzyıl boyunca gerek Hokand Hanlığına bağlı olarak yaşadığı döneme ait olaylar, gerekse Çarlık Rusya'nın işgali ve sonrasında yaşadıkları sadece tarihî metinlere yansımaz. Bu döneme ait olay ve durumlar edebî metinlere de yansır. Köklü bir sözlü geleneğe sahip olan Kırgız Türkleri bu dönemde yazılı edebiyata geçiş devresini de yaşar. Bu yeni dönemin ilk şairlerinden biri olan ve aynı zamanda eğitimci olarak da tanınan Moldo Niyaz'ın şiirlerinde, yaşadığı dönemin olaylarının yansımalarını görebilmek mümkündür.

Döneminin din eğitimi veren kurumlarında eğitimini tamamlayan şair, şiirlerinde hemen her sorunu dinle ilişkilendirerek yorumlar. Topluma zarar veren gelişmelerin sebebini dinden uzaklaşmakla, çözümünü de dine gereken değeri vermekle açıklar. Moldo Niyaz, Kırgız halkının içerisinde biri olmasının yanı sıra tüm Kırgız coğrafyasını dolaşır ve birçok olaya bizzat şahitlik eder. Bu anlamda şiirinde yer verdiği kimi tarihî olayların birinci elden tanığıdır. Dinî, tarihî olaylar kadar halkın yaşadığı sade hayata da şiirlerinde yer veren şairin döneminin diğer şairlerine göre en büyük avantajı yazabiliyor olmasıdır.

Moldo Niyaz'ın şiirlerinde yer verdiği belli başlı temaları incelemek amacıyla hazırlanan bu çalışmada temalar; dinî, tarihî ve siyasî, sosyal temalar olmak üzere üç ana başlığa ayrılıp her bir temanın altında o temaya ilişkin temler şairin eserlerinden hareketle tek tek değerlendirilmektedir. Neticede genel olarak edebiyatın özel anlamda şiirin üretildiği dönemin koşullarından etkilendiği, dahası etkilendiği koşulları dönüştürmek için bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Moldo Niyaz'ın bir şair olarak eserlerinde dinî, tarihî ve siyasî, gündelik hayat gibi bütün hayatı kuşatan konulara dokunduğu gözlenir.

Anahtar Kelimeler: Kırgız edebiyatı; Moldo Niyaz; şiir; şair; tema

ABSTRACT

The events of the Kyrgyz Turks during the 19th century as a part of the Hokand Khanate and the occupation of Tsarist Russia and their aftermath are not only reflected in the historical texts. The events and situations of this period are reflected in the literary texts as well. The Kyrgyz Turks, who have a long-standing oral tradition, also experienced the transition period to written literature during this period. One of the first poets of this new era, Moldo Niyaz, who is also known as an educator, is able to see the reflections of the events of his time in his poems.

The poet, who completed his education in the religious educational institutions of the period, interprets almost every problem in his poems by associating them with religion. The poet explains the reasons of the damaging developments as moving away from religion and the solution he offers is giving the necessary value to religion. In addition to being one of the Kyrgyz people, Moldo Niyaz wanders the entire Kyrgyz geography and witnesses many events personally. In this sense, he is a first-hand witness of some of the historical events in his poetry. The poet has also given place to religious and historical events and the daily lives of the people in his poems, and the greatest advantage of the poet compared to other poets of his period is that he can write.

In this study, which was prepared in order to examine the main themes that Moldo Niyaz included in his poems, the themes were; religious, historical and political, social themes are divided into three main headings and the themes related to that theme are evaluated one by one based on the works of the poet. As a result, it is seen that literature in general is affected by the conditions of the period when poetry was produced in a special sense and moreover, it was used as a tool to transform the conditions in which it was affected. As a poet, Moldo Niyaz's works touch the topics surrounding religious, historical and political life as well as daily life.

Keywords: Kyrgyz literature; Moldo Niyaz; poetry; theme; poet

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Moldo Niyaz'ın Şiirleri Üzerine Tematik Bir İnceleme
Tezin Yazarı	İbrahim SOYTÜRK
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KUNDAKCI
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	03.01.2020
Tezin Alanı	Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ / LEE
Tezin Sayfa Sayısı	123
Anahtar Kelimeler	Kırgız Edebiyatı, Moldo Niyaz, şiir, şair, tema

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	A Thematic Study on The Poems of Moldo Niyaz
Author of the Thesis	İbrahim Soytürk
Advisor of the Thesis	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KUNDAKCI
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	03.01.2020
Field of the Thesis	Department of Turkish Language and Literature Discipline of Turkish Folk Literature
Place of the Thesis	KBÜ /LEE
Total Page Number	123
Keywords	Kyrgyz literature, Moldo Niyaz, poetry, theme, poet

KISALTMALAR

akt.	: Aktaran
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
haz.	: Hazırlayan
İTOBİAD	: İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
JASSS	: Journal of Academic Social Science Studies
KTMU	: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TEKE	: Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim
vd.	: ve diğerleri
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Kırgız-Kiril	Kırgız-Latin	Kırgız-Kiril	Kırgız-Latin
А а	A a	О о	O o
Э э	Ä ä	Ө ө	Ö ö
Б б	B b	П п	P p
Ж ж	C c	Р р	R r
Ч ч	Ç ç	С с	S s
Д д	D d	Ш ш	Ş ş
Е е	E e	Щ щ	Şç
Ф ф	F f	Т т	T t
Г г	G g	Ц ц	Ts ts
Х х	H h	У у	U u – (U)w
Ы ы	I ı	Ү ү	Ü ü
И и	İ i	В в	V v
К к	K k	Й й	Y y
Л л	L l	Я я	Ya ya
М м	M m	Ю ю	Yu yu
Н н	N n	З з	Z z
Ң ң	Ñ ñ		

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmanın konusu XIX. yüzyıl Kırgız edebiyatının önemli isimlerinden Moldo Niyaz'ın şiirlerinde ele aldığı temalardır. Şairin şiirinde döneminin inanç, siyaset, eğitim ve sosyal hayat özelliklerinden etkilenmesinin kaçınılmaz olduğundan hareketle konu bu unsurlar üzerinden araştırılmaktadır. Moldo Niyaz'ın eserleri bu çalışmadan önce de birkaç çalışmaya konu olmakla birlikte bu çalışmalarda şiirler sadece tek yönden ele alınıp incelenmiştir. Bu araştırmada şairin şiirlerinin temaları bakımından çok yönlü ve bütüncül bir bakışla ele alınması amaçlanmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırma ile amaçlanan XIX. yüzyıl Kırgız şairlerinde Moldo Niyaz'ın şiirlerinde yer verdiği temalar üzerinden dönemin zihniyetini kavramaktır. Şairin yaşadığı dönemdeki din anlayışı, siyaset biçimi, ahlak kavramı ve insan ilişkileri halkı arasında dolaşarak sağlıklı gözlemler yapan şairin şiirlerine olabildiğince realist çizgilerle yansır. Bu sebeple şiirlerde yer verilen temaların çözümlenmesinin dönemi anlamak konusunda oldukça önemli olduğu ortadadır. Moldo Niyaz döneminde bir şair olmanın ötesinde bir eğitimci ve bir aktivist olarak halkın hem zihin hem de davranış yönüyle biçimlenmesinde etkin rol oynamış bir Kırgız aydınıdır. Yaşadığı dönemde başlayan Rus işgaline açıktan isyan eden şairin şiirlerinin bu anlamda da tarihî bir görevi icra ettiği açıktır. Halkının acılarına ortak olan Moldo Niyaz, şiirleriyle onları işgale, sömürüye, adaletsizliğe ve mahkûm edilmek istedikleri fakirliğe karşı koymaya çağırır. Ortaya konacak bu mücadele sürecinin ise Kırgız halkının inancına, değerlerine ve geleneklerine sahip çıkması hâlinde başarıya ulaşabileceğini düşünür. Şairin o gün yaşanan sorunlara karşı önerdiği bu yöntemin küreselleşme bağlamında inanç sistemleri, değerler bütünü ve yerel gelenekleri açısından bugün için de ağır bir tahribat yaşayan toplumlar için önemli olduğu değerlendirilebilir. Bu sebeple yapılan araştırmanın sonuçlarının bugünün sorunları için de ufuk açıcı sonuçlar ortaya koyması amaçlanmakta ve bu açıdan da önemli kabul edilmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada metin aktarma; araştırma konusu ile ilgili sözlük, kitap, tez, makale ve bildirileri inceleme, kütüphane araştırması yöntemlerine başvurulmuştur. Araştırmaya konu olan 'Sanat Digarasttar' adlı eserde yer alan şiirler, yorumlama tekniği kullanılarak tema hususiyetleri anlaşılmasına çalışılmıştır. İlk bölümde şiirlerin

ait olduğu edebî gelenek ve Şairin hayatı, Şiir anlayışı daha çok kaynak araştırması yöntemiyle ele alınırken ikinci bölümde verilen tematik özelliklerde yorumlama tekniği ağırlıklı olarak kullanılmıŐtır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Bu tez çalıŐmasında Kırgız edebiyatının ilk kalem Şairlerinden Moldo Niyaz'ın Şiirlerinin yer aldığı 'Sanat Dıgarasttar' adlı Şiir kitabı tematik unsurları bakımından ele alınmıŐtır. Eserin kaleme alındığı XIX. yüzyılın son yarısında Kırgız Türklerinin dinî, tarihî, siyasî ve sosyal anlamda bir geçiş devresi yaşadığı dikkate alınarak Şiirlerin muhtevasını Őekillendiren temaların çözümlenmesinin dönemi birçok açıdan aydınlatma çabasının bir parçası olarak düŐünülmüŐtür.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Çalışma sırasında Moldo Niyaz ve eseri 'Sanat Dıgarasttar' zerine Türkiye Türkçesi ile yapılmış çalışmanın oldukça sınırlı olduğu gözlemlenmiŐtir. Bu kapsamda doğrudan Şaire ilişkin az sayıdaki makale çalıŐmasından birkaçı Şu Őekildedir. M. Nurullah CİCİOğLU'nun kaleme aldığı "Moldo Niyaz'ın Şiirlerinde Tarihî Gerçeklik: Rus İŞgali rneğinde" baŐlıđını taşıyan makale, Şairin Şiirlerini bir konu özelinde ele almaktadır. Bayram TOPLU'nun "Farklı Coğrafyanın Aynı İnsanları - Molla Niyaz ve AŞık Seyrani" başlıklı makalesi de bir karşılaştırma denemesidir. Bu eserler dışında Şair, Kırgız edebiyatının Şiir türüne ait genel değerlendirme çalışmalarında bir alt başlık olarak kullanılır. Ayrıca yine Türkiye Türkçesinde Şair müstakil bir tez araŐtırmasına konu olmamıŐtır. Kırgız Türklerinin tarihi, inanıŐı gibi genel baŐlıklarda hazırlanan tezlerde Őairden söz edilmektedir. Dilara AKRAMOVA'nın 2000 yılında hazırladığı "Din Eğitiminin Genel Eğitim İçerisindeki Yeri ve Kırgızistan'daki Durum", Mehmet Emin Yazı'nın 2007 yılında hazırladığı "arlık Döneminde Kırgızlar (1852-1917)" ve İmanbek AZIZILLA UULU'nun 2019 yılında hazırladığı "Kırgız Şiirinde Dinî ve Tasavvufî Unsurlar" konulu Yüksek Lisans Tezleri Şaire tezin araştırma konusunu ilgilendiren kısmıyla ve bir bölümde yer vermektedir. İlgili döneme ait yazılı Kırgız kaynaklarının azlığı da bir başka sınırlılık sebebidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Kırgız Türklerinin Siyasî Tarihi

Türk tarihinin bilinen en eski kavimlerinden biri olan Kırgız Türklerinin isminin ortaya çıkışı ve anlamı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlar arasında en dikkate değer olanı XVI. yüzyılın büyük âlimlerinden Seyfeddin Aksikentî'nin 'Kırgız' adını Oğuzlarla irtibatlandığı ve 'Kırk-Oğuz' kullanımından doğduğu görüşüdür (Kundakçı, 2019: 13-14). Eski dönemlerden beri Yenisey Irmağı'nın orta bölgelerinde yer alan vadiden Güney Sibiry'a doğru genişleyen, bugün için Minusinsk ve Abakan bölgeleri olarak anılan yerlerde yaşayan ve çok fazla yer değiştirmeyen Kırgız Türklerinin (Roux, 2014: 203) siyasî tarihini en genel ölçütlerden hareketle dört ana döneme ayırmak mümkündür.

1.1.1. Çarlık Rusya'nın İşgalinden Önceki Dönem

İlk bağımsız devletlerini kısa bir süreliğine de olsa MÖ kuran Kırgızlar'ın hayatı bu dönemde gerek akraba boy ve toplumlarla gerekse de diğer milletlerle mücadele ederek geçer (Kapağan, 2015: 26). Haklarındaki en eski yazılı kaynaklar olan Çin yıllıklarına göre MÖ 200'lü yıllarda Baykal Gölü'nün batısındaki düzlüklerde Asya Hun Devleti'ne bağlı olarak yaşayan Kırgız Türkleri, bu devletin yıkılmasından sonra bir müddet boy teşkilatı biçiminde varlıklarını sürdürürler. Mukan Kağan döneminde I. Göktürk Devleti'nin hâkimiyetini kabul eden Kırgızlar, bu devletin Çin esaretine girdiği MS 630 tarihine kadar onlara bağlı olarak yaşar (Işık, 2016: 244).

Kırgızlar tarih sahnesine etkin bir siyasî aktör olarak çıkmadan önce özellikle Asya Hun Devleti'ne bağlı oldukları dönemde ve hemen sonrasında sosyo-kültürel kimliklerini oluşturup büyük devletler kurabilmek için gereken siyasî tecrübeyi de kazanırlar (Kalkan, 2006: 67-68). I. Göktürk Devleti'nin yıkılmasının ardından VII. yüzyılın sonuna kadar otonom hareket eden Kırgızlar, bu dönemde Çin ile ilişkilerini geliştirmeye çalışır. VII. yüzyılın sonu itibariyle II. Göktürk Devleti'nin hâkimiyetine giren Kırgızlar üzerinde hâkimiyet kurmanın kolay olmadığı bu döneme ait Köktürk Kitabelerinden anlaşılmaktadır (Budak, 2003: 16).

Uygurlarla birlikte hareket ederek II. Göktürk Devleti'ni ortadan kaldıran ve aynı soydan da olsa bir başka devletin tahakkümüne razı olmayan Kırgızların bağımsız olma çabası geçmiş dönemde elde ettikleri sosyo-kültürel kimlik ve siyasî tecrübe ile açıklanabilir. Nitekim II. Göktürk Devletinin VIII. yüzyılın ortasında yıkılmasından sonra Uygurların hâkimiyetine girmek zorunda kalan Kırgızlar, kısa bir süre sonra onların egemenliğine karşı da silahlı bir mücadeleye girişir (Kulamshaeva, 2016: 84-85). Tâbi oldukları devletlerin askerî gücü içerisinde de oldukça etkin olan Kırgızlar, savaş kabiliyetleri ve yükseklerde yaşamının gerektirdiği dayanıklılıklarıyla bilinen bir topluluk olarak yaşadıkları bölgelerde daima kendilerinden çekinilen bir topluluklardı (Erdem, 2000: 63).

Yaşadıkları coğrafyanın ticaret kervanlarının güzergâhı üzerinde bulunması sebebiyle barış dönemlerinde ticarete de ağırlık veren Kırgızlar, bu vesileyle hem zengin bir topluluk hâline gelir hem de İranlı, Bizanslı ve Çinli tüccarlar üzerinden diğer devletlerle ilişki kurarlar. Özellikle Uygurların istediği ağır vergiler sebebiyle başkaldıran Kırgız Türkleri, 840 yılında Uygur Devleti'nin kuzey kısmında Ötüken bölgesinde tarihteki ikinci bağımsız Kırgız devletini kurarlar (Saray, 1993: 16-17).

Kırgızların Asya'da kurduğu ikinci devletin de ömrü uzun olmaz. Bir dönem bağılıklarını bildirdikleri Kıtaların bitmek bilmeyen saldırıları sebebiyle 924 tarihinden başlayarak Ötüken'den ayrılıp batıya, bugünkü Kırgızistan'ın bulunduğu bölgeye doğru çekilirler (Gömeç, 2002: 29). X.-XII. yüzyıllar arasında Karahanlılara bağlı olarak yaşayan Kırgızların bu dönemdeki geçim kaynakları daha çok tarım ve ticaret gibi yerleşik kültüre has faaliyetlerdir. Kırgızlar için X. yüzyıl medeniyet ve kültür bakımından bir dönüm noktasıdır. Dünya bakışları ve İslam dinine inanmaları yönüyle diğer Türk boyları ile müştereklikler kazanan Kırgızlarda hayat, bu yeni duruma göre şekillenmektedir (Dıykanbayeva, 2016: 15). Dünyaya bakışları, inançları, kurdukları büyük şehirlerde sürdürdükleri bu yaşam biçimi onların sosyo-ekonomik hayatında ciddi değişikliklere yol açar (Yazı, 2007: 15).

XIII. yüzyılın başlarında Moğol Devletini kuran Cengiz Han, komşularıyla birlikte Kırgızları da hâkimiyeti altına alır. Kırgızlar buna direnmek istediye de 1217 yılında bu direniş hareketi kanlı bir biçimde bastırılır. Kesintilerle XV. yüzyıla kadar süren Moğol hükümlanlığı sonrasında bir dönem Kazak Türkleri ile birlikte Özbeklere tâbi olan Kırgızlar, onların Moğol saldırılar karşısında acze düşmesi nedeniyle yine

Kazaklarla birlikte bugünkü Kazak bozkırlarında otonom bir hanlık kurarak XVII yüzyılın ortalarına kadar huzurlu bir dönem geçirirler (Saray, 1993: 18).

Kırgızlar; XVII. yüzyılın ortalarından itibaren doğudan gelen Kalmuk, kuzeyden gelen Rus tehdidi karşısında XVIII. yüzyılın başlarında güneye yönelerek Hokand Hanlığının hâkimiyetini gönüllü olarak kabul ederler (Kundakçı, 2019: 17). Hanlık içerisinde nüfus olarak da etkili bir noktada bulunan Kırgızlar, Hokand Hanlığının askerî teşkilatını da ellerinde bulundurduklarından hanlığın tebaası olmaktan çok zımnî de olsa idaresini yürüten topluluktur (Gömeç, 2002: 46). Ancak hanlığın yöneticilerinin iktidar mücadelesi ve Kırgız boylarının aralarındaki anlaşmazlıklar neticesinde üstelik bu boyların talebiyle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kırgız toprakları Çarlık Rusya'sının işgaline uğramaya başlar (Orozobaev, 2014: 22).

1.1.2. Çarlık Rusya'nın İşgalinde Geçen Dönem

Hokand Hanlığının 1876 yılında Ruslar tarafından ortadan kaldırılıp yerine Fergana eyaletinin kurulması sonrasında Türkistan coğrafyasındaki son Türk devleti de ortadan kaldırılmış olur. Yaklaşık otuz yıl gibi kısa bir sürede bütün Türkistan'ı üstelik çok az bir askerî zayıyla ele geçiren Çarlık Rusya'sının işini genelde tüm Türk topluluklarının özelde Kırgız Türklerinin teçhizatını ve yönetimi modernleştirememesinin yanı sıra birbirlerine düşerek güçten düşmüş olmalarıdır (Kurat, 1993: 352-353).

Çarlık Rusya, Kırgız topraklarının işgalini bölerek yönetmek anlayışına uygun biçimde kendi yönetim sistemini getirerek tescil ederken bir yandan da sadece sömürülen ülkelerin yönetim sistemini düzenleyen özel kanunlar hazırlar. Türkistan Genel Valiliği ismiyle kurulan Rus tipi sömürge yönetim modeline göre Kırgız toprakları Çarlık rejimi için; Rus köylüsünü yerleştirebileceği verimli bir alan, kendi mallarını satabileceği bâkir bir pazar, tabîî zenginliklerini yağmalayıp hammadde sağlayabileceği sahipsiz bir kaynaktır (Özgen, 2014: 17-18).

Kırgız Türklerine ve genelde bütün Türkistan coğrafyasına dönük siyasetlerinde önce yumuşak bir siyasî tavır sergileyen Çarlık Rusya'sı ağır ağır işlettiği sömürü çarkının istediği biçimde çalışabilmesi için evvela boylar ya da topluluklar arasında fitne çıkaracak, var olan fitneyi büyütecek adımlar atar. Bunun

için de yerel idareyi kabiliyet ve ahlak zaafı olan kimselere vererek halkın huzursuzluğunu artırır. El çabukluğu ile huzursuzluk kaynağı olarak yerli insanların itham edilmesini sağlayan Rusya daha sonra kendi lehine propaganda yapacak devşirilmiş din ve ilim adamları bulur veya bizzat yetiştirir (Togan, : 246-248).

Çarlık Rusya'sının sistematik bir biçimde yürüttüğü baskı politikasına Kırgızlar, 1885 yılında Oş şehrinde başlayan ve kısa sürede millî bir karakter kazanan bir ayaklanmayla direnirler. Bu ayaklanmayı 1898 yılında Andican kasabası merkezli çıkan bir başka ayaklanma takip eder. Halk elinden alınan topraklarını, ağır vergilerin kalkmasını, adaletsiz uygulamaların son bulmasını kısacası özgürlüğünü geri ister. Kırgız halkının bu haklı taleplerine Rusların cevabı şiddetli olur. Ayaklanmalar ağır silahlarla yapılan müdahalelerle kanlı bir şekilde bastırılır.

Rusya'da Çarlık rejimine karşı 1905'te çıkan ihtilâlin ardından Tatarların da desteğiyle Kırgızlar arasında Ceditçilik hareketi başlar. Eğitim sistemini yeni bir yönetime bağlı olarak düzenleyen bu harekete bağlı okullar Kırgızistan'da da açılır. Bu okullarda yetiştirilen gençler üzerinden bölgede yerli bir aydın tipi yetiştirilir. Kendi kültürüne, milletine ve dinine bağlı bu aydınlar Çarlık rejimine karşı direnişi canlı tutar. Rusya'nın I. Dünya Savaşına katılması ile birlikte zaten ellerinden her şeyleri alınan Kırgız halkının ellerinde kalan son insan gücün olan 19 ile 43 yaşları arasındaki erkeklerin de 1916 yılında çıkarılan yasa ile askere çağırılması halkı çileden çıkarır. Silahsız ve savaş tecrübesinden yoksun halk, rejime karşı ayaklanınca Ruslar tüm güçleriyle bu ayaklanmayı bastırmak için Kırgız Türklerinin üzerine yürür. Ayrıca Kırgızistan'a yerleştirilen binlerce Rus göçmenin de silahlandırılmış olması neticesinde ayaklanma çok kanlı bir biçimde bastırılır. Kırgız halkı bir soykırıma uğramaktan Çin'e doğru kaçarak kurtulur. Ürkün olarak anılan bu tarihî olay sırasında birçok Kırgız açlıktan, soğuktan ölür (Dıykanbayeva, 2014: 117-119). Bu olayın sonrasında 1917 yılında Bolşevik İhtilali ortaya çıkar. Kırgız Türkleri de bu yeni durumdan etkilenir.

1.1.3. Sovyet Rusya'nın İşgalinde Geçen Dönem

Çarlık rejimine görünüşte son veren 1917 yılındaki Şubat ve Ekim İhtilalleri, gerçekte birçok siyasî ve ekonomik sorun sebebiyle dağılma sürecine giren Rus İmparatorluğunun yeniden toparlanmasını sağlar. Sovyet iktidarı ile birlikte bir yandan

Çarlık rejimi altındaki Rus olmayan milletlere bağımsızlık sözü verilerek destekleri alınırken diğer yandan bu milletlerin kültür unsurlarını bozarak Sovyet ideolojisiyle yeniden biçimlendirme ve bu insanları Ruslaştırma çalışmaları yapılır (Kara, 2013: 1753).

Zeki Velidi Togan başkanlığında 1921 yılında kurulan Türkistan Millî Birliği içerisinde diğer Türk soylu halklarla birlikte yer alan Kırgızlar, aralarındaki eski anlaşmazlıkları kaşıyan ve kavgaları körükleyen Ruslar tarafından önce 1924 yılında ‘Muhtar Bölge’, daha sonra 1926 yılında SSCB’ye bağlı ‘Kırgız Özerk Cumhuriyeti’ en sonunda da 1936 yılında yine SSCB’nin 16 cumhuriyetinden biri olarak ilan edilen bir yönetim yapısı altında yaşar (Saray, 2002: 443). Kendisinde dünyaya nizam verme sorumluluğu gören ve halkları kurtarma iddiası ile kendi rejimini tüm milletlere dayatan Sovyet Rusya, tarihini ve sahip olduğu devlet kurma tecrübelerini yok saydığı Kırgız Türklerinin de ilk defa bu ideoloji ile birlikte bir devlete sahip olduğu propagandasını işler.

Özellikle Stalin tarafından 1930’lu yıllarda tüm Türkî coğrafyada onun koyduğu isimle ‘halk düşmanları’na karşı başlatılan mücadele esasında genelde tüm Türk soylu özelde Kırgız coğrafyasında mevcut ideolojinin sonu gelmeyen kanunsuz uygulamalarına karşı halkı bilinçlendirme ve harekete geçirme ihtimali bulunan herkesin ortadan kaldırılması projesidir. Stalin’in ölümüne kadar kıyımlar, yasaklamalar ve takibatlarla süren bu dönemin sonunda kısmî bir yumuşama yaşanır (Derviş - Esenkankyzy, 2019: 170-171). Kırgızistan, Gorbaçov’un 1986’da başlattığı ‘açıklık ve yeniden yapılanma’ sürecinin sonrasında 12 Aralık 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eder (Saray, 1993: 82-83).

1.1.4. Bağımsız Kırgızistan Dönemi

Sovyetler Birliğinin dağılmasından önce 1990 yılının Ekim ayında millî meclisi tarafından seçilecek bir cumhurbaşkanlığı makamı oluşturarak bağımsız bir devlet olma yolunda önemli adımlar atan Kırgızistan, diğer Türkî cumhuriyetlerin liderlerinden farklı olarak Komünist Parti yöneticisi olmayan Kırgızistan İlimler Akademisi Başkanı Askar Akayev’i ilk Cumhurbaşkanı olarak seçip 1991 yılında bağımsızlığını ilan eder (Gürbüz, 2011: 428).

Yüzölçümü bakımından Türkistan coğrafyasındaki en küçük devletlerden biri olan Kırgızistan, doğal güzellikleri ve zenginlikleri yönüyle kendisine yeten bir ülkedir. Kırgızistan'ın coğrafi yapısında etkili olan Tanrı Dağları ve Altay sıradağlarının vadilere böldüğü ülkede bu vadilerde yer alan akarsuların üzerine kurulu elektrik santralleri tüm Türkistan coğrafyasının elektrik ihtiyacını karşılayacak kadar önemlidir. Sanayi bakımından çok gelişemeyen ülkede hayvancılık, madencilik ve tarım başlıca gelir kaynaklarıdır (Kundakçı, 2019: 20-21).

1.2. Kırgız Türklerinin Kültürel Tarihi

Kültür, ait olduğu toplumun dil, din, ahlak, sanat, ekonomi gibi alanlarda ortaya koyduğu gelişmenin ahenkli bir toplamı demektir. Kültür, medeniyetten farklı olarak millî bir özellik gösterir. Çünkü gerek din gerek dil gerekse de ahlak gibi kültür unsurları dışarıdan edinilen, öğrenilmiş ve suni şeyler değildir. Bu değerler bir milletin tabiatı haline gelmiş doğal değerlerdir (Gökalp, 2019: 190).

Tarihte kendi adı ile bilinen en eski Türk topluluklarından biri olan Kırgızlar, Türk coğrafyası içinde kültür unsurlarını en iyi muhafaza eden ve bugün de yaşatan toplulukların başında gelmektedir. Türkistan'da yaşayan tüm Türkî halkların geçmişi ile bağını kopararak onları başkalaştırmak yahut tamamen ortadan kaldırmak isteyen işgalci, sömürgeci çabalara karşılık Kırgızlar, sözlü folklor ürünleri ve yazılı metinleriyle kimliklerini korurlar (Kapağan, 2017: 751).

1.2.1. Kırgız Sözlü Kültürü

Kırgızlar tarihleri kadar eski ve derin bir sözlü kültüre sahiptir. Halkın yaşadığı hayatı sözlü nakille kuşaklar arasında taşıyan bu kültür biçimini yazıya geçirme çalışmaları Rus işgalinin hemen sonrasında yani XIX. yüzyılın ortalarında başlar (Dıykanbayeva, 2016: 16). Türkistan'ın dağlık coğrafyasındaki yaylalarda ya da vadilerdeki su kenarlarında sadece akrabalığın esas olmadığı boylar biçiminde yaşayan Kırgızlar, bu şartların bir sonucu olarak daha çok uzlaşıya dayalı bir idare biçimi benimserler. Merasimlerini, çalışmalarını, inançlarını, eğitimlerini ya da eğlencelerini yazılı kurallar üzerinden değil sözlü nakil üzerinden gerçekleştirirler. Coğrafyanın parçalı ve uzak yerleşimlere izin vermesi sebebiyle merkezî bir idare sistemi kuramayan Kırgız toplumunda her karar veya yaşam formu karşılıklı rıza ile belirlenir. Aksakal adı da verilen yaşlıların sözlü kültür konusundaki birikimi sebebiyle sorunlara

hakem olduğu göçebe Kırgız toplumunda iklim, geçim kaynaklarını ve yaşanacak mekânı belirlemenin dışında insan tabiatına da etki eder (Gürbüz, 2011: 421).

On (Sağ) Kanat ve Sol Kanat olmak üzere temelde iki boy şeklinde teşkilatlanan Kırgızlar için bu idare biçimi bir avantaj olsa da çoğu zaman istismara açık olması bakımından tahrip edici de olmaktadır. Sözlü kültürün boyun yanı sıra yerleşilen coğrafyaya bağlı olarak Kuzey ve Güney olarak ayrılması da esasen basit sebeplerle körüklenebilecek kavgaları önleyemeyecek şekilde biçimlenmesine sebep olur (Sağlam, 2017: 16).

Kırgız sözlü kültürünün temelinde yaşam pratikleri kadar inançlar da etkili olur. Genel Türk tarihi içerisinde İslâm dinini kabul etmeden önce Gök Tanrıçılık, atalar kültü ve yer-su olarak adlandırılabilen üç farklı geleneksel inanç sistemine bağlı olan Kırgızlar; toplu şekilde olmasa da Manihaizm, Budizm, Taoizm gibi inançlardan da etkilenir (Orozobaev, 2014: 26-27).

Kırgız sözlü kültür ürünlerinin nesiller arasında sağlıklı bir biçimde aktarılmasını sağlayan en önemli ürünler destanlardır. Destan bakımından oldukça zengin bir birikime sahip olan Kırgız Türklerine ait en büyük destan ise Manas'tır. Manas destanının oluşum sürecinin başladığı dönem konusunda bir netlik olmasa da bu destanın Kırgızlara ait en eski zamanlardan bugüne uzanan Kırgız tarihini ve sözlü kültürünü yansıtan bir eser olduğunda herkes hemfikirdir. Kırgız sözlü kültürünün oluşumuna, taşınmasına ve korunmasına aracılık eden sınıç ve akınlar söyledikleri eserlerle; âdetleri, ahlakı, insanların meziyet ve kusurlarını yargılama biçimini, dini görüşleri, farklı bilgi başlıklarındaki birikimi, sanatı ve dil özelliklerini içeren toplum hayatını yansıtır. Ansiklopedik bir özellik gösteren destanlarda Kırgızların düşmanlarla mücadelelerinin yanı sıra kâinatın yaratılışı konusundaki tasavvurlarını, adalet kavramına bakışlarını ve ideal insan ya da toplum meselesindeki tutumlarını anlatır (Sıdıkov, 1993: 102).

1.2.2. Kırgız Edebiyatı

Kırgız Türklerine eğitimi, bilimi öğretenin, onların kültürlü insanlar olmasını sağlayanın kendi ideolojisi olduğunu iddia eden; Kırgız dili ve edebiyatının başlangıcı olarak 1920'li yılları işaret eden Sovyet rejimi, bu propagandayla Kırgızları geçmişlerinden, kardeş Türk topluluklarından uzaklaştırmayı amaçlar (Aşçı, 2009: 7).

Kırgız Türkleri alan uzmanlarınca çok eski dönemlere ait olduğu değerlendirilmesi yapılan çok sayıda sözlü edebiyat eserine sahip olmakla birlikte, en eski Kırgızca yazılı belge VI. yüzyıl ile IX. yüzyıl arasında oluşturulduğu belirlenen Orhon Yenisey, Talas yazıtları olarak kabul edilmektedir. Bu durum Kırgız yazılı metinlerinin de eski Türk yazılı kaynakları ile yaşıt olduğunu göstermektedir. Kırgız yazılı edebiyatının temeli Türklerin özellikle İslam inancı dairesine girdiği dönemlerde farklı sahalarda yaşayan Yusuf Has Hacip, Kaşgarlı Mahmut, Ali Şir Nevâî gibi söz ustalarının eserlerine kadar uzanır. Bu anlamda Kırgız edebiyatını, Sovyet iddiasının aksine ortak edebî dönem, sözlü gelenek dönemi, akınlık (âşıklık) dönemi, modern edebiyat dönemi olmak üzere dört devre altında değerlendirmek mümkündür. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/13471,yuzyillardirdevamedensozsanatipdf.pdf?0>, 2005: Erişim Tarihi: 24.10.2019).

Kırgızların Türklerinin sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktararak bugüne kadar ulaştırdığı edebî eserler hâlâ canlılığını koruyan ve hacim bakımından dünyanın en büyük destanı olan Manas başta olmak üzere destanlar, masallar, efsaneler, hikâyeler, türküler (ır), makal-lakaptar (atasözleri-deyimler), ninniler, bilmeceler, tekerlemeler, ağıtlar ve atışma(aytış)'lardan oluşmaktadır (Dıykanbayeva, 2016: 16). Her biri kendine has usullerle icra edilerek nesiller arasında taşınan ve eğitim, inanç, üretim, eğlence gibi pek çok toplumsal alanı düzenleyen sözlü edebiyat eserleri fertlere ortak bir şuur ve hareket tarzı kazandırma işlevi görmektedir (Kundakcı, 2019: 28).

Anadolu'daki âşıklara benzeyen, şiirlerini çoğu zaman bir ezgi eşliğinde ve irticalen söyleyen akınlar; Kırgızların hayat tecrübelerini, tarihini ve kültürünü eserlerinde aktaran yetenekli söz ustalarıdır (Alimov, 2003: 3). Akınlık geleneğinin tam olarak ne zaman başladığı bilinmemekle birlikte IX. yüzyılda ilk defa Manas destanını söyleyen Caysan İrçî'nin, XIII. yüzyılda Cengiz Han döneminde yaşayan Ket-Buka ve XIV. yüzyılın önemli sanat ve ilim adamı Asan Kaygı'nın bu geleneğin bilinen ilk temsilcileri olduğunu söylemek mümkündür (Kayıpov, 2009: 108).

Akınlar, yöneticilerle halk arasında yaşanan sorunları, temel insanî duyarlılıkları ve asgari ahlak ölçülerini eserlerinde dile getirerek basitten karmaşığa her türlü toplumsal durumun ya da sorunun anlatılmasına aracılık ederler. Her türlü merasimlerini, boş zamanlarını şiir söyleyerek değerlendiren Kırgızlar içerisinde Arstanbek, Toktogul, Barpı gibi akınların çıkması doğal bir durumdur. Bu dönem

akınları okuma yazma bilmez ve şiirlerini halkın huzurunda, komuz adı verilen yerel bir çalgı eşliğinde söyler (Kundakçı, 2019: 35).

Akınlık geleneğine mensup şairler, Rus işgalinin olumsuz sonuçlarının bariz bir biçimde görülmeye başlandığı XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren eserlerini söylemeden evvel yazılı olarak da hazırlamaktadır. Şiirlerini aynı zamanda yazıya döktükleri için ‘cazgiç’ (yazıcı) akın olarak da adlandırılan bu akınlar, halkın özellikle Rus işgali sebebiyle yaşadığı sorunları, bu sorunların çözüm yollarını dile getirdikleri eserleriyle halkı bilinçlendirmeye çalışır. İşledikleri konu sebebiyle ‘Zamane Edebiyatı’ adı da verilen bir dönemi oluşturan ve sadece kendi eserlerini değil kendilerinden evvel söylenen eserleri de yazıya aktaran cazgiç akınlar, Kırgız Türklerinin edebî mirasının gelecek zamanlara taşınmasında önemli bir görev icra ederler (Çeribaş, 2012: 31-32).

Rus işgali öncesinde ve işgal döneminde sözlü kültür bakımından oldukça iyi durumda olan Kırgız Türkleri buna karşılık yazılı kültürde zayıftır. Bu durumun sebebi yaşam biçimleri ve geçim kaynaklarının da etkili olduğu informal eğitimin toplum hayatında formal eğitime göre daha yaygın olmasıdır. Kırgız Türkleri daha çok dinî vazifelerini yerine getirebilecek ölçüde Kuran öğrenmenin ve yine bu alfabeyle kullanarak en asgari iletişim ihtiyaçlarını giderebilecek kadar okuryazar olmayı yeterli sayarlar (Polat, 2011: 2). Dinî esaslı eğitim veren bu yerlerde eğitim alan kimseler arasında edip ve şair olan ve daha çok ‘Moldo’ unvanı ile anılan yazıcı şairler de bulunmaktadır.

Kırgız Türklerinde gerek dinî gerekse ilmî anlamda mektep ve medreselerin kurulması XIX. yüzyılın sonlarında gerçekleşir. Türk halkları coğrafyasında verilen eğitimin metoduna dönük ciddi eleştiriler getiren İsmail Gaspıralı’nın öncülük ettiği eğitimde reform hareketinin temel amacı okullarda verilen eğitim ve öğretim yöntemlerinin yenilenmesini ve geliştirilmesini sağlamaktır. Bu amaca yönelik olarak XIX. yüzyıl sonlarında ve XX. yüzyıl başlarında bütün Türkistan sahasında olduğu gibi Kırgızistan’da da dinî eğitim merkezli medrese usulü eski öğretim metoduna alternatif olarak ‘Usul-ü Cedîd’ okulları açılır. Eski okullardan farklı olarak din eğitiminin yanı sıra gramer, hat, matematik, tarih derslerinin de okutulmasına önem verilen bu okullar çok gelişip yaygınlaşmadan bütün Türkistan coğrafyası Rusların işgaline uğrar. Neticede bu kurumlar Rusların her alanda uyguladığı asimilasyon

politikaları gereği önce zayıflatılır ve daha sonra tamamen kapatılır. Bu okullarda yetişen Moldo Niyaz, Moldo Kılıç Samırkan Uulu, Nur Moldo, Aldaş Moldo, Osmanaalı Sıdık Uulu, Belek Soltonoyev, Talip Moldo gibi Kırgız aydınları 1920'li yıllara kadar bütün Türk lehçelerini kapsayan bir 'üst yazı dili' olan Çağatay yazı geleneğini kullanarak eserler verirler (Aşçı, 2009: 8). Millî bir anlayışla eğitim veren bu okulların yerini Çarlık Rusya'sının siyasetine hizmet edecek insanlar yetiştirmek ve halkı Ruslaştırmak amacıyla açılan Rus-Tuzem okulları alır (Akramova, 2008: 494). Bu okullara daha çok fakir ya da yetim çocuklar alınarak istedikleri gibi şekillendirirler.

Kırgız yazılı edebiyatının Sovyet öncesinde yayınlanan ilk üç metni Moldo Kılıç'ın "Kıssa'i-Zilzala" (Ufa-1911, Şark Basımevi) adlı şiir kitabı, Osmonalı Sıdıkov'un "Muhtasar Tarih'i-Kırgızıya" (Ufa-1913, Şark Basımevi) ve "Tarih-i Şadmaniya" (Ufa-1914, Şark Basımevi) eserleridir (Cigitov, 2006: 522).

Rusya'da 1917 Kasım ayında başlayan Sovyet Devrimi bütün Türkistan coğrafyasını da tahakkümü altına alır. Bu yeni rejim kendi ideolojisini yaymak üzere insanlara ulaşmak için yazılı ve basılı yayınlara ihtiyaç duyar. Bu sebebe bağlı olarak Kırgız edebiyatının ve yazı hayatının gerek kendisine ait bir alfabe gerekse de yazılı eserler bakımından atılım gerçekleştirdiği dönem bu dönemdir. Modern anlamda Kırgız aydınlarının temeli 1921-1924 yılları arasında Taşkent ve Almatı'daki okullarda eğitimlerini tamamlayan Kırgız öğrenciler tarafından atılır. Bu tarihe kadar Kırgız aydınları Özbek Türkçesi, Kazak Türkçesi ve Tatar Türkçesi ile yazarken bu tarihten sonra yazılarında kendi lehçelerini esas alan bir yazı sistemi kullanırlar. Yeni dönem Kırgız aydınları Taskent ve Almatı'da dışında Kırgızistan'ın çeşitli bölgelerinden de yetişir. Togolok Moldo, Isak Saybekov, Abılkasım Cutakeyev, Toktoraalı Talkanbayev, Orozakun Lepasov, Cumadıl Tülögabilov gibi okuryazar akınlar bunların içerisinde en önemlileridir. Bu akınlar, şiirlerinde daha çok Sovyet ideolojisiyle başlayan yeni dönemi, Komünist Parti anlayışı, Sovyet idealleri, kadın sorunları gibi konuları işleyerek halk arasında bu ideolojinin kabul görmesinde etkili olur. Bu akınların eserleri halk arasında hem sözlü anlatı şeklinde hem de kitap, dergi gibi yazılı eser formunda dolaşır (Aşçı, 2009: 12).

İKİNCİ BÖLÜM

MOLDO NİYAZ'IN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

2.1. Hayatı

Moldo Niyaz'ın hayatına dair yaşadığı döneme ait yazılı bir kaynak bulunmadığı gibi kendi eserlerinde de kendisi hakkında bir bilgiye rastlamak mümkün değildir. Şair hakkındaki tüm bilimsel çalışmaların kaynağı halk arasından nakil yoluyla derlenen bilgilerdir. Şaire ait iki el yazması eseri bularak şair hakkındaki ilk ilmî araştırma sürecini başlatan isim ise Bolot Muratalıulu Yunusaliyev'dir (Kundakçı, 2019: 92). Bu araştırmalara göre Moldo Niyaz, 1823 yılında Oş bölgesinin Kadamçay ilçesine bağlı Kızıl Bulak köyünün Ak Kıya adı verilen yerinde çiftçilikle geçinen fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir (Toplu, 2014: 1446).

İlk eğitimini yakın çevrede belirli yerlerde açılan dinî eğitim veren okullardan aldığı söylenen Moldo Niyaz, yine rivayetlere göre daha sonra Kara-Tigin Medresesinde eğitimini sürdürür. Burada İslam dini ve Doğu edebiyatlarına ait pek çok eseri okuma fırsatı bulan âlim şair, döneminin diğer şairlerinden farklı olarak dinler tarihi, millî tarih ve felsefe alanındaki tahsili sayesinde aktif siyasetle de yakından ilgilidir (Özgen, 2014: 164).

Döneminde müderris seviyesinde bir akın olan Moldo Niyaz, Kırgız yazılı edebiyatının ilk temsilcisi olarak da kabul edilmektedir (Arıcan, 2013: 195). Kırgız ve Çağatay Türkçesi dışında Arapça ve Farsçayı da rahatlıkla konuşup yazabilen şair, eserlerini Arap alfabesini kullanarak bizzat yazar (Cicioğlu, 2016: 73). Şairin el yazısıyla hazırlayıp yine bizzat ciltlediği eserlerini yedi kitapta topladığına dair bilgiler bulunmasına karşılık bugün için elde olan sadece üç kitaptır (Duman, 2015: 8).

Eserlerinin içeriğinden Kırgızların yaşadığı Arka, Ancıyan gibi Çin'e bağlı şehirlerin de bulunduğu geniş bir bölgeyi gezdiği; Kırgızistan coğrafyasının tamamını dolaştığı anlaşılan Moldo Niyaz, şiirden anlayan herkese eserlerini hem söyler hem de elyazması olarak çoğalttığı şiir kitaplarını buralarda yaşayan Kırgızlara hediye eder (Cicioğlu, 2016: 72). Yılın sıcak zamanlarında halkının yaşadığı coğrafyaları gözlemlemek, onların sıkıntılarına ya da mutluluklarına tanık olmak ve bunları

şairlerinde anlatarak tüm Kırgızları birbirine yakın kılmak isteyen Moldo Niyaz, serin ve soğuk mevsimlerde ise doğduğu yer olan Kızıl Bulak köyüne gelerek günümüzde de ‘Moldo Niyaz’ın Mağarası’ olarak anılan bir mağarada topladığı Kırgız çocuklarına Arap alfabesi ile Kırgızca okuma ve yazmayı öğretir. Bu bakımdan Kırgız Türklerinin eğitim tarihinde de önemli bir isim olan şair, öğrencilere şiirleriyle de nasihatler vermeye çalışır (Özgen, 2014: 165), (Azızılla Uulu, 2019: 92).

Şairin yaşadığı yıllar daha çok Hokand Hanlığı dönemine rastlamakla birlikte Rus işgalinin başladığı ve tamamlandığı döneme de şahitlik eder. Eserlerinde ağırlıklı olarak dinî konuları işleyen şair dönemin sosyal ve siyasî olaylarına da kayıtsız kalmaz (Duman, 2015: 8-9). Rus işgaline sert bir biçimde tepki gösteren, onlarla işbirliği yapan Kırgız yöneticilere ağır eleştiriler yönelten ve 1864’te Türkistan, Evliya Ata, Çimkent şehirlerin savunmak için Ruslara karşı kahramanca mücadele eden Alimkul’u eserlerinde öven Moldo Niyaz’ın şiirleri tarihî bir belge niteliği de taşır. Geleneklere ve ahlaki kurallara bağlı bir hayat süren, dolaştığı bölgelerin yöneticilerine danışmanlık hizmeti de veren Moldo Niyaz, 1896 yılında doğduğu köyde vefat eder (Kundakçı, 2019: 93).

2.2. Edebî Kişiliği ve Eserleri

Kırgız edebiyatında ‘yazıcı akınlar’ olarak bilinen şairlerin içerisinde modern şiir üslubuna en yakın isim olan Moldo Niyaz’ın eserleri de Kırgız Türkçesiyle yazı diline ilk aktarılanlar arasındadır. Moldo Niyaz, Kırgız şiir geleneğine ait türlerin muhteva ve şekil özelliklerine kendine has detaylar katarak özgün şiir formları ortaya koyar. Sözlü edebiyattan yazılı edebiyata geçiş döneminin etkili isimlerinden biri olan Niyaz’ın şiirlerinde doğaçlama söylenen şiirlerde rastlanmayan detayların varlığı dikkati çeker. Şair; çeşitli konularla ilgili geçmiş olayları tecrübe ve ibret olması amacıyla aktaran, nasihat vermenin esas olduğu Kırgız halk şiiri türü ‘sanat’ın içeriğini zenginleştirerek kuru bir öğretme amacının dışında dönemin tarihî gerçeklerini de anlatacak hâle getirir (Kundakçı, 2019: 97-98).

Moldo Niyaz’ın üç elyazması kitabı Kırgızistan İlimler Akademisi Yazma Eserler Bölümünde bulunmaktadır. Bu kitaplardan ikisi Bolot Murataalı Uulu Yunusaliyev tarafından 1951 ve 1956 yıllarında bulunur. Abdıganı Erkebayev tarafından bulunan üçüncü yazma eserse 1988’de aynı bölüme teslim edilir. Şaire ait

dördüncü bir eser de 1974 yılında Yazma eserler Bölümüne teslim edilen yüz on yedi mısralık koşok (ağıt) tarzında yazılmış ve ‘Hat’ (Mektup) adı verilen bir kitaptır (Özgen, 2014: 164). Kitaplarda şiirler ‘Sanat’, ‘Sanat Digar’, ‘Sanat Hasirat’, ‘Sanat Digarast’ gibi başlıklarla yer almakta, birbirlerinden numaralarla ayrılmaktadır (Niyaz, 1993: 161).

Eserlerine bakıldığında Moldo Niyaz’ın sadece bir şair değil; aynı zamanda tarihçi, seyyah, öğretmen, âlim ve filozof olduğunu söylemek mümkündür. Şiirlerinde dünyayı, toplumsal veya bireysel ilişkileri, tarihî olayları din merkezli ele alan şair, düşüncelerini aktarmada da oldukça cesurdur. Niyaz, doğru bildiklerini ya da bildiği doğruları o dönemde her yere ve herkese ulaştırabilmek için ciddi fedakârlıklara katlanır (Toplu, 2014: 1448).

Halkın içerisinde yaşayan, Kırgız coğrafyasını karış karış dolaşan Moldo Niyaz şiirlerinde, halkın çektiği ve çoğuna bizzat kendisinin de şahit olduğu sıkıntıları ele alır. Dönemin idarecileri ile halk arasında iletişim kurma vazifesi de ifa eden diğer şairler gibi Moldo Niyaz da yazdıkları ile yöneticilere bir tür danışmanlık hizmeti verir. Halk arasında eşitliğin sağlanması, ihtilaflarda veya paylaşımlarda adaletle hükmedilmesi, halkın fakirleşmemesi ya da fakirlikten kurtulması için gerekenlerin geciktirilmeden yapılması gibi sorun başlıklarında Moldo Niyaz yöneticileri şiirleri aracılığı ile uyarır (Yazı, 2007: 61).

Moldo Niyaz; Kırgız şiirinde zaman akımı olarak bilinen ve sosyal anlamda yaşanan problemler, halk hayatında meydana gelen ahlaki çöküş üzerine kafa yoran ve şiirlerinde bu konuları işleyen şairler arasında sayılmaktadır. Niyaz’a göre bütün bu sorunların temelinde dinden uzaklaşma bulunmaktadır. Sorunların çözümü de ona göre dinin yeniden en doğru şekliyle hayata hâkim olması sonrasında mümkündür (Kalberdiyev, 2010: 67). Moldo Niyaz’ın yaşadığı dönemde etkinliğini sürdüren tarikatlardan birine bağlı olduğunu düşündürecek birçok detay şiirlerinde görülebilir. Hangi tarikata bağlı olduğu bugün için bilinmese de şairin bağlı bulunduğu tarikatta şeyh mertebesinde olabileceğini düşündürecek ifadeler yine şiirlerinde rastlanmaktadır (Azızılla Uulu, 2019: 96).

Eserlerinde halkı bir olmaya, beraber hareket etmeye ve vatanlarını sevmeye davet eden Moldo Niyaz, Rus işgalini de şiddetle karşı çıkar. Bu konuda çok sayıda

şiiiri bulunan Niyaz, Rus işgalininin Kırgız halkının hayatında bir trajediye yol açtığını düşünür. Şair, Rusların sadece Kırgız topraklarını işgal etmesine karşı değildir. O, sömürü ve asimilasyon amaçlı Rus işgaline maruz kalan diğer Müslüman Türk toprakları için de dertlenir. Şiirlerinde işgal konusundaki tavrını, üzüntüsünü net ve açık bir biçimde ortaya koyan Moldo Niyaz, bir yandan da Türk halklarını muhtemel Rus esaretinden kurtarmak için çareler arar. Şair, Rus yönetimine açıkça karşı çıkan ve bağımsızlık için savaşan Minbay ve Alimkul gibi örnek kahramanları şiirlerinde işleyerek halkı yaşananlara karşı tavır alma konusunda cesaretlendirmek ister (Toraman, 2014: 136-137).

Moldo Niyaz'ın eserleri hem içeriğinde yoğun olarak dinî unsurlar bulundurduğu hem de Türkistan topraklarındaki Rus varlığına şiddetle karşı çıktığı için Çarlık Rusya'sı sonrasında ortaya çıkan Sovyetler Birliği döneminde de sakıncalı kitaplar arasında yer alır. Sovyet ideolojisine ters olan ve Rus yayılcılığına çareler arayan bu şiirlerin yayınlanması bir yana okunması sözlü olarak yayılması bile şiddetle yasaklanır. Moldo Niyaz'ın eserleri uzunca bir süre arşivlerde gizlendikten sonra Sovyet rejiminin parçalanıp dağılmaya başladığı dönemde yayınlanmaya başlar (Azızılla Uulu, 2019: 96).

Moldo Niyaz'ın eserlerini Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte Kırgızistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına kavuşması sonrasında tam manasıyla incelemek mümkün olur. Niyaz'ın eserleri üzerinde en çok çalışan araştırmacı, dönemin diğer eserlerini de Kırgızların köklü ve tarihî derinliği olan bir edebiyatının bulunduğunu, Kırgızlarda yazılı edebiyatın ve sanatın Sovyetler döneminde başladığı propagandasının doğru olmadığını en çok da kendi halkına göstermek amacıyla yaptığı bilimsel çalışmalarla gün yüzüne çıkaran Omor Sooronov'dur. Sooronov, bu çalışmanın da esasını oluşturan ve Arap alfabesi kullanılarak Kırgız Türkçesiyle yazılan 'Sanat Digarasttari' adlı eseri Kiril alfabesine aktararak 1993 yılında yeniden bastırır (Cicioğlu, 2016: 73).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MOLDO NİYAZ'IN ŞİİRLERİNDE TEMALAR

Şiirde tema, şairin ele aldığı konuyu kendine özgü bir şekilde yorumlaması ve değerlendirmesi demektir. Şairin konuyu ele alma biçimden ortaya çıkan tema, esasen şiirde verilmek istenen mesajların özetidir. Tema, şiirde bir kelime ile verilebileceği gibi mısra ya da mısralarla da aktarılabilir. Bu anlamda tema, şiirde kelime veya kelimelerle aktarılabilir gibi şiirin tümüne de dağıtılabilir (Çetin, 2004: 13).

Moldo Niyaz şiirlerinde lirik ve epik üsluplar kullanmakla beraber konularına daha çok realist bir tutumla yaklaşır. Dönemin sosyolojik, siyasî ya da tarihî olaylarına kayıtsız kalmayan şairin temalarında baskın tema dindir. Moldo Niyaz'ın şiirlerindeki temaları dönemin koşullarının da etkisiyle dinî, tarihî ve toplumsal temalar olmak üzere temelde üç başlık altında değerlendirmek mümkündür.

3.1. Dinî Temalar

Moldo Niyaz'ın hem devam ettiği okullar hem de şahsî okumaları sayesinde iyi bir dinî eğitim aldığı şiirlerinden anlaşılmaktadır. Onun şiirlerinde İslam dini ile ilgili her ayrıntıyı bulmak mümkündür. Özellikle Arapça ve Farsçaya hâkim oluşu sebebiyle dinî ilimleri kaynağından ve doğru olarak öğrenir. Ayrıca Moldo Niyaz'ın şiirleri; Sovyet öncesi dönemde Kırgız halkının dünya görüşü, hayat biçimi ve din anlayışı konusunda sağlıklı bir değerlendirme yapma imkânı verir (Akramova, 2000: 65).

Şiirlerinde ele aldığı hemen her konuya dinî bakış açısıyla yaklaşan Moldo Niyaz, İslam'ı hayatın tamamına hâkim kılmaya çalışır. Bu yönüyle Moldo Niyaz, bir şair olmanın ötesinde Müslüman bir düşünür olarak da kabul edilebilir (Azızılla Uulu, 2019: 92-93). Moldo Niyaz'ın şiirlerinde de bu sebeple dinî temalar yoğun olarak bulunmaktadır.

Kıyamet kopuncaya

Kırgızdan din gitmesin (42)

3.1.1. Allah (Huda) Temi

Moldo Niyaz, şiirlerinde Arapça 'Allah' isminden çok Farsça 'Huda' ismini kullanır. Bu isimlendirme Arap olmayan milletlerde yaygın olarak görülen bir durum

olmanın yanı sıra, Türklerin dinî hayata dair terminolojiyi daha çok Farsçadan aldığını da göstermektedir (Bardakçı, 2013: 59).

Moldo Niyaz, Allah'ın var olduğuna kesin olarak inanır ve O'nun varlığının delili olarak yarattıklarını gösterir. Dünyada birbirine zıt olmakla beraber yaratılmış ne varsa bir tür denge adına onları yaratanın Allah olduğuna inanır.

<i>Can-canıbar tukumdap,</i>	Hayvanların doğum yaptığı,
<i>Cazdı Hoday carattı.</i>	Baharı Huda yarattı.
<i>Cañı öspürüm ulanga</i>	Genç delikanlıya
<i>Beli tutam, beş kökül</i>	Beli ince, beş kaküllü
<i>Nazdı Hoday carattı.</i>	Nazı (sevgili) Huda yarattı.
<i>Kara kalem, ak kagaz</i>	Kara kalem, beyaz kâğıt
<i>Hattı Hoday carattı.</i>	Yazıyı Huda yarattı.
<i>Handardın işin бүtkörüp</i>	Hanların işini bitirip
<i>Habardın cazdı hökümdar</i>	Gayri dinin habercisi hükümdar
<i>Candardın işin бүtkörüp</i>	Canların işini bitirip
<i>Adamdın uçar kanatı</i>	İnsanın uçacağı kanadı
<i>Attı Hoday carattı.</i>	Atı Huda yarattı.
<i>Samovardan çıkpagan</i>	Aşhaneden çıkmayan
<i>Sarttı Hoday carattı.</i>	Sartları Huda yarattı.
<i>Maydanga çapsa baş bergen</i>	Savaş meydanında baş veren
<i>Martdı Hoday carattı.</i>	Merdi Huda yarattı.
<i>Bandasinin başıga</i>	Kulunun başına
<i>Darttı Hoday carattı.</i>	Derdi Huda yarattı.
<i>Biröö balant, biröö pas</i>	Biri uzun, biri kısa
<i>Boydu Hoday carattı.</i>	Boyu Huda yarattı.
<i>Cannattin hasili</i>	Cennetin mahsulü
<i>Koydu Hoday carattı.</i>	Koyunu Huda yarattı.
<i>Biröö momun tüz coldo</i>	Biri mümin doğru yolda
<i>Turuunu Hoday carattı.</i>	Durmayı Huda yarattı.
<i>Miñ tili bar makpöö</i>	Bin dili var mekruh
<i>Urunu Hoday carattı.</i>	Hırsız Huda yarattı

(s.79-80)

Moldo Niyaz'ın bu dizelerinden anlaşıldığı kadarıyla varlığın tüm suretleri Allah'tandır. Bu anlayış tasavvufa ait 'vahdet-i vücut' anlayışına yakın bir anlayıştır. Şair bu varlıkları özellikle kötülerini de yarattığına inandığı Allah'a bu yaratma sebebiyle sitem etmez ya da kızmaz. Bunun bir hikmetin gereği olduğunu inanır. Ayrıca yaratılmış tüm varlıkların O'nun zatına bir delil olduğunu düşünür. Varlığı mutlak ve tek (vahdet) olan Allah, Zatının işareti olarak varlığı geçici ve çok (kesret) olan gölgeler yaratır (Demirli, 2012: 431-432).

<i>Can ägem özü caratkan</i>	Can sahibim kendi yarattı
<i>On segiz miñ aalamdı.</i>	On sekiz bin âlemi.
<i>Asmanda aziz carattı</i>	Gökte aziz yarattı
<i>Arşı kurs, lawhukalamdı.</i>	Arşı Kürsi ve Levh-i kalemi
<i>Özü halkka carattı:</i>	Kendi halk için yarattı:
<i>Awal Adamatani.</i>	Evvel Âdem atayı.

(s.26)

Yukarıda verilen dizelerde daha açık olarak anlaşılacağı üzere Moldo Niyaz'ın şiirlerinde Allah, tasavvufî bir evren içerisinde kullanılır. Nitekim şiirde geçen 'Arş', 'Kürsi' ve 'Levh-i Kalem' kavramları İslam tasavvufuna ait yaratma mekânları ve kaderi ifade etmek için kullanılan kavramlardır (Uludağ, 1991: 410).

Moldo Niyaz'ın şiirlerinde Allah'ın varlığı kadar İslam inancının esasını oluşturan 'tevhit' ilkesinin de şair tarafından özellikle vurgulandığını söylemek mümkündür.

<i>Yaratkan ul yagona</i>	Yaradan O yegâne
<i>Hudayım birdir.</i>	Allah'ım birdir.
<i>Kudrat blan</i>	Kudreti ile
<i>Eki dünya ayladi,</i>	İki dünya eyledi
<i>Awal Adamatani</i>	Evvel Âdem atayı
<i>Binaa ayladi.</i>	Yarattı.

(s.75)

Yaşanılan ve öldükten sonra gidilecek olan dünyanın yegane yaratıcısının Allah olduğuna, iman eden Moldo Niyaz insanın Allah'ın birliğine olan imanının sadece sözde kalmaması, mutlaka gönülle yani kalple de tasdik edilmesi gerektiğini belirtir:

<i>Ay garibi beynava</i>	Ey garip bî-neva ¹
<i>Birliğiga Hudanın</i>	Birliğine Huda'nın
<i>Ikrariñ bar tiliñda</i>	İkrarın var dilinde
<i>Sadakan birla ıklas</i>	Doğruluk ile birlikte ihlâsın
<i>Asam zatın kop kılıp</i>	Zatının ismini çok zikredip
<i>Kanı senin diliñda.</i>	Hani senin gönlünde.

(s.87)

Moldo Niyaz'ın şiirlerinde Allah, daha çok yaratma fiiliyle birlikte anılır. Ancak Allah'ın yaratma fiilinden sonra da dünyaya hükmettiği, olup bitenleri gören, tayin eden, hesap soran ve affeden sıfatlarıyla aktif olarak kâinata müdahil olduğunu düşünür. Şair tarafından bu bağlamda Allah'ın Gaffar, Cebbar, Ehad ve Settar isimleri de kullanılır.

<i>Ay garibi beynava</i>	Hey garip kul (şairin kendisi)
<i>Salurman sendak asa çok.</i>	Bilirim senin gibi asi yok.
<i>Birliğininin hurmati</i>	Birliğinin hürmetine
<i>Cazana kılma garibni</i>	Cezalandırma garip (kulunu).
<i>Alla namiñ hurmati.</i>	Allah adının hürmetine
<i>Sarsan kılma miskinni</i>	Tasa verme fakire.
<i>Sattar namiñ hurmati</i>	Settar isminin hürmetine
<i>Gamkin kılma cumlani</i>	Kederli etme cümleyi (kullarını).
<i>Gaffar namiñ hurmati</i>	Gaffar isminin hürmetine
<i>Carmati heç cumlani</i>	Suçlarını affet cümlelerin.
<i>Camal namiñ hürmeti</i>	Cemal isminin hürmetine
<i>Fana bergiy bapçaga.</i>	Kurtuluş ver herkese.

(s.98-99)

¹ kul, zavallı, muhtaç kimse

Moldo Niyaz, İslam ilimlerinde ‘ru’yetullah’ olarak adlandırılan ve öteki dünyada Allah’ı görmek şeklinde ifade edilebilecek genel ehl-i sünnet inancına bağlıdır. Allah’ı görmenin bir nimet ve ödül olduğuna inanan Niyaz, bu inancını dile getirdiği şiirinde istiareli bir biçimde Allah isminin yerine ‘Didar’ı kullanır (Kalberdiev, 2010: 76).

<i>Yawmulcaza mahşarda</i>	Hesap günü mahşerde
<i>Can ägem kazı bolgondo</i>	Canımın sahibi (Rabbim) kadı olduğunda ²
<i>Cannatti kılıp canıñdı</i>	Cennetlik edip ruhumu
<i>Camalını körsötsö</i>	Cemalini gösterse
<i>Didardan cakşı bar beken?</i>	Didar ³ dan iyisi var mıymış?

(s.49)

Bu dizelerden de anlaşılacağı üzere Moldo Niyaz’ın şiirlerinde Allah, daha çok tasavvufi anlayışa yakın bir biçimde ele alınır. Bu yaklaşım şairin aldığı dinî eğitim ile açıklanabilir. Allah temi, şiirin diğer temleri için de belirleyici bir rol oynar.

3.1.2. Peygamber(ler) Temi

Moldo Niyaz’ın şiirlerinde dinî temlerden bir diğeri de peygamberdir. Her türlü sorunun çözümünü dinde arayan şairin şiirlerinde modellediği insan sınıfının başında peygamberler gelir. Esasında şairin şüphe yer olmayacak şekilde Allah’ın varlığına inanması da onun peygamberler konusundaki tutumunda belirleyicidir. Çünkü peygambere iman etmek Allah’ın varlığına iman etmenin temel şartlarından biridir.

Kırgız Türkleri, İslam inancını kabul ettikten sonra Allah’ın insanı yaratmasından başlayarak kullarına doğruları anlatmak üzere peygamberler gönderdiğine inanırlar. Özellikle dört büyük ilahî kitabın gönderildiği peygamberin insanları doğru yola davet ettiğine iman eden Kırgız Türkleri için bu peygamberlerin hayatlarına dair bilgilerin sözlü kültür unsurları ve edebî eserlerde hikâye, menkıbe biçiminde anlatılması bir gelenektir (Kalberdiev, 2010: 58). Niyaz’ın şiirlerinde de son peygamber Hz. Muhammet (sav) öncesinde gönderilen peygamberlere de iman edildiğini gösteren dizeler vardır.

<i>Paygambarlar hurmati</i>	Peygamberler hürmeti
<i>Sarsan kılma garıpnı</i>	Tasa verme garibe

(s.99)

² kulları hakkında hüküm verirken

³ Allah’ın görünüşü

Şair, Hz. Muhammet (sav) dışındaki peygamberlere inanmakla beraber onların hakkında pek de etraflı bir bilgi vermez. Şiirlerinde İslam peygamberi dışında iki peygamberin ismi geçer. Bunlardan ilki Hz. Âdem'dir. Ancak Hz. Âdem de bir peygamberden çok, yaratılan ilk insan olma vasfı ile ön plana çıkarılır.

<i>Yaratkan ul yagona</i>	Yaradan O yegâne
<i>Hudayım birdir.</i>	Allah'ım birdir.
<i>Kudrat blan</i>	Kudreti ile
<i>Eki dünya ayladi,</i>	İki dünya eyledi
<i>Awal Adamatanı</i>	Evvel Âdem atayı
<i>Binaa ayladi.</i>	Yarattı.
<i>Sebepkar Azazil</i>	Sebep olan Azazil ⁴
<i>Sagır,kabir bandalar</i>	Küçük, büyük kullar
<i>Künah ayladi.</i>	Günah işlediler.

(s.75)

Hz. Âdem'in anıldığı kısımların hemen sonrasında ilk günah kıssasına bir gönderme yapmak için şeytandan da bahseden şair, bu peygamberin ismini insanoglunun çabucak kanabileceği, yoldan çıkabileceği gerçeğini örneklemek için kullanır.

Moldo Niyaz'ın şiirlerinde Hz. Muhammet (sav) dışında adı geçen ikinci peygamber Hz. Musa (as)'dır.

<i>Beyişten çıkkın (ak) sooluk,</i>	Cenneten gelen ak koyun(u)
<i>Közü kööhar kök koçkor</i>	Gözü cevher (gibi) mavi koç(u)
<i>Köböytön Musa paygambar</i>	Çoğaltmıştı Musa peygamber
<i>Cürse cazda küböktöy,</i>	Dolaşsa yazın altın gibi,
<i>Cünü mayin cibektey,</i>	Yünü ince ipek gibi,
<i>Tişteri tizgen mervettey,</i>	Dişleri dizilmiş inci gibi,
<i>Kuyruğu kandı, navattay</i>	Kuyruğu şeker, nöbet şekeri gibi
<i>Sütü şirin şarbattay,</i>	Sütü tatlı şerbet gibi,

⁴ Şeytan'ın Hz. Âdem'e secde etmeyi reddetmeden önceki adı (Doğan, 2014: 129).

Kozgolbos koñur canivar

Kıpırdamaz kahverengi hayvan

Koydon cakşı bar beken?

Koyundan iyisi var mıymış?

(s.46)

Niyaz'ın şiirinde Hz. Musa (as)'nın koyun çobanı olarak tanıtılması esasında dinî olduğu kadar sosyal bir temadır. Şiirin bu kısmında hem bir peygamber mesleği hem de bu peygamberin cennetten geldiğine inanılan koyunun kıymetli özelliklerinden dolayı çobanlık mesleği övülmektedir. Daha çok hayvancılıkla, çobanlıkla geçimini sağlayan Kırgız Türklerinin uğraşı bu ifadelerle dinî bir önem kazanmakta, inançlarına dönük motivasyon bu tem üzerinden artırılmak istenmektedir.

Şair şiirinde öncelikle Hz. Muhammet (sav)'in gerçek bir peygamber olduğunun altını çizer. Bu bilginin kesinliğini vurgulamak için Allah'ın bir olduğuna dair mutlak bilgi ile birlikte anar. Böylelikle bu iki bilginin iman anlamında birinin diğerinden ayrılamaz bir bütünlük içerdiğine işaret eder.

Ay banoa haliñge bak san

Ey zavallı kul hâline bak sen

Hudayım bir, Muhammat bir hak

Allah'ım bir, Muhamet bir hak.

(s.87)

Moldo Niyaz, Hz. Peygamber'in hak olmasına karşılık zavallı bir kul olan insanın çoğu zaman bunun farkında olmadığını ve onun sünnetini yani örnekliğini tanıyıp gereğini yapmadığını düşünür. Bunun yerine daha çok münafıkların dostluğunun ve yakınlığının tercih edildiğinden yakınır.

Kaçan baco keltirdiñ

Ne zaman yerine getirdin

Paygambarım sünnatin?

Peygamberimin sünnetini?

Dayım tilab nakabil

Daima istersin imkânsız olan

Münafıklar ülfatin.

Münafıkların yakınlığını.

(s.88)

Hz. Muhammet (sav)'in Allah'ın habibi yani en sevdiği olduğu, doğru yola ulaşma konusunda insanlara rehber tayin edildiği ve manevî hastalıkların tabibi olarak kabul edildiği de bu temanın başlıca vurguları arasındadır.

Asilarniñ dardiga

Asilerin derdine

Tabibnin hurmati

Tabibinin hürmetine

Cumla moomin rahbari

Cümle mümin rehberi

Habibnin hurmati.

Habibinin hürmetine.

(s.92)

Moldo Niyaz, Hz. Muhammet (sav)'in ümmeti olan Müslümanların günahları için Mahşer günü Allah'tan şefaati olacağına inanır. Onun şefaati olmadan insanın sadece ibadetleri sayesinde cennete girmesine ihtimal vermez.

<i>Şaytan coldon çıkarat</i>	Şeytan yoldan çıkarır
<i>Ham süt ümgen bandani.</i>	Çiğ süt emen kulunu,
<i>Paygambarım ümmat dep</i>	Peygamberim ümmet diye
<i>Dasthar bolsun mahşarda.</i>	Yardımcı olsun mahşerde

(s.78)

3.1.3. Mukaddes Kitap (Kuran) Temi

Moldo Niyaz'ın şiirlerinde yer alan bir başka tem de İslam'ın mukaddes kitabı Kuran'dır. Şiirlerinde ele aldığı her meseleye dinî açıdan yaklaşan Niyaz'ın okuryazar olduğu, Arapçayı da bildiği düşünülürse Kuran'ın onun hayatındaki yeri anlaşılabilir. Şiirlerinde onun Kuran'ı bizzat okuduğunu düşündürecek dizelerde bulunmaktadır.

<i>Kitapta özüm körgönümün</i>	Kitapta kendim görmüşüm
<i>Beyiş, dozok boyunu</i>	Cennet, cehennem yolunu
<i>Karmadım işin kuwatın</i>	Tuttum işin kuvvetini
<i>Kattap kördüm şu cılı</i>	Yola çıktım bu sene
<i>Han-Abad, Suzak colunu.</i>	Han-Abad, Suzak yolunu

(s.126)

Bu dizelerden anlaşıldığı kadarıyla şairin cennetle ödüllendirilmek için yapılması gereken doğru şeylerin neler olduğu, cehenneme götürebilecek ve yapılmaması gereken şeylerin de neler olduğu konusundaki referansı bizzat okuduğu kitaptır.

Kırgız şiir geleneğinde nasihat şiiri olarak bilinen 'sanat' türünde şiirler kaleme alan Moldo Niyaz, Kuran'ın insana en doğru nasihatleri veren bir kitap olduğunu ifade eder. Şiirlerinde 'masala' yani 'vaaz' olarak adlandırdığı bu nasihat verme işinin Kuran dışındaki örneklerinin anlamsız teferruatlardan ibaret olduğunu iddia eder.

<i>Masala, maana Kuraan</i>	Vaaz, manası Kuran
<i>Başkası baarı cüzyat.</i>	Diğerlerinin tamamı (anlamsız)teferruat.

(s.33)

Moldo Niyaz, şiirlerinde okuyucunun zihnini ‘tecahül-i arif’ sanatına has sorularla sarsar. Bu sorulardan bir kısmı da Kuran’ın kıymeti ile ilgilidir. Kuran’ın kıymetini kesin olarak teslim ettikten sonra onun dışındaki yazılı eserlerin hükmünün ne olduğunu sorgular.

<i>Masala-maana Kuraan</i>	Vaazın anlamı Kuran
<i>Hat manasi kaysıdır?</i>	Yazının anlamı hangisidir?

(s.85)

Kendisi de bir yazar olan şairin bu soruyu sormasındaki sebep, bilmediği bir cevabı aramak değildir. O Kuran dışında yazılan her eserin Kuran’da olduğu gibi hakikatin tamamını kapsayabilecek bir derinliği olmadığını, hakikate ait küçük ve çoğu zaman yine Kuran’a kıyasla çok küçük ve önemsiz detaylar içerdiğini düşünür. Bu fikrini de büyük bir tevazu ile kendi şiirleri ile örneklendirir.

<i>Masala, maana Kuraan</i>	Vaaz, manası Kuran
<i>Başkası baarı cüzyat.</i>	Diğerlerinin tamamı teferruat.
<i>Sazga cılkı cogotkon</i>	Sazda yılkı kaybeden
<i>Menin aytkan sözdörüm</i>	Benim söylediğim sözlerim
<i>Cüzatka okşogon.</i>	Küçük ve boş şeylere benzer.

Moldo Niyaz Kuran’ın hakikatin tek kaynağı olduğu konusundaki düşüncesini farklı şiirlerinde benzer ifadelerle birkaç defa dile getirir. Değişen daha çok onu takip eden ifadelerdir. Nitekim kendi şiirini de Kuran karşısında kıymetsiz hâle getirdikten sonra yine Kuran üzerinden, söylediği şiirlerin nasıl kıymetli hâle geldiğini ifade eder.

<i>Mazmunu Kuran ayıptır</i>	İçeriği Kuran söylemiş
<i>Kiteptin köbü cüziyat.</i>	Kitabın çoğu anlamsız
<i>Şokum meniñ sözdörüm</i>	Şavktır benim sözlerim
<i>Cüzyatka okşogon,</i>	Anlamsıza benzeyen

(s.34)

Buna göre şair, tamamen anlamsız kitapların muhtevasının Kuran’dan olmadığını, mana olarak ondan beslenmediğini söyler. Kendi şiirlerinin ise her ne kadar Kuran dışındaki teferruatlardan olsa da mana olarak Kuran’dan beslendiğini, onun şavkı yani bir tür yansıması olduğunu belirtir.

Moldo Niyaz için Kuran, yeryüzünde anlamsız, küçük ve boş görünen pek çok şeye varlığı ile anlam veren; doğruluğun, nasihatın ve sanatın yegâne kaynağıdır.

3.1.4. Melek Temi

Dindar bir şair olan Moldo Niyaz'ın şiirlerinde yer verdiği bir başka tem de melek temidir. Melek temi onun şiirlerinde daha çok ölüm anına ya da ölüm sonrasına ait varlıklar olarak ortaya çıkar. İslam inancında dört büyük melek olarak sayılan meleklerden sadece Azrail onun şiirlerinde doğrudan anılır.

<i>Azrail alganda</i>	Azrail alınca
<i>Arşa karap can ketet.</i>	Arşa doğru can gider.
<i>Körüstön karap tan ketet.</i>	Mezara doğru beden gider.

(s.86)

Moldo Niyaz'ın şiirlerinde ölüm meleği Azrail, genel bilgiye uygun bir biçimde insanın ömrü tamam olunca vaktini şaşırmadan onun canını almakla görevli bir melek olarak verilir.

<i>Bardursañ bir kün lahatka</i>	Gideceksen bir gün mezara
<i>Bandalik kılbay Ahatka</i>	Kulluk etmeden Ahad ⁵ 'a
<i>Ada bolub madatiñ</i>	Tükenince müddetin
<i>Kelüp bolsa Azrail</i>	Gelecek olsa Azrail
<i>Koymaz sani sahatka.</i>	Bırakmaz seni saate.

(s.87)

Şiirlerde Azrail dışında sorgu melekleri Münker ve Nekir adları verilerek doğrudan anılan meleklerdendir. Ölümün gerçekleşmesi sürecinin anlatıldığı bu bölümde Münker ve Nekir kabirdeki sorguyu gerçekleştirecek melekler olarak anlatılır.

<i>Cetkirip cayga koygonço</i>	Mezarına koyuncaya kadar
<i>Cetimiş cerde parişta</i>	Yetmiş yerde melekler
<i>Tosup saval kılrat deyt,</i>	Önünü kesip sorguya çeker der,
<i>Iyman coldoş bolboso,</i>	İman yoldaşı olmasa,
<i>Sakalı menen çaçını</i>	Sakalı ile saçını
<i>Hasirat kılıp culat deyt.</i>	Hasret ederek yolar der.
<i>Müñkür, Nañkir parişta</i>	Münker ve Nekir meleklerinin

---

⁵ Tek olan Allah

Savalı anan kiyin bolot deyt.   Sorgusu ondan sonra olur der.
Coobun tak berbeseñ   Cevabını net vermesen
Çımınça canga kıyın deyt.   Sinek kadar cana zor olur der.

(s.51)

Şiirlerde başka yerlerde de doğrudan isimleri ile olmasa da sorgu melekleri olarak anılan Münker ve Nekir en sık kullanılan melek temidir. Moldo Niyaz'ın şiirlerinde sorgu melekleri dışında mahşer günü insanların hesaba çekildiği zaman yine insanları belli şeyleri yapmaları konusunda yönlendirilecek meleklerin bulunacağından bahseden dizeler de vardır.

Mahşar küni bolgondo   Mahşer günü olunca
Pariştalar aydayt deyt   Melekler sürer der
Barçani sabil sıratka   Herkesi sırata

(s.131)

Moldo Niyaz'da melek temi müjdeleyici ve pozitif durumları aktarıcı bir fonksiyonla kullanılmaz. Daha çok korkutucu ve terbiye edici bir işlev görür. Yine bu dünyaya dair varlıklar olarak değil, ölüm anına ve sonrasına ait varlıklar olarak anılır.

3.1.5. Din Adamları Temi

Moldo Niyaz'ın nasihat içerikli şiirlerindeki dinî temlerin bir grubu da din adamlarından oluşmaktadır. Peygamberler dışında din hizmetini kendisi için vazife edinen kimseler bu grupta yer almaktadır.

Din adamları teminin ilk sırasında şairin şiirlerinden birinde yer verdiği ve bir kurtarıcı gibi beklediği 'İmam Mehdi' bulunmaktadır. Arapça bir kelime olan 'Mehdi' dinî bir terim olarak 'Allah'ın doğru yola erdirdiği kişi' anlamına gelmektedir (Hakyemez, 2004: 128). Gelenekte ve şiirde ahir zamanda artan kötülüklerden insanı kurtarmak ve dünyaya yeniden nizam vermek üzere gelecek olan kimse anlamında kullanılır.

İmam Mahdi kelse äken,   İmam Mehdi gelseydi,
İt kafır baarı ölse äken   İt kâfir hepsi ölseydi.

(s.58)

Şair, döneminde yaşanan kötülükler sebebi olanların sonunu getireceğini inandığı Mehdi'yi beklemektedir. Yaşadığı zamanda meydana gelen kötülüklerin, zorlukların ağırlığından zamanını ahir zaman olarak değerlendirmekte olduğu açıktır.

Moldo Niyaz'ın din adamları temindeki ikinci grup dört halife ve sahabelerdir. Şair, inanç ve ahlak olarak sıkıntılı bir dönemde bulunduğu için bu isimleri de toplumuna model insanlar olarak şiirlerinde kullanır.

<i>Sarsan kılma garıpnı</i>	Tasa verme garibe
Sabaalar hurmati.	Sahabeler hürmetine.
<i>Darmanda kılma garıpnı</i>	Dermansız koyma garibi
<i>Dariyalar hurmati.</i>	Dostlar hürmetine.
<i>Diarlar awali</i>	Dostlar evveli
<i>Çaharyarlar hurmati.</i>	Dört yârin hürmeti

(s.99)

Dört büyük halife ve sahabe şiirde Allah'a naz etme noktasında şairin sığındığı hürmetli kimselerdir. Tasavvuf geleneğinde karşılaşılan yaklaşıma benzer bir şekilde Moldo Niyaz da bu isimleri saygı ile ve şefaate vesile insanlar olarak anar.

Din adamı teminde yer alan bir diğer sınıfta da tasavvufta önemli bir isim olan 'Gavsu'l Âzam' ve mezhep imamlarına yer verilir. Kendisine manevi ilimler ve hilafet verilen keramet ehli Gavsu'l Âzam, Moldo Niyaz'ın şiirinde mezhep imamları ile birlikte anılır. Şair bugün için de içtihatları cari olan mezhep imamlarını Allah katında saygın kimseler olarak ele alır.

<i>İmanını ataa kıl</i>	İmanını eda et
<i>İmamlardın hurmati.</i>	İmamların hürmetine.
<i>Gamkin kılma cumlani</i>	Gamlı etme kimseyi
<i>Hawsalazam hurmati</i>	Gavsu'l Âzam hürmetine
<i>İlim berdiñ ladün</i>	İlim verdin ledün
<i>İmamazam hurmati.</i>	İmam Azam hürmetine.
<i>Çaryari şariat</i>	Dört yârin şeriatı
<i>Şafi imam Muhammad</i>	Şafi imam-ı Muhammed
<i>İmami Malik hurmati.</i>	İmam-ı Malik hürmetine.

(s.99)

Türkistan coğrafyasında din âlimi, tarikat büyüğü, yol gösterici anlamındaki 'ışan' sözcüğünden değişerek 'eşen' şeklinde kullanılan kelime Kırgız Türklerinde de

sufî, keramet sahibi, velî manalarında ulema ve şeyhlere verilen bir unvan olarak kullanılmaktadır (Çınar, 1996: 55). Moldo Niyaz da kelimeyi bu anlamıyla şiirlerinde bir din adamı temi olarak kullanır.

<i>Äşannin derdi batında.</i>	Eşenin derdi bätında ⁶
<i>Sopunun dardi azanda,</i>	Müezzinin derdi ezanda,
<i>Sorgoktun dardi kazanda</i>	Oburun derdi kazanda.

(s.120)

Şair, tasavvufi bir unvan olan ‘eşen’ ile dini ilimlere ait olsa da ‘âlim’ unvanlarını birbirinden ayırır. Ona göre âlimler sahip oldukları ilmi anlatıp açıklamakla vazifeliyken, eşenler sırrına erdikleri bätini hakikatin ağırlığıyla hareket eden hâl adamlarıdır.

<i>Ägem bilet äsebin</i>	Eğem bilir hesabını
<i>Äki dünya baarını.</i>	İki dünya tamamını
<i>İlimder kılıp biröögö</i>	Âlim edip birisini
<i>Kaldı berip koyuptur.</i>	Sözü vermiş.
<i>Tün terbengen äşenge</i>	Gece boyu kıvranan eşene
<i>Haldı berip koyuptur.</i>	Hâli vermiş.

(s.80)

Moldo Niyaz’ın şiirlerinde din adamları olumlu kimselerdir. Şair, döneminde güzel örnekliklere ihtiyaç duyan halkı için örnek olabilecek isimlerin çoğunu özellikle din adamları içerisinden seçer. Şair, böylece halkın hayatında mevcut bütün sorun başlıklarının düzelebileceğine ve dünyanın daha yaşanabilir bir yer hâline gelebileceğine inanır.

<i>Köönüñdü köp toldurat</i>	Gönlünü çok doldurur
<i>Köönü cumşak aalındar.</i>	Gönlü yumuşak âlimler
<i>Köönümdü köp oorutkan</i>	Gönlümü çok ağrıttı
<i>Köönü kattıg zalımdar.</i>	Gönlü sert zalimler.
<i>Fayzi tiyet ar cerde</i>	Bereketi dokunur her yerde
<i>Farz, vacip, sünnöttü</i>	Farz, vacip sünneti

⁶ Açık ve görünür mânanın içindeki asıl mâna, yalnız kabiliyeti olanların kavrayabildiği hakikat (Doğan, 2014: 163).

Fakimdagan aalımdar.

Anlayanlar âlimler.

(s.52)

3.1.6. Müslüman (Mümin) Temi

Moldo Niyaz'a göre Kırgız toprakları Müslüman yurdudur (Niyaz, 1993: 65). Şairin şiirlerinde Kırgızlar da bu yurdun asıl sahipleri ve Müslüman bir millet olarak değerlendirilir.

Moldo Niyaz Müslüman temini çoğu yerde doğrudan bu isimle kullanmaz. Onun şiirlerinde Müslümanlar ağırlıklı olarak 'bende' yani aciz bir 'kul' olarak isimlendirilir. Şair kendisinin de şüphe götürmez bir biçimde 'bende' olduğunu Allah'a bildirir.

Ay hudaı bakkaram

Ey Huda ve Kerem

Man banda lacarım

Ben bir kulum şüphesiz

(s.87)

Şiirin genelinde Müslüman temi Allah'ın kudreti karşısında aczini idrak eden bir kul olarak anlatılır. Kulluk Müslümanın mecbur edildiği bir şey değil, tercih ettiği bir şeydir şaire göre. Bu sebeple şair, Allah'ın insanı kulu olarak kabul etmemesinin mümkün olduğuna ve bunun da büyük bir çaresizlik ve sıkıntı olacağına inanır.

Huda bandam demasa

Huda kulum demese

Miskin garıp netarsan.

Miskin garip ne dersin?

(s.88)

Moldo Niyaz; Müslüman kulun insafı, gönlü daima düşünmekle meşgul, eliyle hep güzel işler yapma derdinde ve diliyle de sürekli Allah'ı anan biri olduğunu belirtir.

Nisap bergen bandalar

İnsaf veren kullar

Köönü dayım fikirde.

Gönlü daima tefekkürde.

Kolu kılıp kayırdı,

Eliyle hayır yaparak,

Tili dayım zikirde.

Dili daima zikirde.

(s.120)

Allah'a her şeyi ile teslim olduğu için kulluk mertebesine yükselen Mümin, şartlar ne olursa olsun doğru yoldan ayrılmayan kimsedir. Onun yaratılışı bu fitrat üzeredir.

Biröö momun tüz coldo

Biri mümin doğru yolda

Turuunu huday caratti.

Durmayı Huda yarattı.

(s.28)

Müslümanın tüm ömrü doğrulukla geçer. O çocukluğundan bu yana edep sahibi bir insandır. Edebi sebebiyle izzet sahibi bir insan olarak bilinir.

Aziz kılğan bandasi

Aziz eden bendesi

Adeptüü bolot caşıda.

Edepli olur küçüklüğünden.

(s.34)

Moldo Niyaz Müslümanların da diğer insanlar gibi hatalar yapıp günah işleyebileceğini, buna özellikle Şeytan'ın sebep olacağını, bu durumun da insanın doğası gereği kaçınılmaz olduğunu söyler.

Şaytan coldon çıgarat

Şeytan yoldan çıkarır

Ham süt ämgen bandani.

Çiğ süt emen bendeni.

(s.78)

Esasında şairin bir kul olarak Müslümanlar hakkında söyledikleri dönemlik değişen hususlar değildir. Bu nitelikler onun genel hususiyetleridir ve ideal olandır. Fakat şair şiirinde özellikle bizzat Müslüman kelimesi ile döneminde yaşananları anlatır. Özellikle Kırgız coğrafyasına Müslüman olmayan Rusların başlattığı işgal ve sömürü sürecinin sonucunda Müslüman Kırgız halkının içerisine düştüğü durum dönemlik bir manzaradır.

Ayak astı musulman

Ayakaltında Müslüman

Basılğanga küyömün.

Küçük düşmesine yanarım.

(s.96)

Moldo Niyaz, Müslümanların bu derece ayakaltına düşmesinin sebebi olarak iki duruma işaret eder. Bunlardan ilki onların özgür olmaması sebebiyle dinlerini tam olarak yaşayamamalarıdır.

Musulman abad bolso äken,

Müslümanlar hür olsaydı

Buzuktun baari ölse äken,

Sapıtmışların tamamı ölseydi

Şariat caarıy bolso äken.

Şariat geçerli olsaydı.

(s.59)

Şaire göre Müslümanların onun yaşadığı dönemde küçük düşmesinin bir diğer ana nedeni de değerlerini kaybetmesi ve huylarının bozulmasıdır.

Musulman peyli buzuldu.

Müslümanın huyu bozuldu

Şariattın tanabı

Şeriatın ipi

Tartpay kanday üzüldü?

Çekmeden nasıl koptu?

(s.59)

Bu iki sebeple şaire göre dönemin Müslümanları için durum hiç de parlak değildir. Müslüman olmayanların baskısı ve onların kendilerinde ortaya çıkan değersizleşme ve kendi kurallarından kopma sonrasında Müslüman denilecek insan neredeyse yoktur.

Musulman abad çok bolup

Müslüman tamamen yok olup

Buruñgu marttar caylandı.

Evvelki mertler yok oldu

(s.41)

Bütün bu sıkıntılara rağmen şair ümidini yitirmez. Ona göre Müslüman da bu dünya şartlarında ne yaşarsa yaşasın ümidini yitirmemelidir. Aksine sürekli iyi şeyler olacağına dair ümidini artırmalıdır.

Ümütü kop bandanın

Ümidi çoktur kulun

(s.120)

Moldo Niyaz'ın tüm olup bitenlere rağmen ümidini yitirmemesi ve Müslüman Kırgız halkına da ümidini kaybetmemesini tavsiye etmesi yine dinî inançla ilgili bir durumdur. Buna göre Müslüman yine şairin teminden hareketle de anlaşılabilceği gibi yaptığı iyiliklerin, gösterdiği doğru davranışların karşılığını yalan ve geçici olduğuna inandığı bu dünyada beklemez. Her güzel şeyin adaletle karşılık bulacağı öteki dünya Müslüman için bu dünyadan daha önemlidir.

Kolu menen kayırdı

Eli ile hayrı

Bermektin cayı bu dünüyö.

Vermenin yeri bu dünya.

Çakşılığın ar banda

İyiliğini her kulun

Körmöktün cayı o dünüyö.

Görmesinin yeri öbür dünya.

(s.112)

3.1.7. Kâfir Temi

Moldo Niyaz'ın şiirlerinde Müslüman Kırgız halkının tam karşısında konumlanan 'kâfir' temi daha çok Rusları anlatır. Şairin yaşadığı dönemde Kırgız topraklarını işgale başlayan Rusların yaşam biçimi ve halka yaptıkları şiirlerde daha çok hayvan betimlemeleri üzerinden anlatılır.

<i>Murutu kirip oozuga</i>	Bıyığı ağzına giren,
<i>Büksöygön keldi kayaktan?</i>	Kötü kokan geldi nereden?
<i>Tülkünü iyinge kirgizip,</i>	Tilkiyi inine sokan
<i>Bürküt keldi kayaktan?</i>	Kartal geldi nereden?
<i>Curttu caman muñdatıp,</i>	Halkımıza kaygı getiren,
<i>Çürçüt keldi kayaktan?</i>	Çürçüt ⁷ geldi nereden?
<i>Beti, kolun cuvvan</i>	Eli yüzünü yıkamayan
<i>Beyişten ümüt kılbağan</i>	Cennetten ümit etmeyen
<i>Beytamiz keldi kayaktan?</i>	Temiz olmayan geldi nereden?
<i>Korgol menen alışıp,</i>	Koyun dışkısı ile uğraşan,
<i>Koñuzkeldi kayaktan?</i>	Böcek geldi nereden?
<i>Kara cerdi oodarıp,</i>	Kara yeri talan eden,
<i>Toñuzkeldi kayaktan?</i>	Domuz geldi nereden?

(s.61)

Rusların saçlarının sarılığından hareketle onları ‘sarı baş kâfir’ olarak nitelendiren Moldo Niyaz, putperest olan bu kâfir Rusların yiğit erleri yok edip Müslümanları hor görerek Kırgızlara yönetici olduğunu esef ederek işler.

<i>Sarı baş kafir begibiz.</i>	Sarı baş kâfir beyimiz.
<i>Osol boldu elibiz,</i>	Ayıplı oldu halkımız,
<i>Orus kafir begibiz.</i>	Rus kâfir beyimiz.
<i>Azamat erler çok boldu,</i>	Yiğit erler yok oldu,
<i>Albars kafir bek boldu.</i>	Zalim kâfir bey oldu.
<i>Musulman mınça kor boldı?</i>	Müslüman niye bu kadar hor oldu?

(s.57)

Moldo Niyaz, Rusların gelişi ile birlikte Kırgız topraklarında kendi inançlarını yaymak için kiliseler inşa ederken, eski inanca ve kültüre ait hemen her şeyi yok ettiğinden yakınır. Müslüman Kırgız yurdunun bağı bahçesiyle birlikte halkının da

⁷ Başka dinden olan kimse.

inanç yönüyle asimile edilmeye çalışıldığını ya da öldürülüp ortadan kaldırıldığını üzümlere anlatır.

<i>Kafir salgan butkana</i>	Kâfirin yaptığı puthane ⁸ (burada)
<i>Kadimkidey curt kana?</i>	Bizim eski yurdumuz nerede?
<i>Bağlar boldu selhana</i>	Bahçeler oldu sel yatağı
<i>Bayırkıday äl kana?</i>	Evvelki gibi halk nerede?

(s.59)

Şair, kâfir olarak nitelendirdiği Rusların her işinin rast gitmesi ve Müslümanların da bir türlü zafere ulaşamaması sebebiyle Allah'a naz eder. Ona göre Rusların başarısı Allah'ın sayesinde olmaktadır.

<i>Kafirga kattuk kamal cok.</i>	Kâfire sert rüzgâr yok.
<i>Kafirdi huday zor kılıp,</i>	Kâfiri Allah'ın kuvvetli hale getirmesine
<i>Ayak astı musulman</i>	Müslümanın ayakaltı olup
<i>Basılğanga küyömün.</i>	Küçük düşmesine yanarım

(s.96)

Moldo Niyaz, Rusların başarı göstermesinin ve Allah'ın onları muzaffer kılmasının bir hikmeti olduğunu ima ettiği dizelerinde her yaratılış gibi Rusların varlığının da bir imtihan vesilesi olduğunu düşünür.

<i>Musulman curtka beg bolup,</i>	Müslüman yurduna bey olan,
<i>Kafirlardı carattı.</i>	Kâfirleri yarattı.
<i>Kafirdi huday zor kılıp,</i>	Kâfiri Allah kuvvetli kılarak,
<i>Musulmandı kor kılıp,</i>	Müslüman'ı ise hor kılarak
<i>Oyu menen iş kılıp.</i>	Aklı (hikmeti) ile hareket etti.
<i>Orustu huday carattı.</i>	Rusları Allah yarattı

(s.79)

Rusların bu dünyada üstün olmalarını yine İslam inancı üzerinden anlamaya ve açıklamaya çalışan şair, onların öteki dünyada burada yaptıkları zulümlerin bedelini ödeyeceklerini, Müslümanların ise sabır, tevekkül ve gayretlerinin karşılığını ahrette alacaklarını belirtir.

---

⁸ Burada kilise anlamında.

<i>Biröögö biröö zorsunup</i>	Birbirine üstün gelmek için çalışan
<i>Kapırdın cayı bu dünüyö.</i>	Kâfirin yeri bu dünya
<i>Akıretti berbese</i>	Ahiretini vermese
<i>Azaptın cayı o dünüyö.</i>	Azabın yeri öbür dünya

(s.111)

3.1.8. Helal – Haram Temleri

Moldo Niyaz'ın şiirlerinde yer verdiği dinî temalar içerisinde helal ve haram temleri de bulunmaktadır. Helal ve haram konusunda okuruna bir bilinç kazandırmak için sözde soru cümlesi ile dikkati çekmeye çalışır.

<i>Alal menen aramdın</i>	Helal ile haramın
<i>Fark maanisi nemine?</i>	Farkı nedir? (33)

Bu iki tem şair tarafından sadece yemek ve içmekle alakalı olarak kullanılmaz. Yeme ve içmenin dışında fiillerinde helal ve haram olması söz konusudur. Helal kavramını çok derinlikli kullanmayan şair, dönemin olumsuz koşullarından olsa gerek haram üzerinde daha önemle durur. Helal ve haram kavramları şiirde genel olarak kadın temi üzerinden verilir.

<i>Caman katın coluksa</i>	Kötü kadın denk gelse
<i>Yakşı ärinini kul kılat.</i>	İyi kocasını köle yapar
<i>Aş kılisa üstün kıl kılat.</i>	Yemek yapsa üzerini kıl yapar
<i>Algan ärin sil kılat.</i>	Aldığı kocasını hasta eder
<i>Aram-alal aş kılıp</i>	Haram-helal yemek yaparak
<i>İçkennin köñül kir kılat.</i>	İçenin gönlünü kirletir.

(s.89)

Kadınların dışında bu konuda itham edilen ikinci grupsa Ruslara şirin görünmek isteyen kimselerdir. Bunlar da şaire göre haram ve helal konusunda bir bilgileri olmadığı hâlde sırf Ruslara hoş görünmek için harama helal, helale haram diyebilecek kadar değer yoksunu kimselerdir. Bu insanlar, bu tavırları sebebiyle dinden uzaklaşmakta ve Rusların inandıkları dine göre yaşamaya başlamaktadır.

<i>Orustun calay kötünü</i>	Ruslara yalakalık edip
<i>Çokunup kalgan şekilde.</i>	Tapınırlar Ruslar gibi.

<i>Tilmarsip süylöp kalıptır</i>	Bilge gibi konuşur
<i>Tili menen kursun</i>	Dili ile kurusun
<i>Aramdı bilbey halal dep</i>	Haramı bilmeden helal der.

(s.83)

Moldo Niyaz, can ve mal emniyetinin kaybolduğu bir dönemde yazdığı şiirlerinde haram kazancın esası olan hırsızlık konusuna da şiirlerinde yer verir. Hırsızlık, neticesi itibariyle haram teminin içerisinde değerlendirilebilecek kötü bir fiildir. Haramı bir kazanç yolu hâline getirenlerin başında cimri ve tamahkâr kimseler gelir. Bunlar, kendi kazançlarını türlü hileler ile gizleyerek başkalarının kazancını üstelik kendilerine verileden daha fazlasını fark ettirmeden alarak geçinirler. Şair böylelerini köpekten bile aşağı görür.

<i>Haenga berip pulunu</i>	Yeğenine verip parasını
<i>Aşırıp alat aytkannan</i>	Fazlasını alır söylenenden
<i>Haramdı minday körbödüm.</i>	Haramın böylesini görmedim.
<i>Asli mariz akabir</i>	Aslı cimri ekâbir
<i>İtti minday körbödüm.</i>	İtte böylesini görmedim.

(s.83)

Moldo Niyaz şiirlerinde bugün genel olarak olumlu bir direniş hareketi olarak kabul edilen basmacı hareketini de haram kazanç sağlayan eşkıyalar olarak değerlendirir. İşin esası bugün bir direniş hareketi olarak değerlendirilen ‘Basmacı Hareketi’ Sovyet yönetimi kurulduktan sonra Türkistan’daki halkın bu yeni ideolojiye karşı kendisini savunmak üzere ortaya koyduğu millî bir direniş hareketidir. Bu milli mücadele hareketi dünya literatürüne Türkistan halkı hakkında olumsuz bir algı oluşturmak için ‘eşkıya’ anlamını çağrıştıracak biçimde ‘basmacı’ olarak geçer (Altımuşova, 2017: 92). Moldo Niyaz’ın şiirlerinde yer verdiği basmacıların bu harekete mensup olması kronolojik olarak mümkün değildir. Çünkü şair ‘Basmacı Hareketi’nin ortaya çıktığı Sovyet devrinden çok önce 1896 yılında vefat eder. Bu sebeple şairin hırsızlık yapmak ve haram kazanç sağlamakla itham ettiği kimseler sıradan eşkıyalardır. Bu eşkıyalar Ruslardan destek de görmektedir.

<i>Batpak kafir butparas</i>	Bedbaht kâfir putperest
<i>Basmaçığa col berdi.</i>	Basmacıya yol verdi
<i>Basmacılar baylardın</i>	Basmacılar zenginlerdin
<i>Basıp kelet kaşığa,</i>	Yürür gelir yanına

<i>Balta çabat başıga.</i>	Balta vurur başına
<i>Baylardı köp bayladı,</i>	Zenginleri çok bağladı,
<i>Pulun alıp üstügö</i>	Parasını alıp üzerine
<i>Öltürüp özün cayladı.</i>	Öldürüp kendisini de halletti.
<i>Ümütü çok hudaydan</i>	Ümidi yok Allah'tan
<i>Uuruluk kılmak dart äken.</i>	Hırsızlık yapmak dert imiş
<i>Aylandırıp karasam,</i>	Etrafıma bakınsam
<i>Basmacının baarısı</i>	Basmacının tamamı
<i>Balit (äken), sart äken.</i>	Pis imiş, Sart imiş.

(s.42)

Şiirlerden anlaşıldığı kadarıyla şair, hırsızlık yaparak haram yemekle suçladığı basmacıların neredeyse tamamının ‘Sart’ olduğunu ileri sürer. Tarihte ‘Sart’ terimi çoğunlukla yerleşik bir hayat süren şehirlileri, ticaret, ziraat ve zanaatla uğraşan kimseleri ifade edecek şekilde kullanılmaktadır. Göçebe bir hayat süren ve ekmeğini nice zorlukla kazanan Kırgız halkının bir ferdi olan Moldo Niyaz tüm şehirlileri ‘Sart’ olmakla suçlamaz. Onun hedefindeki kimseler hayatını ticaret yaparak kazanırken aç gözlülük, cimrilik edip başkalarının malını değerinden çok daha aşağıya almaya çalışan, âdeta paraya tapan tüccarlardır. Bir de tarihi temalarda daha geniş olarak değinilecek 1880-1884 yılları arasında Kırgız topraklarına göç etmeye mecbur olan Sart Kalmakları bu şiirde özel olarak kastedilmiş olmalıdır. Çünkü bu topluluk Kırgız topraklarına gelişleri sırasında ve sonrasında yerli halk tarafından tepkiyle karşılaşır (Buyar, 2013: 821-826). Moldo Niyaz bu tepkilere şahitlik etmiş olmalıdır.

Moldo Niyaz, haram yemenin zalim tabiatlı insanlar için normal bir şey olduğunu hatta bu bahtsız kimselerin haram kazancı hayatta kalmak ve geçinmek için tek uğraş olarak kabul ettiklerini söyler.

<i>Rıskı bilet aramdı</i>	Rızık bilir haramı
<i>İt kıyal batpak zalımdar</i>	İt huylu bedbaht zalimler

(s.52)

Buna karşılık şair bilmeden ya da farkında olmadan haram yiyen kimselerin de bu hataları sebebiyle öldükten sonra mutlaka hesap vereceklerini ifade eder.

<i>Aramdı bilbey cegender</i>	Haramı bilmeden yiyenler
<i>Ölgöndö köröt cazasın.</i>	Ölünce çeker cezasını.

(s.55)

Şair, haramla beslenen hırsızın varlığından ve yaptıklarından şikayetçi olmakla birlikte onun varlığının da bir hikmetin gereği olduğunu ve onları da Allah'ın yarattığını belirtir.

Miñ tili bar makrö   Bin dili var hilekâr
Urunu huday carattı.   Hırsız Huda yarattı.

(s.28)

Moldo Niyaz, hırsız yaratan Allah'ın onun kötülüklerini yapmasına sadece bu dünyada izin verileceğini öte dünyada ise yaptıklarının hesabını soracağını diğer dünyada ise iyilerin kazanacağını adeta müjdelir.

Urunun cayı bu dünüyö,   Hırsızın yeri bu dünya,
Tuurunun cayı o dünüyö.   Doğrunun yeri öbür dünya.
Camannın cayı bu dünüyö,   Kötünün yeri bu dünya,
Cakşının cayı o dünüyö.   İyinin yeri öbür dünya.
Zalımın cayı bu dünüyö,   Zalimin yeri bu dünya,
Aalımın cayı o dünüyö.   Âlimin yeri öbür dünya.

(s.111)

3.1.9. Dua Temi

Moldo Niyaz, iyilere ait bir fiil olan duanın insan ruhuna ve bedenine iyi geldiğine inanır. Dua almak için de bir emek harcamak gerektiğini ima eder. Bu inancını kendi hayatında deneyimleme imkânı da bulur. Gençliğinde iyilere gösterdiği ilgi ve hürmetin karşılığında aldığı dualardan çok fayda gördüğünü belirtir.

Canına kanca süt kılat   Canına ne kadar fayda eder
Cakşılardın dubasın   İyilerin duasını
Caştıkta köp alğanmın.   Gençliğimde çok almıştım

(s.95)

Şair, insanın mübarek şahıslardan dua alması durumunda hem dünyada hem de ahirette rahat edeceğine inanır.

Bularga tiygen azaldan   Bunlara deydi ezelden
Ceti kızır batası.   Yedi Hızır duası.

(s.113)

Moldo Niyaz, herkesin hem kendisi hem de başkaları için sabah akşam dua etmesi gerektiğini vurgular. Geçici olduğu kesin olan bu dünyada bir başkasına verilebilecek en büyük desteğin ona dua etmek olduğunu vurgular. Kendisi de sevdiklerine ve desteğe ihtiyacı olduğunu düşündüklerine dua etmek için şiirlerinde bu temi çok sık kullanır.

<i>Calooker ädiñ Mirzabay</i>	Merhametli idin Mirzabay
<i>Cayıñ bolsun cannatta.</i>	Yerin olsun cennette.
<i>Ägemnen kılıp amanat</i>	Rabbimden alarak emanet
<i>Ärte-keç duba kılamin</i>	Gece gündüz dua ederim
<i>Cetkirgin dep albatta.</i>	Ulaştır diye mutlaka.
<i>Şeyitterge koşulup</i>	Şehitlerle birlikte,
<i>Şarbat bolsun naarıñ.</i>	Şerbet olsun yediğin
<i>Azizdarga koşulup,</i>	Azizlerle birlikte,
<i>Açılsın şoldo baharın.</i>	Açılsın o zaman baharın
<i>Çiltenderge koşulup,</i>	Ermişlerle birlikte,
<i>Çın beyiş bolsun cürgönüñ.</i>	Gerçek cennet olsun yerin.
<i>Ur kızdarga koşulup,</i>	Huri kızlarıyla birlikte,
<i>Oyun menen külgönüñ</i>	Düşüncen ile güldüğün
<i>Sayası çalkın sarı arça</i>	Gölgesi serin sarıçam ağacı
<i>Saya bolsun başına.</i>	Gölge olsun başına.
<i>Sarı ayakka bal kuyup,</i>	Sarı tabağa bal koyarak
<i>Gilmandar kelsin kaşına.</i>	Gilmanlar gelsin yanına.
<i>Mırzabay cetsin iraatka.</i>	Mırzabay ulaşsın rahata
<i>Minip ötsün burakka.</i>	Binerek geçsin Burak'a.
<i>Kıyamet küni aydasa</i>	Kıyamet günü götürse
<i>Kıl körük sıratka</i>	Kıl köprü sırata

(s.115)

Moldo Niyaz, sevdiklerine karşı sorumluluklarını yerine getirememesi durumunda da bu teme başvurur. Şair dua ederek hatalarının, kusurlarının telafisini

dua ederek gidermeye çabalar. Şair sevdiği bir üstadının hacca gittikten sonra orada vefatı sebebiyle onun mezarını ziyaret edemez. Ona olan hasretini ve vazifesinin yapamamış olmanın acısını dua ederek dindirmeye çalışır.

<i>Kündö barıp başıña,</i>	Her gün gelip başına,
<i>Iylasamçı afandim.</i>	Ağlasaydım, Efendim.
<i>Tutugup ıylap tura albay</i>	Dilim tutulup ağlayıp
<i>Tündö barıp başıña</i>	Gece gelip başına
<i>Äki közüm çaşını</i>	İki gözümün yaşını
<i>Köl kılsamçı, Afandim.</i>	Göl etseydim, Efendim
<i>Özöktüü canga ölüm ah</i>	Esaslı cana ölüm hak
<i>Columdu tosup turar dep</i>	Yolumu karşılar diye
<i>Duva kılam, Afandim.</i>	Dua ederim, Efendim
<i>Hac kılıp ölgön şeytim</i>	Hac edip ölen şehidim
<i>Arman boldu şunca ki</i>	Üzüntü oldu şunca ki
<i>Alışta kaldı beyitiñ.</i>	Uzakta kaldı mezarın.
<i>Kündö ötet bizge küyütüñ</i>	Her gün bizi üzmekte
<i>Kündö kılam sıytıñ,</i>	Her gün seni anarım,
<i>Küyünömün Afandim.</i>	Yanmaktayım, Efendim.

(s.135)

Moldo Niyaz, sevdiklerinin bu dünyasına dönük yaptığı dualarda daha çok onların güzel ve kıymetli şeylere sahip olmasını, güzel bir kadınla mutlu bir evlilik yapmasını diler. Bu tür dualarda benzetme ve betimlemeden çok faydalanır. Şairin sevdiğinin sahip olmasını istediği şeyleri anlatırken onları daha çok göçebe kültür hayatına uygun bir biçimde güçlü ve vahşi hayvanlara benzetmesi dikkati çeker.

<i>Bolarman çıkkan marttardin</i>	Olacak olan mert (genç)lerin
<i>Boydoktor küyüp ölgüdöy</i>	Bekârlar yanıp ölürken
<i>Botoköz bolsun alganı</i>	Botogöz ⁹ olsun aldığı.
<i>Sarala tüygün salganı</i>	Sarı ala kuş salmaya

⁹ Gözleri devenin gözleri kadar güzel kız.

Sanatka kirgen marttardin
Ulandar küyüp ölüdöy
Uzun çaç bolsun alganı.
Ak şumkar bolsun salganı,
Ak colborstoy marttardin
Ak camal bolsun alganı.
Kök bedöo minip oynotup,
Kök taygandı coylo tup,
Köönü kalıs marttardin
Körktüü bolsun alganı.
Baderlüü tuygun salganı
Beli kattık marttardin
Belgiliü culuu ar çerge
Beş kökül bolsun alganı.
Karçıga bolsun çoygonu,
Kara köz bolsun süygönü.
Karaboz bolsun çapkanı,
Kayırğa ketsin tapkanı.
Toburçak bolsun mingeni,
Topkoluu bolsun kiygeni.
Toygo ketsin cıyganı.
Maşru bolsun kiygeni
Maçitka pulu sarp kılıp,
Makkaga ketsin cıyganı.

Sanata giren mertlerin
Oğlanlar yanıp ölüirken
Uzun saçlı olsun aldığı.
Ak şahin olsun saldığı,
Ak kaplan gibi mertlerin
Ak yüzlü olsun aldığı.
Gök bedevi binip oynatıp
Gök tazıyı dolaştırıp
Gönlü halis mertlerin
Güzel olsun aldığı.
Alaca atmaca saldığı
Beli sağlam mertlerin
Tanınan güzel her tarafa
Beş kâküllü olsun aldığı.
Kaburga olsun çektiği,
Kara göz olsun sevdiği.
Karaboz olsun koşturduğu,
Hayra gitsin kazandığı.
Toburçak olsun bindiği,
İpekli olsun giydiği.
Toya harcansın biriktirdiği.
Meşru olsun giydiği
Mescide parasını harcayıp
Mekke'ye gitsin biriktirdiği.

(s.45-46)

3.1.10. Beddua Temi

Moldo Niyaz sevdiklerine destek olmak, onlara karşı kusurlarını telafi etmek için dua temini kullanırken düşmanlarına karşı mücadele etmek ve acze düştüğü durumlarda kendi nefsinin teselli etmek için de beddua temine başvurur. Hem duanın hem de bedduanın muhatabı olarak Allah'ı bildiği için esasında istedikleri ve istemedikleri konusunda bu yolları kullanarak Allah'ın yardımına sığınır.

Şair topraklarını işgal eden, türlü zulümler yaparak insanlara hayatı çekilmez kılan Ruslara karşı beddua temine başvurur. Rusların gelişi ile dünyanın mahşerini yaşayan Kırgız coğrafyasına kıyamet vakti gelmiş gibidir. Şair bir kıyamet alameti olan 'Mehdi'yi bu yüzden bekler ve onun gelip kötülerin sonunu getirmesini diler.

<i>İmam Mahdi kelse äken,</i>	İmam Mehdi gelseydi,
<i>İt kafir baari ölsö äken.</i>	İt kâfir hepsi ölseydi.
<i>Buhardan koşun kelse äken,</i>	Buhara'dan asker gelseydi,
<i>Butparas baari ölsö äken.</i>	Putperest tamamı ölseydi.
<i>Urumnan koşun kelse äken,</i>	Rum'dan asker gelseydi,
<i>Urugu kurup kalsa äken.</i>	(Zalimin) soyu kuruyup kalsaydı.
<i>Faranknan koşun kelse äken</i>	Frank'tan asker gelseydi
<i>Palit kafir ölsö äken.</i>	Pis kâfirler ölseydi
<i>Oogannan koşun kelse äken,</i>	Afgan'dan asker gelseydi
<i>Orustar oyron bolso äken.</i>	Ruslar yerle bir olsaydı
<i>Moynu üzülüp baçagar</i>	Boynu kopasica eşek sıpasının
<i>Köçölördö kömülböy</i>	Sokaklarda gömülmeden
<i>Közü oyulup kalsa äken.</i>	Gözleri oyulup kalsaydı.
<i>Kokondo top basmacı</i>	Hokand'da bir grup eşkıya
<i>Köp suyolup kalsa äken.</i>	Sayıları azalsaydı.
<i>Callabdin baari cıyılıp</i>	Cellab' ¹⁰ ın tamamı toplanıp
<i>Car tagında kalsa äken.</i>	Yarın altında kalsaydı.
<i>Camannın baari cıyılıp</i>	Kötülerin tamamı toplanıp

¹⁰ Kadınli eğlenceler düzenleyen kimse.

Caylanıp şoldo kalsa äken.
Musulmanabad bolso äken,
Buzuktun bari ölsö äken.
Şariat caarıy bolso äken,
Şarimsiz baari ölsö äken.
Kumarbazdar koşulup
Kum tagında kalsa äken.
Tutup cürgön beybaktar
Toodo bolup kalsa äken.
Alıstan kelgen basmaçı
Ada bolup kalsa äken .

Yerleşip orda kalsaydı.
Müslümanca bir yaşam olsaydı,
Sapmışların tamamı ölseydi.
Şeriatin hükmü sürseydi,
Hayâsızların tamamı ölseydi.
Kumarbazlar bir araya gelip
Kumun altında kalsaydı
Yakalanan bedbahtlar
Dağlara gidip kalsaydı.
Uzaktan gelen işgalci eşkıya
Yok olup gitseydi.

(s.58-59)

Kırgız halkının tüm mal varlığını kendi üzerine geçiren dağları ve yolları bile işgal eden Ruslarla işbirliği yapan beylere de beddua eden şair, özellikle puta tapmakla suçladığı Ruslara karşı Allah'a sığınır. Onlara karşı şiiri üzerinden yapabildiği tek şey olan beddua ederek mücadele etmeye çalışır.

Köröndöy kögörüp,
Közün kursun butparas.
Baldır-baldır süylögön
Sözün kursun butparas.
Kaşkulaktay bıkıldap,
Ätiñ ölsün butparas.
İlik-iliktey arrahlap
Butuñ kursun butparas.
Huday kılıp sıyınğan
Butuñ kursun butparas.
Çaçı sarı sebettey
Başıñ kursun butparas.

Sinek gibi morarıp,
Gözlerin kurusun putperest.
Muğlâk muğlâk konuşan
Sözün kurusun putperest.
Porsuk gibi yumuşayıp
Etin ölsün putperest.
Kuğu gibi akkalap
Ayağın kurusun putperest.
İlah yaparak sığındığın
Putun kurusun putperest.
Sarı saçlı sepet gibi
Başın kurusun putperest.

<i>Cañı bolgon makoodoy</i>	Yeni makoo ¹¹ olmuş gibi
<i>Kaşıñ kursun butparas.</i>	Kaşın kurusun putperest.
<i>Semiz toru kazak (dep)</i>	Besili, doru Kazak diye
<i>Atıñ ölsün butparas.</i>	Atın ölsün putperest.
<i>Beli niçke, beti açık</i>	Beli ince, yüzü açık
<i>Iştanı çok, kötü açık</i>	Şalvarı yok, kıçığı açık
<i>Katınıñ ölsün butparas.</i>	Kadının ölsün putperest.

(s.57-58)

3.1.11. Fâni Dünya ve Öte Dünya (Mahşer-Ahiret) Temleri

Moldo Niyaz, şiirlerinde İslam inancına uygun olarak insan için iki farklı dünyanın varlığına inanır. Şair insanın yaşıyorum zannettiği bu dünya göz açıp kapayıncaya kadar geçen ‘beş günlük bir dünya’dır. Böyle olması ezelden Allah tarafından takdir edilmiştir.

<i>Bu dünyüya beş kündük</i>	Bu dünya beş günlük
<i>Bul iştin baarı azali</i>	Bu işin tamamı ezeli
<i>Kadır ägem kaalaşı.</i>	Kadir Mevla’m isteği.

(s.104)

Şaire göre insanın öldükten sonra yeniden dirileceği ve mahşer anı ile başlayacak diğer dünya ise onun asıl mekânıdır. Moldo Niyaz’ın İslam inancına uygun olarak o dünyada Allah’ın, insanların beş günlük dünyada işlediklerinin en küçük detaya kadar hesabını soracağına imanı tamdır.

<i>Barça banda tirilip,</i>	Bütün kullar dirilip
<i>Parvasız mahşarda</i>	Mahşer gününde
<i>Ägem kazı bolgondo</i>	Rabbim kadı olunca
<i>Äsebi bolot bir puldun.</i>	Hesabı olur bir kuruşun.

(s.70)

Şairin şiirlerini söyleyip yazdığı dönemde yaşanan sorunlardan kaynaklı yaşadığı dünyada rahatının kaçtığı açıktır. Adalet, merhamet, iyi niyet adına hemen her şey yok olur. Rusların ve onlarla işbirliği yapan yerli taraftarlarının sonu gelmez

¹¹ Hem aptal hem de derinin beyazlaştığı bir hastalık adı.

kötülükleri şairin ve toplumun bu dünyaya dair ümitlerini kırar. Bu sebeple şair, tasavvufî anlayışın da etkisiyle dünyadan elini eteğini çeker. Nitekim şiirlerden anlaşıldığı kadarıyla şair insana ömrün emanet olarak verildiğini söylerken iki dünya arasında değer bakımından bir karşılaştırma da yapar.

<i>Ömrüñ äken amanat.</i>	Ömrün imiş emanet.
<i>Amanat calgan bu dünüyö</i>	Emanet yalan bu dünya
<i>Ada bolbos o dünüyö.</i>	Bitmeyecek o dünya.
<i>Beş kün ötür bu dünüyö,</i>	Beş günde geçer bu dünya,
<i>Beyiştin cayı o dünüyö.</i>	Cennetin yeri öbür dünya.
<i>Calgandın cayı bu dünüyö</i>	Yalanın yeri bu dünya
<i>Caylanap cayıñ o dünüyö.</i>	Yerleşecek yerin öbür dünya.
<i>Mal kılar cay bu dünüyö</i>	Mal biriktireceğin yer bu dünya
<i>Maksatka ceter o dünüyö.</i>	Amacına ulaşmaktır öbür dünya.

(s.70)

Bu dünyada güçlülere kendisine yoldaş bulamayan İslam inancına bağlı bütün ümmet üyeleri için peygamberin öteki dünyada yani ahirette şefaahçı olacağını belirten Moldo Niyaz, bunun için insanın imanına sahip çıkması gerektiğine işaret eder.

<i>Paygambarım ümmat dep</i>	Peygamberim ümmet diye
<i>Dasthar bolsun mahşarda</i>	Yardımcı olsun mahşerde
<i>Asi, cafi, gamrahni</i>	Asi, cani, kederliyi
<i>Kıyamatdın hawfi kim</i>	Kıyametin korkusu kim
<i>İman coldoş gamrahni</i>	İman yoldaşı kederlilerin.

(s.78)

Şairin kendisi de şiirlerinde geçici dünya nimetlerinden yüz çevirdiğini, ölümün muhakkak olduğu bu dünyadan hiçbir beklentisinin olmadığını, rahatlık için mahşerdeki hayatı beklediğini söyler.

<i>Mahşar küni rahattasan.</i>	Mahşer günü rahattasın.
<i>Ay yaranlar, brodarlar,</i>	Ey yarenler, biraderler,
<i>Adam ülmay kalgan yok.</i>	İnsan ölmeden kaldığı yoktur.

Bu dünyaya şam yağlgani yok.

Bu dünyaya mum yakıldığı yoktur.

Huşum yokdur yalganga

İsteğim yoktur yalana

(s.77)

Moldo Niyaz bu dünya ve ahiret âlemi için anlattıklarını sadece kendi nefsini terbiye etmek için anlatmaz. Onun mesajlarının muhatabı bu dünyadaki dertlerden, zulümlerden başı sıkışan, çaresizlik içerisinde ümidini yitiren ve iyilikten yüz çevirip mücadeleyi bırakan tüm Müslüman Kırgız halkıdır. Mesajlarını daha çarpıcı verebilmek için bu iki dünya arasında çarpıcı bir karşılaştırma yapar.

Başın keter bu dünüyö

Başın gidecek bu dünya

Barar ceriñ o dünüyö.

Gidecek yerin öbür dünya.

Amal kalar bu dünüyö.

Amel edeceğin bu dünya.

Camal körer o dünüyö.

Cemalini göreceğin öbür dünya.

Biröögö biröö zorsunup

Birine biri büyüklenip

Kakşagan cay bu dünüyö

Sızladığın yer bu dünya.

Akiretti berbese

Ahiretini vermese

Azaptın cayı o dünüyö.

Azabın yeri öbür dünya.

Uurunun cayı bu dünüyö,

Hırsızın yeri bu dünya,

Turuunun cayı o dünüyö.

Kalkmanın yeri öbür dünya.

Camandın cayı bu dünüyö,

Kötünün yeri bu dünya,

Cakşının cayı o dünüyö.

İyinin yeri öbür dünya.

Zalimnün cayı bu dünüyö,

Zalimin yeri bu dünya,

Aalimnün cayı o dünüyö.

Âlimin yeri öbür dünya.

Bakıldın cayı bu dünüyö.

Cimrinin yeri bu dünya,

Sopunun cayı o dünüyö.

Müezzinin yeri öbür dünya.

Batpaktın cayı bu dünüyö,

Bedbahtın yeri bu dünya,

Hak bakıttın cayı o dünüyö.

Asıl bahtın yeri öbür dünya.

Ölmöktün cayı bu dünüyö,

Ölmenin yeri bu dünya,

Zalımdar barıp cazasın

Zalimler gidip cezasını

Körmöktün cayı o dünüyö.

Çekmenin yeri öbür dünya.

(s.71)

3.1.12. Cennet ve Cehennem Temleri

Moldo Niyaz'ın şiirlerine konu olan iki temel insan grubu vardır. Bunlardan ilki dünyaya kıymet vermeyen ve diğer grup tarafından kendisine türlü sebeplerle zulmedilen kimselerdir. Şair, daha çok Müslüman Kırgız halkının yer aldığı bu gruptaki insanlara kendilerini hakikî dünyanın cennetine hazırlamaları ve bu amaç için çalışmalarını konusunda tavsiyelerde bulunur.

Amanat calgan bu dünüyö

Emanet yalan bu dünya

Ada bolbos o dünüyö.

Bitmeyecek o dünya.

Beş kün ötür bu dünüyö,

Beş günde geçer bu dünya,

Beyiştin cayı o dünüyö.

Cennetin yeri öbür dünya.

Calgandın cayı bu dünüyö

Yalanın yeri bu dünya

Caylanap cayıñ o dünüyö.

Yerleşecek yerin öbür dünya.

Mal kılar cay bu dünüyö

Mal biriktireceğin yer bu dünya

Maksatka ceter o dünüyö.

Amacına ulaşmaktır öbür dünya.

(s.70)

Şair, okurlarını Allah'ın rızasını kazanmaları konusunda da uyarır. Çünkü cennete girmenin ve azaptan kurtulmanın tek yolu onun merhameti ve rahmetidir. Okurlarını cennet konusunda tasvirler üzerinden bilgilendirir. Moldo Niyaz, hurilerin, âşıkların bulunduğu bu güzel mekânda Allah'ın cemalini görmenin de mümkün olacağını haber verir.

Keçar künahni

Affeder günahını

Rhim aylasa, rahattasañ,

Merhamet etse rahatlıktasın,

Kahar aylasa lahnatdasañ.

Kahrederse lanettesin.

Garıp başıñ azaptasan.

Garip başın azaptasın.

Ahiretdin azabıdasan.

Ahretin azabındasın.

Cayıñ bolsa cannatdasan

Yerin olsa cennettesin

Hurlar birla hurmatdasan.

Huriler ile hürmettesin.

Havzi kavsar şarbatdasan.

Kevser havuzunda şerbet içmekteisin

Didar körüp davlatdasan. Didar görüp devlettesin.
Aşıglarga koşulup Âşıklarla katılıp
Arş üstündasan. Arşın üstündesin.

(s.77)

Moldo Niyaz cennet temi ile Müslüman Kırgız halkı için devrin şartları gereği sıradan bir olay hâline gelen ölümü de güzel ve anlamlı hâle getirir. Bu anlamda ölmek, bu geçici dünyanın eziyetlerinden kurtulmayı ve cennete ulaşmayı sağladığı için bir imkândır. Şair cennet temi üzerinden halkı ölüm korkusu ile mücadeleden geri kalmamaya, izzet sahibi kimseler ve şehitlerle cennette birlikte yaşamak için mücadele etmeye çağırır.

Cannatka karap can ketti. Cennete doğru can gitti.
Cibektey canıñ aşılip İpek gibi canın ayrılıp
Köñülüñ köldöy köşülüp, Gönlün göl gibi gevşeyip
Hadiya kılıp başındı Hediye edip başını
Azizdarga koşulup, Azizlerle birleşip
Şaşpay cetti coomartım Acele etmeden ulaştı cömerdim
Şeyitterge koşulup, Şehitlerle birleşip
Aziz başın ol äde, Aziz başın o idi,
Arşka canıñ cetti äde. Arşa canın ulaştı idi.

(s.65)

Moldo Niyaz için ikinci gruptaki insanlar zalimlerdir. Onların bütün hesabı bu dünya nimetleri üzerinedir. Bu grupta yer alanlar Müslüman Kırgız topraklarını işgal eden Ruslardır. Şaire göre bu gruptaki insanların diğerlerinden temel farkı bir cennet ümidi içerisinde bulunmamalarıdır. Şair, bu kimselerde cennet ümidinin bulunmadığı bilgisiyle aslında onlarda öteki dünya inancının olmadığına işaret eder. Ayrıca bu insanlar yani işgalci Ruslar sadece manevî anlamda değil maddî bakımdan da pis insanlardır.

Beti, kolun cuvvan Yüzünü, elini yıkamayan
Beyişten ümüt kılbağan Cennetten ümit etmeyen
Beytamiz keldi kayaktan? Temiz olmayan geldi, nereden?

(s.61)

Moldo Niyaz Müslüman Kırgız halkının hakkını gasp eden ve sadece dünyalık için çalışan kâfir Rusların öteki dünyada yerlerinin cennet değil, türlü cezaların verileceği cehennem olacağına inanır.

Ölüp ketse beyküman   Ölür giderse şüphesiz
Kapırdın cayı dozokto.   Kâfirin yeri cehennemde.

(s.39)

Moldo Niyaz, şiirlerinde bu dünyayı önemsemeyen ve öteki dünya için çalışanları öteki dünyada cennetin diğerlerini ise aslında bir hiçliğin beklediğine vurgu yapar. Öteki dünya ve bu dünya arasında karşılaştırma yaparken Müslüman Kırgız halkının hiçlik âleminin bu dünya olduğunu, bu dünyanın imkânlarında faydalanamadıklarını belirtirken kötülükle hayatını sürdürenlerin de öteki dünyada bir yeri olmayacağını anlatır. Bu noktada cennete karşılık cehennem öteki dünyada kıymetsizleştirip yok eden bir işlev görür.

Biröögö biröö zorsunup   Birine biri büyüklenip
Kakşagan cay bu dünüyö   Sızladığın yer bu dünya.
Akiretti berbese   Ahiretini vermese
Azaptın cayı o dünüyö.   Azabın yeri öbür dünya.
Uurunun cayı bu dünüyö,   Hırsızın yeri bu dünya,
Turuunun cayı o dünüyö.   Kalkmanın yeri öbür dünya.
Camandın cayı bu dünüyö,   Kötünün yeri bu dünya,
Cakşının cayı o dünüyö.   İyinin yeri öbür dünya.
Zalimnün cayı bu dünüyö,   Zalimin yeri bu dünya,
Aalimnün cayı o dünüyö.   Âlimin yeri öbür dünya.

(s.71)

3.2. Tarihî ve Siyasî Temalar

Moldo Niyaz realist bir şairdir. Şiirlerinde genellikle gerçek hayat sahnelerinden birçok detayı bulmak mümkündür. İyi bir eğitim alan şair, çevresinde olup bitenlerle yakından ilgilidir. Bu sebeple şiirlerinde tarihî ve siyasî temalara sıkça rastlanır. Şiirlerinde kişilerden yer adlarına varıncaya kadar hayalî ya da müphem unsurlar yerine gerçek kişiler, yerler ve olaylara yer verir. Moldo Niyaz'ın şiirlerinde genel olarak tarihî ve siyasî temaları altı tem başlığı altında incelemek mümkündür.

3.2.1. Hokand Hanlığı ve Kırgız İlişisine Ait Tarihî-Siyasî Temler

Türkistan coğrafyasında aralarında Kırgızların da bulunduğu farklı boylara mensup Türk toplulukları, tebaası buldukları ve birbirleriyle birleşmek yerine sürekli çekişen Buhara ve Hive Hanlıklarının siyasetinden memnun kalmadıkları için 1710 yılında merkezi Hokand olmak üzere Fergana Hanlığı veya Hokand Hanlığı adıyla bilinen devleti kurar. Halkı Özbek, Kırgız, Kıpçak ve Taciklerden oluşan Hokand Hanlığı'nın kurucusu Özbek Şahruh Bey'dir. Kırgız toprakları Hokand Hanlığının idaresine geçse de Kırgız beyleri Hanlıkla ittifak kurdukları vergi ve askerlik hizmeti dışında diğer siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda bağımsız hareket eder (Yazı, 2007: 18-19).

Şairin doğduğu yıllarda Hokand tahtına geçen, annesi ve iki eşi Kırgız olan, Kırgız topraklarında onların arasında büyüyen Şerali Han (1842-1845) zamanında Kırgızların Hokand Hanlığındaki etkisi oldukça artar (Yazı, 2007: 19). Şair çocukluk ve gençlik çağlarında Şerali Han'ı bizzat gördüğünü şiirinde söyler.

<i>Balaçılık – mastıkta,</i>	Çocukluk – sarhoşluğunda,
<i>Cañı öspürüm çaştıkta</i>	Genç delikanlılıkta
<i>Barbagan cerim kalbadı.</i>	Gitmediğim yer kalmadı.
<i>Arkada kalğan marttardin</i>	Arkada kalan mertlerden
<i>Albagan cerim kalbadı.</i>	Almadığım yerim kalmadı.
<i>Közdün nuru barında</i>	Gözün nuru varlığında
<i>Körbögön cerim kalbadı.</i>	Görmediğim yer kalmadı.
<i>Bereşendüü marttardin</i>	Eli açık mertlerin
<i>Berbegen ceri kalbadı.</i>	Vermedikleri kalmadı.
<i>Belgiliü çerge men barıp,</i>	Belirli yere ben varıp
<i>Atantayday marttardan</i>	Cömert mertlerden
<i>Albagan cerim kalbadı.</i>	Almadığım yer kalmadı.
<i>Arka curtun baarisin</i>	Arka ¹² halkının tamamını
<i>Sardarini körgönümün.</i>	Serdarını gördüm.
<i>Atantay menen Taylaktın</i>	Atantay ile Taylak'ın
<i>Baldarını körgönümün.</i>	Çocuklarını görmüştüm.

¹² Kuzey Kırgızistan bölgesi

<i>İrskim şondoy çaçılıp,</i>	Rızkım orada saçılıp
<i>Rıskulbek, Akılbek,</i>	Rıskulbek, Akılbek,
<i>Talkanbay biydi körgönümün.</i>	Talkanbay Bey'i görmüştüm.
<i>Kaçıbek biydin balası</i>	Kaçıbek Bey'in oğlu
<i>Äralini körgönümün.</i>	Erali'yi görmüştüm.
<i>Rıskulbektin ağası</i>	Rıskulbek'in ağası
<i>Şeralini körgönümün.</i>	Şerali'yi görmüştüm.

(s.94)

Moldo Niyaz'ın olumlu olarak tasvir ettiği Hokand devrinde yöneticilik yapan pek çok isim de Şerali Han ile birlikte anılır. Şair, 'vefat eden mertler' arasında saydığı Şerali Han'ın ölümünü üzüntüyle hatırlar.

<i>Bu dünya ravat</i>	Bu dünya handır
<i>Kup ketken bir kanca</i>	Konup gitti birçoğu
<i>Ger ovonun aytamın.</i>	Kaygısını söylerim.
<i>Ötüp ketken marttardin</i>	Vefat eden mertlerin
<i>Armanını aytamın.</i>	Kaygısını söylerim.
<i>Şerali han ötköndö,</i>	Şerali Han öldüğünde,
<i>Mañıt kelip ketkende</i>	Mangıt gelip gittiğinde
<i>Şerali han çıktı äde.</i>	Şerali Han çıkmış idi.

(s.60)

Şairin tutumundan anlaşıldığı kadarıyla Kırgızların Hokand Hanlığına bağlı olarak yaşadıkları dönemde birçok şey yolundadır. Şiirden o dönemin siyasi yapılanmasına dair de pek çok detay görmek mümkündür. Hokand Hanlığında yaşayan diğer halklar gibi hanlığın siyasî işlerine aktif olarak katılan Kırgızların önde gelen isimlerine datka, pansat, parvanacı, manap gibi yüksek dereceler verilirken kahramanlık gösteren yakın akrabalarına da binbaşı, amir, leşker, atalık, naib, ınak gibi unvanlar verilir ve bu kimseler büyük saygı görürler (Yazı, 2007: 19). Moldo Niyaz'ın şiirlerinde bu siyasi teşekkülle ilgili birçok örneğin varlığını görmek mümkündür.

<i>Miñ başılar içinde</i>	Binbaşılar içinde
<i>Birinçi sultan moldo Azim</i>	Birinci sultan Molla Azim

<i>Mınday martti körbödüm.</i>	Böyle merdi görmedim
<i>Altı-Arıkka sen barsaň</i>	Altı-Arık'a sen varsan
<i>Aytkahar miňbaşı</i>	Aytkahar Binbaşı
<i>Riştanga sen barsan</i>	Riştan'a sen varsan
<i>Kalandardin balası</i>	Kalender'in oğlu
Şakirdey martdi körbödüm.	Şakir gibi merdi görmedim.

(s.82)

Moldo Niyaz'ın kendisi de bu makamlara erişmeyi hayal eder. Şairin gerçekten saygı gören ve işlevi olan bu makamları o dönemlerde dolduran insanların işini iyi yaptığını da düşündüren bu tavrı dikkat çekicidir.

<i>Curt suragan datkaga</i>	Halk yöneten Datka'ya
<i>Cüzbaşı bolsom deyt ädem,</i>	Yüzbaşı olsam der idim,
<i>Bir gelip-keter dünyada</i>	Bir gelip geçer dünyada
<i>Miňbaşı bolsom deyt ädem,</i>	Binbaşı olsam der idim,
<i>Kokondo handar bar bolso</i>	Kokon'da hanlar var ise
<i>Korbaşı bolsom deyt ädem.</i>	Korbaşı ¹³ olsam der idim.

(s.121)

Moldo Niyaz'ın yöneticilere dönük olumsuz tutum ve tenkitleri daha çok Rus işgali sırasında ve sonrasında gerçekleşir. Bu sebeple şiirde yer verilen yönetici tenkitleri Rus işgali başlığından sonra değerlendirilecektir.

3.2.2. Rus İşgali Temi

Kırgız boyları arasındaki çekişmelerden faydalanan Ruslar için Kırgız coğrafyasının işgaline dönük ilk adım Bugu boyunun davetidir. Sarıbağış boyu ile aralarında süren kanlı savaşın durması ve barışın tesis edilmesi için Ruslardan yardım isteyen Bugu boyu 1855 yılında Ruslara tabi olur. Bu tarihte başlayan ve yaklaşık 21 yıl devam eden işgal süreci 1876 yılının yazında Alay Kırgızlarının da boyun eğdirilmesi ile tamamlanır (Yazı, 2007: 20-21).

Rusların işgal sürecinde Hokand Hanlığı da sık sık taarruza uğrar. Moldo Niyaz'ın şiirlerinde 'Kâfir' ve 'Müslüman' temlerinin ortaya çıkmasına da sebep olan bu işgal dönemi 1860'ların ilk yıllarında kardeş Hanlıklar Buhara, Hive ve Hokand

¹³ Silah deposu sorumlusu.

arasındaki iktidar mücadelesini fırsat bilen Rusların Türkistan içlerine sefer düzenlemesi ile başlar. 1862 yılında Bişkek ve Tokmok şehirlerini ele geçiren Ruslar, 1865 yılında Hokand hanlığı için stratejik öneme sahip olan Taşkent şehrini de işgal eder (Cicioğlu, 2016: 73).

Rusların işgal süreci ve yaptıkları Moldo Niyaz'ın şiirlerine oldukça net bir biçimde yansır. Şair Rusların gelişinden söz ederken onları olabildiğince kötü benzetme ve sıfatlarla betimler.

<i>Oyubuzda çok äde</i>	Aklımızda yok idi
<i>Orus keldi kayaktan?</i>	Ruslar geldi nereden?
(...)	(...)
<i>Murutu kirip oozuga</i>	Bıyığı ağzına giren,
<i>Büksöygön keldi kayaktan?</i>	Kötü kokan geldi nereden?
<i>Tülkünü iyinge kirgizip,</i>	Tilkiyi inine sokan
<i>Bürküt keldi kayaktan?</i>	Kartal geldi nereden?
<i>Curttu caman muñdatıp,</i>	Halkımıza kaygı getiren,
<i>Çürçüt keldi kayaktan?</i>	Çürçüt ¹⁴ geldi nereden?
<i>Beti, kolun cuvvan</i>	Eli yüzünü yıkamayan
<i>Beyişten ümüt kılban</i>	Cennetten ümit etmeyen
<i>Beytamiz keldi kayaktan?</i>	Temiz olmayan geldi nereden?
<i>Korgol menen alışıp,</i>	Koyun dışkısı ile uğraşan,
<i>Koñuzkeldi kayaktan?</i>	Böcek geldi nereden?
<i>Kara cerdi oodarıp,</i>	Kara yeri talan eden,
<i>Toñuz keldi kayaktan?</i>	Domuz geldi nereden?

(s.61)

Moldo Niyaz Rusları betimlerken kendi halkı ile arasına pek çok bakımdan bir karşıtlık koyarak onları ötekileştirir. Bu betimlemenin sonrasında Rusların işgal kuvvetlerinin Evliya-Ata ve Çimkent şehirlerini kuşatmasını anlatmaya başlar.

<i>Orus kelip kamadı</i>	Ruslar gelip kuşattı
--------------------------	----------------------

¹⁴ Başka dinden olan kimse.

Oluya-Ata, Çimkentti.

Alıbiz karıp boldu dep

Acıratıp algın dep,

At öltürüp, suu tizgin

Alımkulga til cetti.

Evliya-Ata, Çimkent'i.

Halimiz garip oldu, diye

Ayırıp alın, diye

Atı öldürürcesine, doludizgin

Alımkul'a haber ulaştı.

(s.61)

Rusların beklenmedik kuşatması karşısında çaresiz kalan halkın Hokand Hanlık merkezinden, Alımkul'dan yardım isteği adeta hikâyeleştirilerek verilir. Bu tehlikenin savuşturulmasından iki yıl sonra Rusların bu defa Taşkent'e saldırımları da şiirde ele alınan temalardandır.

Äki cıl öttü aradan

Cambıl minip, çañ basıp,

Çaba keldi Taşkenden

Kayıp orus keldi dep

Kabar keldi Taşkenden.

İki yıl geçti aradan

Cambıl (ata) binip toz çıkararak,

Koşturarak geldi Taşkent'ten

Tekrar Rus geldi diye

Haber geldi Taşkent'ten.

(s.63)

Moldo Niyaz, biyografisine göre Rusların Taşkent'i işgali sırasında 40'lı yaşlardadır. Buna karşılık Hanlık askerlerinin mücadeleyi kaybetmesi ve Taşkent'in kaybedilmesi sonrasında yaşadığı keder sebebiyle o günleri kıyamete benzetir. Dünyanın sonunun geldiğini düşünecek kadar kötümserdir.

San curtuñnun başıga

Kıyamattay kün tüştü.

Sayısız halkının başına

Kıyamet gibi gün geldi.

(s.66)

Rusların gelişi ile birlikte Kırgızların yurduna zulüm ve felaket getirdiğini, insanların huzurunu kaçırap kendi topraklarından kaçmalarına sebep olduğunu belirtir.

Kafirdin zulumu bu curtka

Ötülgönnön aytamın.

Balamattın aşıgin

Açkanını aytamın.

Kâfirin zulmü bu yurda

Geçtiğini söylerim.

Felaketin kapısını

Açtığını söylerim.

Orus kelet dep koyso   Ruslar gelir dese
Oltura albay adamdar   Oturamadan insanlar
Kaçkanını aytamın.   Kaçtığını söylerim.

(s.95)

Kaçmayıp yurdundan kalanların ve işgale karşı direnen cesaretli ve mert insanların her şeylerinin kayda geçirilip ellerinden alındıktan sonra öldürüldüklerini de Moldo Niyaz'ın şiirlerinden öğrenmek mümkündür.

Butparas kafir zor boldu,   Putperest kâfir güçlü oldu,
Katka tüştü üyübüz   Kayda geçti evimiz
Kalbadı cakşı biyibiz.   Kalmadı iyi beyimiz.
Tartıldı tanap cerlerge,   Çekildi ipler her yere,
Tınbaz boldu ärlerge,   Durmaz oldu erlere,
Caman iş boldu marttarga,   Kötü iş oldu mertlere,
Too menen coldu butparas   Dağ ile yolu putperest
Bütüin aldıdaftarga.   Paylaşıp aldı deftere.

(s.57)

Şairin bu şiirleri gezdiği her yerde okuyup insanlara yazılı olarak dağıttığı düşünüldüğünde işgalci ve zalim Rus temini bu şekilde realist bir biçimde anlatmasındaki amacın millî mücadeleye destek vermek olduğu değerlendirilebilir.

Rusların gelişinden otuz yıl sonrasını anlatan şair, onların gelişinden sonra halkın düzeninin bozulduğunu, hayatın pahalılaşacağını, her şeyin kıymetsizleştirildiğini kısacası insanların yaz ayında bile kış ayının zahmetini çeker biçimde yaşadıklarını dile getirir. Moldo Niyaz, dirliğin düzenin ortadan kalktığı bu dönemi 'zamane' olarak adlandırır.

Katta, küçük gañ boldu   Küçük büyük şaşırды,
Musurman halı tañ boldu.   Müslümanların durumu kötü oldu.
Kıymatçılık bir caktan   Pahalılık bir taraftan
Kıyın boldu zamana.   Zor oldu zamane.
Otuz cılga cakındap   Otuz yıla yakındır
Orus kelip zor boldu.   Ruslar gelince her şey zor oldu.

Oñ, soldun baarı kor boldu.

Sağ solun tamamı hor oldu.

Sail kündö kış tüşöt.

Yaz gününde kış olur.

(s.97)

Moldo Niyaz Ruslar konusunda oldukça realisttir. Onların gücünün planlı hareket etmelerinden geldiğini, bu özelliklerinin de onları başarılı kıldığını söyler. Düşmanı bile olsa doğru olanı söylemesi şairin olayları değerlendirme konusunda ne derece isabetli ve dürüst bir tutum sergilediğini göstermektedir.

Orus kattık coo äken,

Ruslar güçlü düşman imiş,

Özünü bilip cürbösö,

Kendini bilip hareket etmese,

Çoñ bolobu, datkayım.

Büyük olur mu Datkayım.

(s.104)

Şair Kırgız topraklarını işgal eden Rusları somutlaştırmadan ya da kişilere indirgemenen genel bir hükümle değerlendirir. Buna göre Ruslar; kâfir, zalim, işgalci, adaletsiz, pis ve düşman bir millettir. Moldo Niyaz, bütün bu özelliklerine rağmen her şeyi olduğu gibi Rusları da yaratan Allah'ın bir hikmet gereği onları o gün için güçlü Müslümanları da zayıf kıldığına inanır.

Kafirdi huday zor kılıp,

Kâfiri Allah kuvvetli kılarak,

Musulmandı kor kılıp,

Müslüman'ı ise hor kılarak

Oyu menen iş kılıp.

Aklı (hikmeti) ile hareket etti.

Orustu huday carattı.

Rusları Allah yarattı

(s.79)

3.2.3. Millî Mücadele Kahramanı Alımkul Atalık Temi

Moldo Niyaz, Rus işgalini gerçekleştiren Rusları genelleyerek anlatırken, bu işgale karşı kahramanca direnen pek çok Kırgız yöneticisini şiirlerinde destan türüne yakın bir tarzda isim vererek anlatır. Bu isimlerin verilen millî mücadelenin başarıya ulaşmasını sağlayacak yeni kahramanların yetişmesine vesile olmasını ister. Ayrıca şair, bu tercihiyle zalimlerden çok mazluma ve zulmün şiddetine dikkat çekmek ister.

Millî mücadelenin birçok önemli ismi şiirlerde isimleriyle yer alırken bazıları bir kahraman örneği olarak oldukça geniş bir biçimde verilir. Bunlardan ilki Alımkul'dur. Hokand Hanlığında etkili isimlerden biri olan Alımkul Atalık, şairin şiirine konu ettiği dönemde (1863-1865) saray içerisinde bir darbe ile tahta geçirdiği 12 yaşında bir çocuk sultan olan Seyit Ali Han adına 'Baş Vezir' sıfatıyla devleti

yönetmektedir (Alahan, 2004: 25). Şair, onun ölümü sonrasında bir tür destan olarak kaleme aldığı anlaşılın şiirin girişinde Alımkul'u şu dizelerle anlatır:

<i>Kırgız sarttın içinde</i>	Kırgız Sart'ın içinde
<i>Kıpçaktan çıkan mart äde.</i>	Kıpçaktan gelen mert idi.
<i>Ak colborstoy Alımkul</i>	Ak kaplan gibi Alımkul
<i>Aykırıp atka mingende</i>	Haykırarak ata binince
<i>Aççıgı çındap kelgende</i>	Gerçekten sinirlenince
<i>Azaharday zalım kul</i>	Ejderha gibi zalim kul
<i>Kızıl-çaar şer äde,</i>	Kızıl ala şer idi,
<i>Kırgızdan çıkan är äde.</i>	Kırgız'dan gelen er idi.
<i>Kara-çaar şer äde</i>	Kara ala şer idi
<i>Karadan tüşken är äde.</i>	Karadan gelen er idi.
<i>Alıskı coo-düşmanga</i>	Uzaktaki düşmana
<i>Aydıñı köp zor äde.</i>	Heybeti çok büyük idi.

(s.60)

Alımkul'un şiirin en başında tüm Kırgız halkını temsil edecek biçimde kullanıldığını hissettiren bu tem, şairin içerisinde bulunduğu duygu durumunu net olarak vermektedir. Rus işgal sürecinin kıyameti andırır bir şekilde Kırgız topraklarına yayıldığı zamanlarda yazılan bu şiirle şair, halkını Alımkul'u yani kendi kimliğini unutmamaya çağırır.

Şiirin devamında Rusların Evliya-Ata ve Çimkent'e düzenledikleri işgal girişimi haberi kendisine ulaşan Alımkul Atalık'ın verdiği tepki ve mücadele hazırlığı işlenir.

<i>Dool baylap toru atka,</i>	Davul bağlayıp doru atai
<i>Ürtük salıp boz atka</i>	Çul sererek boz ata
<i>On äki miñ top alıp,</i>	On iki bin grup alarak
<i>Zambirekçini mol alıp,</i>	Topçulardan bol alarak
<i>Casool, sardar köp alıp</i>	Hizmetli ile serdar çok alarak
<i>Kızıl çıray at minip,</i>	Kızıl renkli ata binip

*Kıl kuyruğun şart t y p,
Aldı – kiyinin karabay
Alımkul  ıktı kazatka.
T n -k n  turbastan
C r ş kıldı Alımkul.
At başını burbastan
Gayratıga  ıdabay
Uruş kıldı Alımkul.
Kıtaydı cetip kıram dep,
Ceti baş kafir orustu
Cer menen  eksen kılam dep,
Ceti k nn n içinde
Cetip  imken üstündü
Uruş kıldı Alımkul.*

Kıl kuyruğunu d g mleyerek
 n ne arkasına bakmadan
Alımkul  ıktı savaşa.
Gece gündüz durmadan
Yürümeyi sürdürdü Alımkul.
Atın başını çevirmeden
Dayanılmaz bir gayretle
Savaşa girdi Alımkul.
 inlileri yakalayıp öldüreyim diye
Yedi başlı kâfir Rus'u
Yerle yeksan edeyim diye
Yedi gün içinde
Ulaştı Çimkent  zerine
Savaş açtı Alımkul.

(s.62)

Alımkul'un savaş öncesinde din adamları ile istişare edip onların onayını ve duasını aldığını anlatan dizeler de oldukça dikkat çekicidir. Kendisi de bir din adamı olan şairin bu savaş konusundaki tutumu da bu dizelerden anlaşılabilir. Bunun yanı sıra Alımkul'un dindar bir kişiliğe sahip olduğu ve savaş meydanındaki mücadele azminin kaynağının da imanı olduğuna işaret edilir.

* lt rg n n gazi dep
 lg nn n baari şeyit dep,
Ulamalar col berdi.
 lt r p gazi bolom dep,
 ls m şeyit ketem dep,
Orustu kamap tañ kıldı.
 imkenttin üstün  añ kılıp,
Can ayabay  añ kılıp.*

 ld rd ğ n gazi diye
Ölenin hepsi şehit diye
Ulemalar fetva verdi.
 ld r p gazi olurum diye
 lse m şehit olurum diye
Rusları kuşatıp şaşırttı.
 imkent'in üstünü toz etti
Canını sakınmadan cenk etti.

(s.62)

Çimkent'i savunmak üzere savaş meydanına gelen Alımkul, düşmanlara karşı korkusuzca savaşır. Ruslar saldıran taraf olmasına rağmen onun vatani kahramanca savunması karşısında korkarlar.

<i>Kırgın salıp (oruska)</i>	Dehşet salıp (Ruslara)
<i>Kıyganı keldi Alımkul.</i>	Öldürmeye geldi Alımkul.
<i>Olco kılıp kafirdin</i>	Ganimet olarak kâfirin
<i>Atın aldı Alımkul.</i>	Atını aldı Alımkul.
<i>Öltürböstön korkutup,</i>	Öldürmeden korkutup
<i>Ötün aldı Alımkul.</i>	Ödünü kopardı Alımkul.

(s.62)

Savaşın sonunda Alımkul Ruslarla bir barış anlaşması imzalar. Evliya-Ata ve Bişkek'in Ruslara bırakıldığı bu anlaşmaya rağmen şair Alımkul'un başarılı olduğu düşüncesindedir. Çünkü bu savunma savaşında Rusları durdurur ve onları anlaşma imzalamaya mecbur eder.

<i>Kafir menen musulman</i>	Kâfir ile Müslüman
<i>Armansız uruş köp kılıp,</i>	Amaçsızca vuruşarak
<i>Äç murartka cete albay</i>	Hiç muradına ulaşmadan
<i>Älçi koyup arağa</i>	Elçi gönderip araya
<i>Äki caka ayrıldı.</i>	İki tarafa ayrıldı
<i>Oluya-Ata, Pişkegi -</i>	Evliya-Ata, Bişkek'i
<i>Orus kafir ol ketti.</i>	Rus kâfiri alıverdi.

(s.62)

Bu savunma savaşı sonrasında yaklaşık iki yıl hem Hokand Hanlığı hem de onun tebaası olan Kırgız halkı Alımkul sayesinde refah ve huzur içinde yaşar. Şair halkı adına bu dönem Alımkul'un yaptıklarını büyük bir minnetle sayıp döker.

<i>Törö Alımkul adalat</i>	Adaletli Töre Alımkul
<i>Kelip konu ordogo</i>	Gelip yerleşti saraya
<i>Kızıl gilgö kondurup,</i>	Kızıl güle kondurup
<i>Bulbulunu sayrattı.</i>	Bülbülünü öttürdü.

*Kırgız, Kıpçak cigitin
Kız alıp berip cırgattı.*

Kırgız, Kıpçak yiğidini
Evlendirerek sevindirdi.

(s.63)

Moldo Niyaz tarihî gerçeklikle örtüşen bir netlikte iki yıl sonra Rusların Taşkent'e saldırdıklarını ve Alımkul'un yeniden vatanını savunmak için savaş meydanına atılışını şiirinde işler.

Kafırğa karap üç colu

Kâfire karşı üç defa

Kazat kıldı Alımkul.

Savaş etti Alımkul.

Ahirettin başını

Ahirette başını

Azat kıldı Alımkul.

Kurtardı Alımkul.

Kumardan çıkıp armansız

Hoşnut olarak kaygısızca

Uruş kıldı Alımkul.

Savaş etti Alımkul.

Miñ-Örük üsütn çañ kılıp,

Miñ-Örük üzerini toz edip

Can ayabay çañ kılıp,

Canını sakınmadan cenk edip

Uruş kıldı Alımkul.

Savaş etti Alımkul.

Bölüp-bölüp kafirdi

Bölüp bölüp kâfiri

Böydey tiydi Alımkul.

Akrep gibi soktu Alımkul.

Aç börüdüy açınıp,

Aç börü gibi sinirlenip

Koydoy kırdı Alımkul.

Koyun gibi öldürdü Alımkul.

Tokoydogu toñuzday

Ormandaki domuz gibi

Uwday kıldı Alımkul.

Av gibi yaptı Alımkul.

Kızıl kanın agızıp,

Kızıl kanını akıtıp

Suway kıldı Alımkul.

Su gibi yaptı Alımkul.

Kafirdin tögüp kanını ,

Kâfirin döküp kanını,

Dozokko salıp canını

Cehenneme koyup canını

Suway tögüp kanını

Su gibi döküp kanını

Tokmktop cançıp başını

Döverek sançıp başını

Unday kıldı Alımkul.

Un gibi yaptı Alımkul.

(s.64)

Şair, bütün kahramanlığına rağmen Alımkul'un savaş sırasında şehit olduğunu da şiirinde anlatır. Onun ölümünü anlatırken Rus teminin işgalci, saldırgan, kan dökücü, kirli ve hayvanlara has yanını 'domuz' kelimesi ile ifade eder.

Hadiya kılıp başındı

Hediye edip başını

Azizdarga koşulup,

Azizlerle birleşip

Şaypay cetti coomartım

Acele etmeden ulaştı cömerdim

Şeyitterge koşulup

Şehitlerle birleşip

Aziz başıñ ol äde.

Aziz başın o idi,

Arşka canıñ cetti äde.

Arşa canın ulaştı idi.

Davlatıñ ketti başıñnan

Devletin gitti başından

Davlatköy ketti kaşıñnan

Devletler gitti yanından

Äfakta canıñ üzüldü

Ufuklardan canın ayrıldı

Çıraktay közün süzüldü.

Çıra gibi gözün süzüldü.

Musafir Taşken şaarida

Gurbet Taşkent şehrinde

Beyt bolduñ Alımkul.

Beyit(mezar) oldun Alımkul.

Çoçkogo urup özündü

Domuza vurup kendini

Şeit bolduñ Alımkul.

Şehit oldun Alımkul.

(s.65)

Kahramanın şehitlik haberine tüm halkı ile birlikte üzülen şair, bu haberin o dönemde sevindirdiği düşmanlara da şiirinde yer verir.

Ordodon tüygün uçtu dep

Saraydan doğan uçtu, diye

Oruska çaptı süyünçü.

Ruslara koştu müjdecı.

Kırgızdın hanı öldü dep

Kırgızların hanı öldü, diye

Kıtayga çaptı süyünçü.

Çinlere koştu müjdecı.

Butparas mañgıt aralaş

Putperest köpek karışık

Buharga çaptı süyünçü.

Buhara'ya koştu müjdecı.

(s.65)

3.2.4. Millî Mücadeleye Katkı Sağlayan Diğer Yöneticilerle İlgili Temler

Moldo Niyaz'ın dönemin üst yöneticileri tarafından sözü dinlenir biri olmasının en temel sebeplerinden ilki şairlik yeteneğinin okuryazar olması sebebiyle diğer şairlere göre daha etkili ve kalıcı olmasıdır. İkincisi ise Kırgızların yaşadığı Çin toprakları dâhil bütün coğrafyayı dolaşarak halkı içeriden gözlemlemesi ve yerel yöneticilerle ve kahramanlarla yakın ve birebir ilişki kurmasıdır. Şairin şiirlerinde özellikle halkın içerisinde gezerken onlarla yöneticiler arasında bir çeşit köprü vazifesi gördüğünü anlamak mümkündür.

<i>Arka curtun baarisin</i>	Arka halkının tamamını
<i>Sardarini körgönмін.</i>	Serdarını görmüştüm.
<i>Atantay menen Taylaktın</i>	Atantay ile Taylak'ın
<i>Baldarını körgönмін.</i>	Çocuklarını görmüştüm.
<i>Irskım şondoy çaçılıp,</i>	Rızkım orada saçılıp
<i>Rıskulbek, Akılbek,</i>	Rıskulbek, Akılbek,
<i>Talkanbay biydi körgönмін.</i>	Talkanbay Bey'i görmüştüm.
<i>Kaçıbek biydin balası</i>	Kaçıbek Bey'in oğlu
<i>Äralini körgönмін.</i>	Erali'yi görmüştüm.
<i>Rıskulbektin ağası</i>	Rıskulbek'in ağası
<i>Şeralini körgönмін.</i>	Şerali'yi görmüştüm.
<i>İsfara turar çit tüşkön,</i>	Aziz mertler çok gelen
<i>Tündügüdön üt tüşkön,</i>	Tündüğü ¹⁵ nden et inen
<i>Koroosuga kut tüşkön</i>	Ahırına kut inen
<i>Koyloru terip cep koygon.</i>	Koyunları toplayıp yiyen.
<i>Ulandarı baybaça</i>	Oğulları bey oğlu
<i>Kızdarı suluw kara göz</i>	Kızları güzel, karagözlü
<i>Bagışbek baydı körgönмін.</i>	Bagışbek'in zenginliğini görmüştüm.
<i>Basıp ketken izini,</i>	Yürüyüp gittiği yerlerdeki izini,

¹⁵ boz üyün çatısı

<i>Aykanış degen kızını</i>	Aykanış adlı kızını
<i>Oynop-külüp tününü</i>	Oynayıp güldüğü gecesini
<i>Ömürzak körgön kününü.</i>	Ömürzak gördü gününü.
<i>Ol Aşirdi körgönümün.</i>	O Aşir'i görmüştüm.
<i>Onon katta dağı aytsam</i>	Ondan daha fazlasını söylesem
<i>Zor Aşirdi körgömün.</i>	Büyük Aşir'i görmüştüm.
<i>Handardan uluk Kaçibektey</i>	Hanlardan ulu Kaçibek gibi
<i>Karımşak biydi körgönümün.</i>	Karımşak beyi görmüştüm.
<i>Beşkempir menen Bağışta</i>	Beşkempir ile Bağışta
<i>Sarımsak biydi körgönümün.</i>	Sarımsak beyi görmüştüm.
<i>Cumabay (day) baatırın,</i>	Cumabay gibi kahramanını
<i>Çolponbaydı körgömün.</i>	Çolponbay'ı görmüştüm.
<i>Törökeldi inişi</i>	Törökeldi kardeşi
<i>Bektenbaydı körgömün.</i>	Bektenbay'ı görmüştüm.
<i>Tölögönün Kangeldi</i>	Tölögön'ün Kangeldi
<i>Çarki menen Osmonnun</i>	Çarki ile Osman'ın
<i>Dıykanbayın körgönümün.</i>	Dıykanbay'ını görmüştüm.
<i>Arka curttun içinde</i>	Arka halkının içinde
<i>Abadandardı körgömün.</i>	Büyüklerini görmüştüm.
<i>Cantay baatır balası</i>	Cantay Batır'ın oğlu
<i>Şabdandardı körgönümün.</i>	Şabdan'ları görmüştüm.
<i>At-Başının çet-tübü</i>	At-Başı'nın kenarı
<i>Arpasını körgönümün.</i>	Arpa'sını görmüştüm.
<i>Aybatı uluk Kıtaydın</i>	Heybeti ulu Çin'in
<i>Şarfasını körgönümün.</i>	Şerefesini görmüştüm.
<i>Kaşkardın üstü gülbakta</i>	Kaşgar'ın yukarısı gül bahçede
<i>Ordosunu körgönümün.</i>	Sarayını görmüştüm.

<i>Kitaydın koygon ordogo</i>	Çin'in yaptığı sarayda
<i>Dorgosunu körgönümün.</i>	Kalesini görmüştüm.
<i>Aşuvu kıyın toolordun</i>	Aşılması zor dağların
<i>Külfatini körgönümün.</i>	Külfetini görmüştüm.
<i>Narın suw ötkön Kurtkada</i>	Narın suyunun geçriği Kurtka'da
<i>Alimbek menen Koyçunun</i>	Alimbek ile Koyçu'nun
<i>Ülfatini körgönümün.</i>	Ülfetini görmüştüm.

(s.94-95)

Şiirden anlaşıldığı kadarıyla şair özellikle geçmiş dönemdeki yöneticilerle ilgili olumlu görüşlere sahiptir. Geçmiş zaman kipiyle tamamladığı dizelerden hareketle şiirin söylendiği zamanın yöneticilerinin istisna tutulduğunu düşünmek mümkündür.

Moldo Niyaz; Kırgız millî mücadelesine destek veren, Rusların işgal ve asimilasyon siyasetini engellemeye çalışan yöneticileri şiirin imkânları içerisinde elinden geldiğince geniş bir biçimde anlatmaya çalışır. Bu isimler içerisinde Alay Bölgesi hâkimi Alimbek Datka, onun eşi Kurbancan Datka, Ketmen-Töbö'nin tanınmış beyi Dikanbay ve Köruulu ile Mirzabay özellikle dikkati çeker. Bu isimler şair tarafından geçmiş güzel günlerdeki kahramanlıkları, gördükleri eziyet ve zulümler tasvir edilerek bir çeşit ağıt formunda anlatılırlar.

Hokand ve Buhara hanlıklarında general rütbesine denk bir unvan olan 'Datka' unvanına sahip olan Alimbek, daha çok kendisi gibi bu unvana sahip eşi Kurbancan ve oğulları üzerinden anlatılır. Moldo Niyaz sadece Kurbancan Datka'yı konu edindiği şiirinde Alimbek ve çocukları da olumlu yönetici teminin özellikleri ile aktarılır.

Kurbancan Datka ve onun temsil ettiği yönetici temi, topraklarına yani vatanlarına maddî ve manevî varlıklarını yağmalamak üzere saldıran Rusları durdurmaya ve halkın varoluş mücadelesine öncülük eden kimselerdir. Bu yönetici temi millete reva görülecek en büyük zulmün onun vatansız ve töresiz kalmasını sağlamak olduğu düşüncesiyle bu iki değere hayatları pahasına sahip çıkar. Bu uğurda hem en önde bulunurlar hem de halka yol gösterici, akıl verici bir noktada olurlar (Azap, 2016: 759).

Şair, Ruslarla mücadelesi sebebiyle ve bu mücadele sırasında eşini ve çocuklarını kaybeden Kurbancan Datka'nın acısını dile getirdiği şiirinde onun acısına ortak olur.

<i>Sanaa tartıp Kurbancan,</i>	Üzüntü çekerek Kurbancan,
<i>Saňa kıyın iş boldu.</i>	Çok zor bir durum oldu.

<i>Alimbektin davrida</i>	Alimbek'in devrinde
<i>Kiyüsnin kımkap, kiş boldu.</i>	Giydiği kemha samur oldu.
<i>Dööler kelip kaşına</i>	Devler gelip yanına
<i>Davlat kuş konup başıña</i>	Talih kuşu konup başına
<i>Aalimnin baarı mas boldu.</i>	Âlimlerin hepsi dost oldu.
<i>Kara tiin menen gam basıp</i>	Kara gece ile kederlenip
<i>Karıp bolduñ bu çakta.</i>	Garip oldun bu çağda.
<i>Abdullabekten ayrılıp</i>	Abdullabek'ten ayrılıp
<i>Düynöñ ketti şo çakta,</i>	Dünyan gitti o çağda,
<i>Munduv bolduñ bu çakta.</i>	Üzüntülü oldun bu çağda.

(s.102)

Moldo Niyaz, halkının huzuru için kendi çocuklarının hayatından vazgeçen Kurbancan Datka'nın trajedisine dair izlerin bulunduğu şiirinde onun çocuklarını ve özelliklerini tek tek sayar.

<i>Alimbek datka baldarı</i>	Alimbek Datka'nın çocukları
<i>Abdillabek, Asanbek</i>	Abdillabek, Asanbek
<i>Ayrı kalpak kırgızda</i>	Kesik kalpaklı Kırgızda
<i>Aşkere tüşkön törö äde.</i>	Bilinen töre idi.
<i>Ak şumkarday är äde.</i>	Akdoğan gibi er idi.
<i>Baatırbek menen Mahmutbek</i>	Batırbek ile Mahmutbek
<i>Karçıga sinduw Kamçıbek</i>	Karçıga ¹⁶ gibi Kamçıbek
<i>Kulanday katuw är äde.</i>	Kulan gibi sert er idi.
<i>Ak colborstoy marttariñ</i>	Ak kaplan gibi mertlerin
<i>Azaldan körgön söölatti.</i>	Ezelden yapmıştı heybetini.
<i>Kök colborstoy marttariñ</i>	Gök kaplan gibi mertlerin
<i>Körüp kelgen davlattı.</i>	Görmüşlerdi devletini.

¹⁶ Yırtıcı bir kuş türü.

<i>Köp cerde kılğan söölatti.</i>	Birçok yerde ortaya koydu heybetini.
<i>Azaldan körgön davlattı.</i>	Ezelden gördü mutluluğu.
<i>Ak alaçık sultanı</i>	Beyaz çadır sultanı
<i>Atı çıkkın Kurbancañ</i>	Adı şöret olan Kurbancañ
<i>Başı Alayga batpagan</i> ...	Başı Alay'a sığmayan...

(s.103-104)

Hokand Hanlığı 1876 yılında ortadan kaldırıldıktan sonra Kurbancañ Datka oğulları Abdullahbek, Ömerbek, Kamçıbek, Mamatbek, Hasanbek ve Batırbek ile birlikte Alay Dağlık bölgesinin Kırgızlarının yetersiz askeri gücü ve silahlarına rağmen Rusya devletinin sömürgecilik siyasetine karşı şiddetli direnirler. Topraklarını ellerindeki imkânlarla gelişmiş Rus savaş tekniği ve teknolojisine karşı daha fazla koruyamayacaklarını ve direnişin artık fayda sağlamayacağını anladıktan sonra Ruslarla uzlaşmaya giderler. Ancak Kurbancañ Datka'nın hareket tarzını onaylamayan büyük oğlu Abullahbek, Rusların emrine girmeyi reddederek onlarla mücadeleyi sürdürür. Başarılı olamayınca hacca gitmeye karar verir ama hac yolculuğu sırasında vefat eder. Kurbancañ Datka ve oğullarının halk üzerindeki otoritesini kendi gelecekleri için tehlikeli bulan Rus işgalciler ve onların yerli işbirlikçileri oğullarından Kamçıbek'i de iftira ile idama ettirip diğerlerinin de Sibirya'ya sürgüne gönderilmesini sağlarlar. Kurbancañ Datka kendi ailesine dönük bu saldırıları halkın geneli zarar görmesin diye sabır ve metanetle karşılar (Aynakul, 2017: 625-627). Şair ilgili şiirde bu tarihî olaya dikkati çeker.

<i>Kuruk tuhmat cabışıp ,</i>	Kuru iftira yapışıp
<i>Calaanın dağın körbösün.</i>	Yalanı da görmesin.
<i>Baarıdan caman balamat</i>	Her şeyden kötü felaket
<i>Balanın dağın körbösün.</i>	Belayı da görmesin.
<i>Kamçıbek dep kan cutup,</i>	Kamçıbek diye kan yutup
<i>Kurbancañ datka coyuldu</i>	Kurbancañ Datka kayboldu
<i>Balanın dağın körbösün.</i>	Belayı da görmesin.
<i>Alımbek datka baldarı</i>	Alımbek Datka'nın oğulları
<i>Atasıdan zor boldu.</i>	Atasından büyük oldu.
<i>Albars kafir oruska</i>	Albastı kâfir Ruslara
<i>Akıñı curup kor boldu.</i>	Sonunda hor oldu.

<i>Abak boldu asılıp,</i>	Mahkûm oldu asılmaya,
<i>Sibirge ketip sil boldu.</i>	Sibirya'ya gidip üzüntü oldu.
<i>Ceti miñ kagaz pul çaçıp</i>	Yedi bin kâğıt para saçıp
<i>Cetken ceri şul boldu.</i>	Geldiği yer bu oldu.

(s.102)

Moldo Niyaz, Kurbancan Datka'nın idama ve sürgüne mahkûm edilen çocuklarını kurtarmak için elinden geleni yaptığını da şiirinde dile getirir. Hukukî ve siyasî yolları deneyen Kurbancan Datka oğullarını kurtarmak için ciddi bir masrafa da girer fakat başaramaz. Esasında bu durum Rusların özelde Kurbancan Datka'ya genelde ise Kırgızlara karşı izledikleri siyaseten ne derece acımasız olduğunu da göstermektedir. Çocukları hakkında verilen hükme karşı halkı kıyıma uğramasın diye isyan etmeyen Kurbancan Datka'nın acısı yine şair tarafından dokunaklı bir şekilde tablolştırılır.

<i>Sibirge ketip çok boldu</i>	Sibirya'ya gidip kayboldu
<i>Murzapayaz, Baatırbek.</i>	Murpayaz, Batırbek.
<i>Bulardın dardi bir caktan</i>	Bunların derdi bir taraftan
<i>Makmutbek dep mas boldu.</i>	Makmutbek diye sarhoş oldu.
<i>Kamçıbek dep gaş boldı.</i>	Kamçıbek diye kederlendi.
<i>İçkeni zaar aş boldu.</i>	İçtiği zehirli aş oldu.
<i>Düşmandın booru taş boldu.</i>	Düşmanın bağı taş oldu.
<i>Äsiz marttar çok bolup</i>	Hesapsız mertler yok olup
<i>Äki közün caş boldu.</i>	İki gözün yaş oldu.

(s.102)

Bu genel ifadelerin dışında Kurbancan'ın oğlu Kamçıbek'in asılışı ve oğulları ile torunlarının sürgün edilmesini açıkça ifade ettiği dizelerde bulunmaktadır.

<i>Kamçıbek ketti asılıp</i>	Kamçıbek gitti asılıp
<i>Kara közü cumuldu.</i>	Kara gözü kapandı.
<i>Hudayımdın işi dep</i>	Rabbimin işi diyerek
<i>Kurbancan datka tünüldü.</i>	Kurbancan Datka vazgeçti.
<i>Murzapayaz, Mahmutbek</i>	Murzapayaz, Mahmutbek

Sibirdin colun közdödü.

Alimbek datka abladı

Amali çok bozdodu.

Kamçibek Oşto asıldı

Kara közü coodurap

Botosu ölgön kaymalday

Bozdop kaldı amal çok.

Kurbancan datka dawdurap. ..

Sibirya'ya doğru yola çıktı.

Alimbek Datka'nın çocukları

Çaresizce ağladı.

Kamçibek Oş'ta asıldı

Kara gözü parlayıp

Yavrusu ölen deve gibi

Ağlayarak kaldı çare yok.

Kurbancan Datka takatsiz kalıp...

(s.105)

Moldo Niyaz, Kurbancan'ın hareket tarzını doğru bulur ve onu teselli eder. Bu dünyada yaşadıklarına karşılık öteki dünyada ödüllendirilmesi için dua ederken bu dünyada da en sonunda dileğine ulaşmasını temenni eder.

Asılıp ketti balam dep

Arman kılba, datkayım!

Sibirge balam ketti dep

Sil bolbogun, datkayım!

Ayıp öttüm ilgeri

Alimbektin savlatin

Arman kılba, datkayım!

Can ägem berer cannatti

O dünyanın davlatin.

Baldarıñ menen koşulup,

Maksatka cetkin, datkayım!

Bu dünyaya beş күndük

Muratka cetkin, datkayım!

Burakka minip mahşarda

Kıldan niçke köpürük

Asılıp gitti oğlum diye

Üzülme datkayım!

Sibirya'ya oğlum gitti diye

Hasta olma, Datkayım!

Söylemiştim eskiden

Alimbek'in heybetini

Hiç üzülme, Datkayım!

Yaratan verir cenneti

Öbür dünyanın devletini.

Çocukların ile birlikte

Amacına ulaş, Datkayım!

Bu dünya beş günlük

Muradına ulaş, Datkayım!

Burak'a binip mahşerde

Kıldan ince köprü

<i>Sırttan ötkün, datkayım!</i>	Sırttan geç, Datkayım!
<i>Acaldın aççık şarbatın</i>	Ecelin acı şerbetini
<i>Baldarıñ ketti baarı içip,</i>	Oğulların gitti hepsi içip
<i>Sen ham tatkın, datkayım!</i>	Sen de tat, Datkayım!
<i>Cerdin bolot cün beti</i>	Toprağın olur tüylü yüzü
<i>Başıña çapkın, datkayım!</i>	Başına ört, Datkayım!
<i>Alganiñ menen baldarıñ</i>	Aldığım ile çocukların
<i>Pardazori mahşarda</i>	Perdezarı mahşerde
<i>Şeyitterdin içinen</i>	Şehitlerin içinden
<i>Şarbat içip oturur.</i>	Şerbet içip oturacak.
<i>Kavsardan talkın, datkayım!</i>	Kevser bul, Datkayım!

(s.105)

Şair Rus işgalinin öncesinde dönemin yöneticilerine ne kadar yakın olduğunu yine şiirlerinde bizzat kendisi ifade eder.

<i>Uluglardın ar cerde</i>	Uluların her yerde
<i>Urmatını körgönümün.</i>	Hürmetini görmüştüm.
<i>Ulamalar azizin</i>	Ulemalar azizinin
<i>Kızmatını körgönümün.</i>	Hizmetini görmüştüm.
<i>Canına kanca süt kılat</i>	Canına ne kadar fayda eder
<i>Çakşıldardın dubasın</i>	İyilerin duasını
<i>Çaştıkta köp alğanmın.</i>	Gençliğimde çok almıştım.

(s.95)

3.2.5. Zamane ve Olumsuz Yönetici Temi

Kırgız kültür hayatında ve özellikle edebiyatında ‘zamane’ işgalci Rusların acımasız koloni siyaseti kadar o dönemin Kırgız beylerinin onlarla işbirliği yapması ve yaşanan zulme duyarsız kalması sebebiyle halkın içerisine düştüğü acınası hâli ve bozulan devlet düzenini anlatmak üzere kullanılan bir kelimedir. Kırgız Türkçesinde ‘toplumsal hayatın bir dönemi’ ya da ‘ahir zaman’ anlamlarına gelecek şekilde kullanılan bu kelime ile aydınlar özellikle dönemin yöneticilerinin ilkesiz ve halktan

uzak siyasetlerinin sonucunda ortaya çıkan sorunları ifade etmektedir (Kundakcı, 2019: 38).

Moldo Niyaz da şiirlerinde zamaneyi Rusların işgal hareketi ile başlatır. Bu hareketle birlikte Müslüman Kırgızların hayatının bozulduğunu ve dinî, iktisadî ve kültürel anlamda her şeyin kötüleştiğini savunur.

<i>Katta, küçük gañ boldu</i>	Küçük büyük şaşırđı,
<i>Musurman halı tañ boldu.</i>	Müslümanların durumu kötü oldu.
<i>Kıymatçılık bir caktan</i>	Pahalılık bir taraftan
<i>Kıyın boldu zamana.</i>	Zor oldu zamane.
<i>Otuz cılga cakındap</i>	Otuz yıla yakındır
<i>Orus kelip zor boldu.</i>	Ruslar gelince her şey zor oldu.

(s.97)

Şair, zamane olarak işaret ettiği dönemin başlangıcından şiirin söylendiği tarihe kadar yaklaşık otuz yıllık bir sürenin geçtiğini söylediğine göre bu dizeler şairin vefatına yakın bir dönemde 1890'lı yıllarda dile getirilmiş olmalıdır. Şaire göre zamane her şeyin olması gerekenin tersine dönmesi demektir. Nitekim Kırgız topraklarında da durum tam olarak budur. Mert insanlar hayatta değildir, putperestler Müslümanları yok etmektedir.

<i>Äsime keldi ötköndör,</i>	Aklıma geldi geçmiş zamanlar,
<i>O dünuaga ketkender</i>	O dünyaya gidenler
<i>Äsiz marttar çok bolup,</i>	Sayısız mertler yok olup
<i>Cer tagında ötköndör.</i>	Yer altında yatanlar.
<i>Musulmanabad çok bolup</i>	Müslüman tamamen yok olup
<i>Buruñgu marttar caylandı.</i>	Evvelki mertler yok oldu
<i>Butparas kafir sak bolup,</i>	Putperest kâfir sağ olup
<i>Zamana çanka aylandı.</i>	Zamane tersine döndü.

(s.41)

Zamane şartlarının ortaya çıkmasında en etkili zümre Rus Çarı kadar iyilerin hapsedilmesine göz yuman düzenbaz Kırgız beyleridir.

<i>Zamana çanka aylandı</i>	Zamane tersine döndü
<i>Cakşıldarın köbü baylandı.</i>	İyilerin çoğu hapsedildi.

Ak padişası Maskapta

Ak padişahı Moskova'da

Amaldarlar manapta...

Kurnazlar ise beylikte, ağalıkta...

(s.100)

Rusların işgal politikasının hedeflerinden biri de halk ve yöneticiler arasındaki irtibatı koparmaktır. Bu amaca dönük olarak Kırgız halkının yerleşim bölgelerini bu amaca dönük bir biçimde yeniden yapılandırırken, topluma yönetici belirlemede de yeni bir yöntem dayatırlar. Bu yeni yönetime göre Kırgız yöneticiler eski iktidar, itibar ve güçlerini kaybederek Çarlık Rusya'sının hizmetinde çalışmak üzere belirli dönemlerde sonucunu Rus asıllı başkan ya da valilerin onaylayacağı seçimlerle belirlenir. Seçimler halkın kendisini yönetecek beyleri yönetmelerine değil, Rusya'nın en kullanışlı ismi atmasına hizmet edecek şekilde kurgulandığı için beraberinde ikiyüzlülüğü, belli bir bedel karşılığında satılık olmayı ve entrika ile jurnalciliği de getirir. Kırgızlar arasındaki sosyal ilişkilere darbe vuran bu sistem aynı zamanda ahlaki değerleri de sarsar (Ölçekçi, 2013: 117-118).

Butparas kafir sak bolup,

Putperest kâfir sağ olup

Zamana çanka aylandı.

Zamane tersine döndü.

Miñ başı menen amindar

Binbaşı ile eminler

Üç cilda bir saylandı.

Üç yılda bir seçildi.

Koldon mınça iş keler.

Elimden bu kadar iş gelir.

Koybodu kafir tirikti.

Bırakmadı kâfir canlıyı.

Koşomatçı sartıbiz

Dalkavuk Sartımız

Koşulup ketip birikti.

Karışarak birleşti.

(s.41)

Seçimlerin ne surette yapıldığı konusunda da Moldo Niyaz oldukça açık betimlemeler yapar. Bu betimlemelere göre yönetici seçilmek isteyen kimseler kendileri için en uygun zamanı kollar ve insanları kimi zaman hile ile kimi zaman da tehditle yönlendirirler.

Köp adam köçöt cayloogo

Bir sürü insan göçer yaylaya

Köp fırsat bar sayloogo.

Çok fırsat olur seçime.

Äl köçöt cazda cayloogo

Halk göçer baharda yaylaya

Äki cıl bar sayloogo.

İki yıl var seçime.

Aldap kilaar işindi

Hile ile yapar işini

<i>Ahırsız alaar tişindi.</i>	Ağrısız alır dişini.
<i>Cılgada tosoor colundu,</i>	Yamaçta keser yolunu,
<i>Cip(ke) baylaar kolundu.</i>	İpe bağlar elini.
<i>Kiyada tosoor colundu,</i>	Yolda keser yolunu,
<i>Kıylandın baylaar kolundu.</i>	Bir haylinin bağlar elini.

(s.32)

Rus rejimine hizmet eden yeni yöneticiler halkın kazancını istismar etmeyi de kendileri için bir hak sayar. Vergi adı altında halktan sürekli ve oldukça yüksek miktarda para toplayan yöneticiler hem onları sindirir hem Rusları memnun eder hem de şahsî gelirlerini artırır.

<i>Miñ başı menen amindar</i>	Binbaşı ile eminler
<i>Pul al(ış) at ar ayda.</i>	Para alırlar her ayda

(s.39)

Yöneticilerle birlikte adalet dağıtması gereken kadılarında zamaneye uyup halktan rüşvet topladığını anlatan Moldo Niyaz, bu kimseleri bedbaht olarak nitelendirir ve öte dünya azabını tadacaklarını söyler.

<i>Batpaktın tiet balaası.</i>	Bedbahtın dokunur belası.
<i>Kazannın cugat karası</i>	Kazanın bulaşır karası
<i>Kardıda kızıl çok bolot</i>	Karnında kızıl köz olur
<i>Kazının cegen parası.</i>	Kadının yediği rüşveti.

(s.85)

Halkı bezdiren ve maddî manevî tüm sosyal dengeleri alt üst eden bu ağır vergiler konusunda şair, şiirlerinde oldukça ağır ifadeler kullanır. ‘Bozuk’ yani ‘sapkın’ olarak nitelendirdiği bu yerli yöneticilerin doğru yoldan ayrıldığını, ‘sarı albastı’ olarak nitelendirdiği Ruslara işbirliği yaptığını belirterek bu temde yer alanlara beddua eder.

<i>Tötön colu ulfun dep</i>	Tötön yolu ulfun diye
<i>Tüktöygön sarı albarstı</i>	Tüylü görünen sarı albastı
<i>Pul salmaglık davri äken.</i>	Para toplamanın devri imiş.
<i>Celmoguzdar koşulup</i>	Cadaloz gibi birleşip

<i>Cetim uul, tul katın</i>	Yetim oğul, dul kadın
<i>Cep koymoğluk davri äken.</i>	Yemenin devri imiş.
<i>Calgan sözdü camandar</i>	Yalan sözü kötüler
<i>Dep koymoğluk davri äken.</i>	Söylemenin devri imiş.
<i>Çaynagan bilet oozuda</i>	Çiğneyen bilir ağzında
<i>Açık çuçuk mazasın.</i>	Acı sucuk tadını.
<i>Aramdı bilbey cegender</i>	Haramı bilmeden yiyenler
<i>Ölgöndö köröt cazasın.</i>	Ölünce çeker cezasını.
<i>Üçü-dördü koşulup</i>	Üçü dördü birleşip
<i>Üyü küysün buzuktun!</i>	Evi yansın bozuğun!
<i>Tütün çıkıp ölgöndö</i>	Duman çıkıp ölünce
<i>Görü küysün buzuktun.</i>	Mezarı yansın bozuğun.

(s.55)

Moldo Niyaz Rusların işgali ile birlikte halk ile yöneticilerin arasının açıldığını, halkın sözünün yöneticiler katında hiçbir değerinin kalmadığını, yöneticilerin Rusların zulümlerine sessiz kalmanın ötesinde katkı verdiğini de ifade eder.

<i>Kattık boldu künübüz.</i>	Zorluk oldu günümüz.
<i>Koop siygen kafirge</i>	Ayakta işeyen kâfire
<i>Koşulup ketti biyibiz.</i>	Eşlik etti beyimiz.
<i>İt katar boldu sözübüz.</i>	İt gibi oldu sözümüz.

(s.58)

Moldo Niyaz'ın beddualarla andığı ve zamanenin olumsuz yerli yönetici temine açık örnek olarak aktardığı Yakup Bey'in soyuna dair net bilgiler bulunmamakla birlikte Özbek, Fars yahut Tacik kökenli olabileceğinden söz eden farklı kaynaklara ulaşmak mümkündür. 1820 yılında Bir Hokand şehri olan Taşkent yakınlarında Pişkent'te dünyaya gelen Yakup'un kullandığı 'Bey' unvanı ise Türklerde asalet göstergesidir. Nitekim nüfuzlu bir ailenin çocuğu olan Yakup Bey, Hokand ordusundaki görevlerinde gösterdiği başarı sayesinde hızla yükselir. İleride Doğu Türkistan üzerindeki Çin tahakkümünü kaldırıp bu toprakların bağımsızlığını sağlayacak olan Yakup Bey'in Ruslara karşı gösterdiği direniş onun nüfuzunun artmasındaki en büyük etkendir. Rusların Hokand topraklarına saldırması üzerine Çimkent'in savunmasıyla görevlendirilen Yakup Bey'in kazandığı başarılar Hokand ordu komutanı Alımkul ile aralarında rekabet oluşmasına neden olur. Bu rekabetin olumsuz etkilerinden çekinen Hudayar Han, Yakup Bey'i Doğu Türkistan hükümdarı

Büzürg Han'a ordu kumandanı olarak gönderir. Yakup Bey'in ordu kumandanı olarak Kaşgar'a gelmesi bir diğer Kırgız kumandanı Sıddık Bey'i huzursuz edince iki kumandan arasında çetin bir mücadele başlar. Bu mücadelenin Sıddık Bey öldürülür ve askerlerinin önemli bir kısmı Yakup Bey'in kuvvetlerine katılır (Kumru, 2018: 130-131).

Uygur Türklerini Çin baskısından kurtarmak için verdiği destek ve mücadele sayesinde şöhrete kavuşan ve Kaşgar'a vali tayin edilen Kırgız komutan Sıddık Bey, bu başarıları sebebiyle Kaşgar'a vali olarak atanır. Askerî gücünün çoğunluğu Kırgız ve Kıpçaklardan oluşan Sıddık Bey'in Alımkul ile de arası iyidir. O kadar ki Yakup bey'in ordusuna komuta ettiği Büzürg Han'ın Kaşgar'a Han olarak atanması için Alımkul'a elçi gönderen de kendisidir (Hekimoğlu-vd., 2019: 232-233).

Anlaşıldığı kadarıyla şair, şiirlerinde kahramanlaştırdığı Alımkul ve diğer Kırgız isimlerle bir güç mücadelesi içerisine giren ve onları tarih sahnesinden silen Kaşgar Hükümdarı Yakup Bey'in bu yaptıklarını kardeşlik hukukuna sığdıramaz. Rusların zulmünden Kaşgar topraklarına sığınan ve orada güçlenip topraklarını savunmak üzere hazırlık yapan Kırgız yöneticilerinin ve kahramanlarının onun güç tutkusu ve cihangirlik davası yüzünden öldüğünü ve Kırgız halkının zayıfladığını düşünür.

<i>Äki közgülü caş alıp,</i>	İki gözü yaşararak
<i>Är, azamat marttardiñ</i>	Er, yiğit mertlerin
<i>Sarko ketti baş alıp.</i>	Sarkol'a doğru gittiler.
<i>Kara közgö caş alıp</i>	Kara gözleri yaşararak
<i>Kulan sinduw marttardiñ</i>	Kulan gibi mertlerin
<i>Kaşkarga ketti baş alıp.</i>	Kaşgar'a doğru gittiler.
<i>Kaşkarga ketgem marttardin ,</i>	Kaşgar'a giden mertlerim,
<i>Kaçan çikat danttariñ</i>	Ne zaman çıkar dertlerin
<i>Alımkuldun dooruda</i>	Alımkul'un devrinde
<i>Aldiña çaba at salıp,</i>	Önünde at koşturup
<i>Kattık kün tüşüip başiña</i>	Zor gün geldi başına
<i>Kaşkarga bardıñ baş salıp.</i>	Kaşgar'a ulaştın başını eğip.
<i>Alımkuldan ayrılıp,</i>	Alımkul'dan ayrılıp
<i>Osmon ketti kaşıñnan,</i>	Osmon gitti yanından,

Davlatiň ketti başıñnan.

Kirdiň marttin sözünö

Karap kaldın naçaradan

Yakub-bek tacik közügö.

Dükönnön usta çıgarsa

Kıncıga salat bıçaqtı.

Kıyamıga keldi ädi

Kıtay kektüü Yakub-bek

Kırıp saldı kıylasın

Kırgız menen kıpçaqtı.

Kotongo karap ötkörüp

Koy böörüsü marttardi

Koltuguga tartıptır

Koşomatçı sarttardi

Carkenge karap ötkürüp,

Çöö böörüsü marttardi

Col beriptir aldıga

Cortkondo colun tappagan

Corgologon sarttardi

Maddalar okuyt kıssanı

Balañ ölgön Yakub-bek.

Cok kılıp koydu beydarak

Koyçu menen Isanı.

Azamat bilbey uçunu

Alıp keldi badaçı.

Devletin gitti başından.

Uydun merdin sözüne

Baka kaldın çaresiz

Yakupbek Tacik gözüne.

Dükkândan usta çıkarsa

Kınına koyar bıçağı.

Ayağına geldi diye

Çin intikamlısı Yakupbek

Öldürdü birçoğunu

Kırgız ile Kıpçağın.

Koton'a doğru geçirip

Sürünün kurdu mertleri

Yanlarına almışlar

Yalaka Sartları

Yarkent'e doğru geçirip

Çakal börüsü mertleri

Yol vermiş önüne

Koşturunca yolunu bulamayan

Yorgalayan Sartları

Kancıklar okur kıssanı

Çocuğun öldü Yakupbek.

Yok etti hiç habersiz

Koyçu ile Isa'yı.

Yiğit bilmeden uçuydu¹⁷

Getirdi badaçı.¹⁸

¹⁷ İnek bakıcısı.

¹⁸ İnek besleyen.

Arkada cürgön Koyçunu

Kızmatını bilbediñ.

Kız çırayluw Isanı.

Kuzeyde dolaşan Koyçu'nun

Hizmetini bilmedin,

Kız gibi olan Isa'nın.

(s.66-67)

Kırgız topraklarının Rus işgaline uğramasında dolaylı etkisi olduğuna inandığı için Kırgızlara en büyük zulmü edenlerden birinin Müslüman bir yönetici olsa da Kaşgar hükümdarı Yakup Bey olduğunu düşünen Moldo Niyaz, ona ağır beddualar eder

Kıtaydar seni kıynasın,

Kızdariñ kalıp ıylasın.

Kalmaklar seni kıynasın,

Katındariñ ıylasın.

Sakalındı terdirip,

Kaşın kalsın Yakub-bek.

Kaşgardan kelbey şoyakta

Başıñ kalsın Yakub-bek.

Basıp ketken berinde

İziñ kalsın Yakub-bek.

Basa kalıp ıylaşıp,

Kızıñ kalsın Yakub-bek.

Kazınañda buzulbay

Puluñ kalsın Yakub-bek.

Kolgo tüşüp baylanıp,

Uwluñ kalsın Yakub-bek.

Atkanada baylanıp,

Atıñ kalsın Yakub-bek.

Ayım bolup oturgan

Katınıñ kalsın Yakub-bek.

Çinliler sana eziyet etsin,

Kızların kalıp ağlasın.

Kalmaklar sana eziyet etsin,

Kadınların ağlasın.

Sakalını koparttırıp

Kaşın kalsın Yakupbek.

Kaşgar'dan gelemenden orada

Başın kalsın Yakupbek.

Yürüdüğün yerinde

İzin kalsın Yakupbek.

Üşüşerek ağlayıp

Kızın kalsın Yakupbek.

Hazinende açılmadan

Paran kalsın Yakupbek.

Ele geçip bağlanıp

Oğlun kalsın Yakupbek.

Ahırlarda bağlanıp

Atın kalsın Yakupbek.

Hanım olarak oturan

Kadının kalsın Yakupbek.

<i>Argın-argın cügürgön</i>	Hızlı hızlı koşan
<i>Çapkaniñ kalsın Yakub-bek.</i>	Koşturduğun(atın) kalsın Yakupbek.
<i>Altı cıl surap Kaşkardı</i>	Altı yıl yönetip Kaşgar'ı
<i>Tapkaniñ kalsın Yakub-bek.</i>	Kazandığın kalsın Yakupbek.

(s.67)

3.2.6. Tarihi Mekân Temleri

Moldo Niyaz seyyah bir şairdir. Şiirlerinin içeriğini gezip gördüğü yerlerde yaşananlardan alan şair, söylediklerinin doğruluğunu o yerlerin ismini de şiirlerinde vererek kanıtlamak ister.

Esasen şair, adını saydığı yerleri şiiri yazdığı dönemin öncesinde gençlik dönemlerinde gezip gördüğünü belirtir. Bu vurgu, mevcut zaman için o bölgelerin durumuna kefil olamayacağı veya geçmişte oralarda yaşayanların ve yaşananların aynı şeyler olmadığını anlatmak için yapılmaktadır.

<i>Cañı öspürüm caştıkta</i>	Genç delikanlılıkta,
<i>Balaçılık mastıkta,</i>	Çocukluk sarhoşluğunda
<i>Baarı curttu aralap,</i>	Bütün yurdu dolaşıp
<i>Caşkılardı köp kördüm.</i>	İyileri çok gördüm.
<i>Başı Tokmok, Çüy, Talas</i>	Başı Tokmok, Çüy, Talas
<i>Ketmen-Töbö, Suusamır</i>	Ketmen-Töbö, Suusamır,
<i>Koçkor, Cumgal, At-Başı,</i>	Koçkor, Cumgal, At-Başı,
<i>Alay menen Ancıyan,</i>	Alay ile Andican,
<i>Aziz köp Namangan</i>	Azizleri bol Namangan
<i>Caşkılardı köp kördüm.</i>	İyileri çok gördüm.

(s.30)

Moldo Niyaz, şiirlerinin yazılı bir belge olduğunun şuurundadır. O anlattıklarının bir şairin kişisel hayallerinden çok şahit olduğu şeyler olduğunun altını verdiği tarihî yer isimleriyle çizer.

<i>Katka saldım sanattı.</i>	Yazıya geçirdim sanatı.
<i>Kızdar kaalayt cibekti</i>	Kızlar ister ipeği

<i>Kimızduu cer bolgondo</i>	Kıvızlı yer olsaydı
<i>Kızıtam köp cüröktü.</i>	Isıtırım hayli yürekleri.
<i>Kördüm cürüp dalaydı:</i>	Gördüm dolaşıp bir haylini:
<i>Kara-Tegin, Alaydı.</i>	Kara-Tegin, Alay'ı.
<i>Katka saldım sabaktı:</i>	Yazıya geçirdim dersleri:
<i>Kaşkar menen Tabaktı.</i>	Kaşgar ile Tabak'ı.
<i>Köp kördüm äşen, kalpanı</i>	Çok gördüm şeyh ile dervişi
<i>At-Başı menen Arpanı.</i>	At-Başı ile Arpa'yı.
<i>Körgönümün çukur Cumgaldı</i>	Görmüşüm çukur Cumgal'ı
<i>Körgönümün şondo cırgaldı</i>	Görmüşüm o gün rahatlığı
<i>Suwsar telpek suluwlar</i>	Sansar başlıklı güzeller
<i>Süzüp közün ırgaldı.</i>	Gözlerini süzerek savurdu.
<i>Miñ cıkkıluw baylardın</i>	Bin yılkılı zenginlerin
<i>Mingemin cakşı corgosun</i>	Binmiştim iyi yorgasına.
<i>Kaşkarga kirip körgömün</i>	Kaşgar'a girip görmüşüm
<i>Kalmaktın koygon dorgosun.</i>	Kalmak'ın yaptığı kalesini.
<i>Sar corgo minip cürgömün</i>	Sarı yorgaya binip dolaştım
<i>Suusamır degen cerlerde</i>	Suusamır denen yerlerde.
<i>Sarala cılkı aydagan</i>	Sarı ala yıldı güden
<i>Sarbağış, saruu, sayakta –</i>	Sarbağış, Saru, Sayak'ta –
<i>Älderde cürüp köp kördüm</i>	Halklar arasında bulunup çok gördüm
<i>Ändi barmak kayakta!</i>	Şimdi gitmek nerede!
<i>Köp körüp keldi bir cakta</i>	Çok yer gördüm bir tarafta
<i>Cer cakşısın köp ayttım.</i>	Yerlerin iyilerini çok söyledim.

(s.56)

Şair verdiği yer isimlerini betimlerken manzaraya dair unsurlar yerine orada yaşanan olaylara, yaşayan insanlara dair hayat unsurlarını paylaşır. Moldo Niyaz

isimlerini verdiği bu yerlere artık gidemediğini ve genellikle geçmişte gittiği ve anlattığı yerlerin iyi yerler olduğunu özellikle vurgular.

Moldo Niyaz şiirlerinde Mekke, İstanbul, Semerkant gibi yerlerle birlikte kendi coğrafyasına ait mekânların neredeyse tamamını o toprakları kıymetli yapan değerlere telmihler yaparak anar.

Kıymat harit İstanbul

(s.30)

Pahalı şehir İstanbul

Makkaga karap mart ketet.

(s.35)

Mekke'ye doğru mert gider

Sandıkta pulduu baylardın

Samarkand ketet karvani.

(s.57)

Sandıkta paralı zenginlerin

Semerkant'a gider kervanı.

Cılkının kani kazakta

Şalının kani Suzakta.

Ölüp ketse beyküman

Kapırdın cayı dozokto.

Ördöktöy moynun sozgondo

Özbeki köp Özgöndö.

Kar ketip bahar caz bolot

Karga, kuzgun tozgondo.

Baatırdın baarı maydanda,

Tit, mayiz kani Şaydanda.

Koydun kani Gissarda.

Kandek örük Huşarda

Kürüçtün kani Ancıyan,

Mayızdın kani Namangan.

Parçanın kani Margalañ

Arçanın kani toolordo,

Yılkının vatanı Kazakta

Pirincin vatanı Suzak'ta

Ölür giderse şüphesiz

Kâfirin yeri cehennemde.

Ördek gibi boynunu uzatınca

Özbek'i çoktur Özgön'de.

Kar erip bahar yaz olur

Karga, kuzgun dağılınca.

Kahramanların hepsi meydanda,

Dut, üzüm vatanı Şaydan'da.

Koyunun vatanı Gissar'da.

Kandek kayısı Huşar'da

Pirincin vatanı Andıcan,

Üzümün vatanı Namangan.

Hepsinin vatanı Margalan

Çamağacının vatanı dağlarda,

Ilaaçın oynoyt zoolordo.

Doğan oynar kayalarda.

Kara çay kani Kaşkarda,

Kara çayın vatanı Kaşgar'da,

Koydun kani Koçkordo.

Koyunun vatanı Koçkor'da.

Cılkının cayı Cumgalda.

Yılkının yeri Cumgal'da.

Tülkünün kani Tar-Köldö

Tilkinin vatanı Tar-Köl'de

Kotozdun kani Sarkoldo.

Yakların vatanı Sarkoldo.

Handardın tahtı Kokondo.

Hanların tahtı Kokon'da.

(s.39)

3.3. Sosyal Temalar

Moldo Niyaz, yaşadığı dönemde halkın içerisinde dolaşır. Kırgız halkının nasıl yaşadığını birinci elden gözlemleme imkânı bulur. Gördüğü detayları söylediği ya da yazdığı şiirlerde kullanır. Yer yer diğer temalarla iç içe ele alınan sosyal temaların onlardan ayrı olarak kullanılması zaten beklenen bir şey değildir. Tarihî ve dinî temalardan farklı olarak bu temalar genel insan örneğinin hayatını ilgilendiren durumlardır.

3.3.1. Ölüm - Ayrılık Temi

Şiir türünün en yaygın temalarından biri de ölüm ya da ayrılıktır. İnsanın kaçamadığı er ya da geç yüzleşeceği bir gerçektir ölüm. Moldo Niyaz da şiirlerinde ayrılığın bir biçimi olan ölümü sık sık işler. Hayat denilen durum unvanı ne olursa olsun herkes için geçici bir hâldir. Nitekim şair sık sık dünyanın geçici ve kısa oluşuna vurgu yapar.

Beş kün ötör bu dünyada

Beş günlük bu dünyada

Beklerden biz ayrıldık.

Beylerden biz ayrıldık.

Karanı çok bu dünya

Karaltısı yok bu dünyada

Hanlardan biz ayrıldık.

Hanlardan biz ayrıldık.

(s.60)

Şaire göre ölüm insanoğlunun durmaksızın süren yolculuğunda bir duraktır. Ölümle beraber insanlar mezardan ahirete doğru artık iradesini yitirmiş olarak yolculuğuna devam eder.

Adamzada üzölböy

İnsanoğlu durmaksızın

<i>Akırettin karvani</i>	Ahretin kervanı(na katılır)
<i>Karañğı gözdö soo kılbayt</i>	Karanlık mezarda sağ bırakmaz
<i>Ar kaçça kılsa armannı.</i>	Ne kadar pişmanlık etse de.
<i>Lahiddin kurtu tiştese</i>	Mezarda böcekler ısırır
<i>Kiş, deerge kana darmanı?</i>	Hoş, demeye nerede dermanı?

(s.72)

Moldo Niyaz, her insanın nasibi kadar bu dünyada kaldığını ve hayat denilen şeyin nasipten fazlası olmadığına inanır. Nasibi kesilen herkes ve her şey Azrail'in elinden ölümü tadar ve kıyametin kapısı olan mezara girer.

<i>Acal cetse baş ketet.</i>	Ecel gelse baş gider.
<i>Nasibasi üzölsö</i>	Nasibi biterse
<i>Tahtan tayıp han ketet.</i>	Tahttan devrilip han gider.
<i>Argımdan cal ketet</i>	Yürük attan yele gider
<i>Adamzat birdey türabı</i>	İnsanoğlu aynı kalır mı?
<i>Aydap cürgön mal ketet.</i>	Beslediği hayvanlar gider
<i>Azrail alganda</i>	Azrail aldığında
<i>Arşka karap can ketet.</i>	Arşa doğru can gider
<i>Kıyamattın aşıgi</i>	Kıyametin eşiği
<i>Görüstön karap tan ketet.</i>	Mezara doğru beden gider.

(s.85-86)

Moldo Niyaz ölüm temini çocuk yaşta birine aktarır gibi somut örnekler üzerinden ve ibret vermek amacıyla tablolaştırır. Bu yöntem sadece başkalarına değil kendi nefisne dönük de bir nasihattir.

<i>Baarı kalıp, kaytmak çok,</i>	Hepsi kalır, dönmek yok,
<i>Baylanasıñ şuyakka.</i>	Bağlanırsın bu yana.
<i>Bayırkı sözdön aytmak çok,</i>	Evvelki sözlerden söylemek yok,
<i>Bazarga mal satmak çok,</i>	Pazarda mal satmak yok,
<i>Mındagıday mülkün çok,</i>	Buradaki gibi mülkün yok,

Rahat, uyku, külkün çok.
Atka minip çelmek çok,
Üyüñö kaytıp kelmek çok.
Harkanday söz demek çok,
İçip, kiyip, cemek çok.
Kuwanıp ton kiymek çok,
Hatun, bala süymök çok.
Kadırluu aziz bu başıñ
Kara çerger koyular,
Äti-teriñ soyular,
Äki közün oyular,
Kara-çaçıñ tökülör,
Cüündörüñ sögülör,
Turpak tolör közüñö
Turfa kün tüşör özüñnö.
Karındaş kelbes kaşına,
Kattık kün tüşör başıña.

Rahat, uyku, gülüşün yok.
Ata binip uçmak yok,
Evine dönüp gelmek yok.
Her türlü sözü demek yok,
İçip, giyip, yemek yok.
Sevinip kürk giymek yok,
Hatun, çocuk sevmek yok.
Kadirli aziz bu başın
Kara toprağa koyulur,
Etin, derin soyulur,
İki gözün oyulur,
Kara saçın dökülür,
Tüylerin sökülür,
Toprak dolar gözüne
Tuhaf gün gelir kendine.
Kardeşin gelmez yanına,
Zor günler gelir başına.

(s.25-26)

Doğrusu her insan gibi Moldo Niyaz ve onun yaşadığı topluluk da hayatı sever. Bu sebeple şair, şiirlerinde ölümün aksine bu dünyanın güzelliklerinden de söz eder.

Üç ay tokson ötköndö
Bahardan cakşı bar beken?
Aylanma köldö cark ätip
Aylanıp uçup “gark” ätip,
Kazdan cakşı bar beken?
Alacılık köp catsa

Üç ay tokson¹⁹ geçince
Bahardan iyisi var mıymış?
Aydınlık gölde parlayan
Dolaşıp uçup “gak” ederek
Kazdan iyisi var mıymış?
Alacalık çok olsa

¹⁹ Kış ayları

<i>Sazdan cakşı bar beken?</i>	Sazdan iyisi var mıymış?
<i>Akın suuday ayran, süt</i>	Akan su gibi ayran, süt
<i>Göş kuvurdak, gül kımız</i>	Et kavurması, gül kımız
<i>Köçmön baylar Alayda,</i>	Göçmen zenginler Alay'da,
<i>Cazdan cakşı bar beken?</i>	Yazdan iyisi var mıymış?
<i>Cañı öspürüm ulanga</i>	Genç delikanlı oğlana
<i>Beli tutam, beş kökül</i>	Beli ince, beş kâkül
<i>Nazdan cakşı bar beken?</i>	Nazdan iyisi var mıymış?
<i>Celege kulun baylasa</i>	Yeleye kulun bağlasa
<i>Kara kıyak, kaz grut</i>	Kara keman, kaz kurut
<i>Kazısı bolot cılkının.</i>	Kazısı ²⁰ olur yılmının.
<i>Ceri catık, kök şiver</i>	Yeri yassı, yeşil çimen
<i>Tüzdön cakşı bar beken?</i>	Düzden iyisi var mıymış?
<i>Cemiştin baarı teñ bışıp,</i>	Yemişin tamamı olgunlaşıp
<i>Küzdön cakşı bar beken?</i>	Sonbahardan iyisi var mıymış?

(s.47)

Moldo Niyaz'ın dönemi için ölüm oldukça sıradan bir durumdur. Özellikle Rus işgali ile birlikte bu dünya hayatı onun için yaşanmaz bir yer hâline gelir. Bir tür kıyamet görüntüsü arz eden o günün sosyal şartları şairin ve onun şahsında toplumun ölümü arzular hâle geldiğini gösterir. Bu sebeple şair 'kıyamet, ahiret, cennet, şehitlik' gibi kavramları sıklıkla kullanır. Bu anlamda ölümü korkulan bir şey olmaktan çıkarıp sevilen ve seçilen bir şey hâline getirir. Alımkul'un Kırgız topraklarını işgal ederek hayatı kıyamete çevirmesine karşı direnen Alımkul'un ölümü şairin döneminde ölüme bakışını en net biçimde açıklamaktadır.

<i>Ok cañıldı özüñö</i>	Ok değdi kendine
<i>Ot çakıldı közüñö.</i>	Ateş çıktı gözüne.
<i>At borudan kan ketti</i>	At bağından kan gitti
<i>Cannatka karap can ketti.</i>	Cennete doğru can gitti.
<i>Cibektey canıñ aşılip</i>	İpek gibi canın ayrılıp

²⁰ Yılkı etinden yapılmış sucuk

<i>Köñülüñ köldöy köşülüp,</i>	Gönlün göl gibi gevşeyip
<i>Hadiya kılıp başındı</i>	Hediye edip başını
<i>Azizdarga koşulup,</i>	Azizlerle birleşip
<i>Şaşpay cetti coomartım</i>	Acele etmeden ulaştı cömerdim
<i>Şeyitterge koşulup,</i>	Şehitlerle birleşip
<i>Aziz başın ol äde,</i>	Aziz başın o idi,
<i>Arşka canıñ cetti äde.</i>	Arşa canın ulaştı idi.

(s.65)

3.3.2. Kadın Temi

Moldo Niyaz, şiirlerinde kadınları özel bir tem olarak ele alır. Şair kadından söz ederken erkeklerle konuşur bir tavır takınsa da aslında kadınların kendilerine çeki düzen vermeleri için onlara seslenir. İyi bir din eğitimi aldığı için ona göre hali iyi olan kadın da ibadet eden, harama bakmayan ve boş konuşmayan bir kadın olmalıdır. İyi kadını tarif ederken yakınında sıfatlarını saydığı kadınlardan bulunmadığını da biraz şikayetçi bir biçimde söyler.

<i>Katındın halı cakşısı</i>	Kadının hali iyi olanı
<i>Beş uwak namaz okuvçu,</i>	Beş vakit namaz kılanı,
<i>Beş kündö şalca yokuvçu.</i>	Beş günde hasır dokuyanı.
<i>Namehrim bagar közü cok</i>	Namahreme bakacak gözü yok
<i>Naşr (i) deh sözü cok</i>	Boş sözü yok
<i>Sıfatını kılábız,</i>	Sıfatını söyleriz,
<i>Ol katın mında özü cok.</i>	O kadın kendi burada yok.
<i>Caman hayal peyli cok</i>	Kötü hayal huyu yok
<i>Aram işke mayli cok.</i>	Haram işe meyli yok.

(s.45)

Moldo Niyaz ataerkil bir toplumun şairidir. Bu sebeple onun şiirlerinde kadın kocasının yanında daha değerlidir. Bu değer yine kocasına karşı tutumuna bağlı olarak azalır ya da artar. Moldo Niyaz iyi halli kadının kocasına saygıda kusur etmeyen, ona himette özenli olan, kendisine bakan ve halkının da kendisinden fayda gördüğü kadın olduğunu söyler.

<i>Caman aytpay äriġe</i>	Kötü söylemez kocasına
<i>Cakşı bolot älige.</i>	İyi olur halkına.
<i>Ondoy katın çoluksa</i>	Onun gibi kadın denk gelse
<i>Algan marttin ihvalı.</i>	Alan merdin ikbali.
<i>Ayabay berip aşını</i>	Sakınmadan verip aşını
<i>Aziz kılat ar çerge</i>	Aziz eder her yerde
<i>Alganının başını.</i>	Aldığının başını.
<i>Algan äri mart bolso</i>	Alan kocası mert olsa
<i>Türlöp-türlöp cemekti</i>	Çeşit çeşit yemeği
<i>Tüymölüü, topçu ar ceri</i>	Dügmeli, düğme her yeri
<i>Keştelüü tokum, ak terdik</i>	Nakışlı eyer, ak terlik
<i>Calpooç cakşı örümü</i>	Calpooç ²¹ güzel örgüsü
<i>Casap koet atını.</i>	Süsler atını
<i>Ukuruk boyluu, uzun çaç</i>	Uzun boylu, uzun saç
<i>Beli tutam, kalem kaş,</i>	Beli ince, kalem kaş,
<i>Kolu çever, kara kaş</i>	Elleri usta, kara kaş
<i>Nazari balant marttardin</i>	Nazarı yüksek mertlerden
<i>Şunday bolsun alganı.</i>	Böyle olsun aldığı.

(s.45)

Moldo Niyaz'ın kadın temi için modeli Kurbançan Datkadır. Şair onu yaşadığı dönemde büyük şöhret kazanmış ve sultan olarak anılmış bir kadın olarak takdim eder.

<i>Ak alaçık sultanı</i>	Beyaz çadır sultanı
<i>Atı çıkkan Kurbançan</i>	Adı şöhret olan Kurbançan

(s.104)

Şair, Kurbançan Datka'nın merkezinde olduğu şiirde eş ve anne olan bir kadının nasıl davranması gerektiğini tarihî gerçeklikler eşliğinde anlatır. Oğullarının iyi özelliklerinden bahsederken bile şair aslında annelerini ön plana çıkarır. Onu

²¹ Süslü koşum takımı

övdüğü dizelerde dünyalık kudretini ön plana çıkarır (Niyaz, 1993: 101-106). Niyaz, Kurbancan Datka'yı dua ederek anar.

<i>Maksatka cetkin, datkayım!</i>	Amacına ulaş, Datkayım!
<i>Bu dünyaya beş kündük</i>	Bu dünya beş günlük
<i>Muratka cetkin, datkayım!</i>	Muradına ulaş, Datkayım!
<i>Burakka minip mahşarda</i>	Burak'a binip mahşerde
<i>Kıldan niçke köpürük</i>	Kıldan ince köprü
<i>Sıratan ötkün, datkayım!</i>	Sıratan geç, Datkayım!

(s.105)

Moldo Niyaz şiirlerinde, bir sosyal tem olarak iyi kadın kadar kötü kadına da yer verir. Şairi kadını iyi veya kötü bir evlilik ilişkisi içerisinde tarif eder. Bu anlamda kadının kötü ya da iyi olma durumu ancak kendisinin de aktif bir varlığının bulunduğu aile ortamında ortaya çıkmaktadır.

<i>Caman katın çoluksa</i>	Kötü kadın denk gelse
<i>Yakşı ärinin kul kılat.</i>	İyi kocasını köle yapar.
<i>Aş kılşa üstün kıl kılat,</i>	Yemek yapsa üzerini kıl yapar,
<i>Algan ärin sil kılat.</i>	Aldığı kocasını hasta eder.
<i>Aram-alal aş kılıp</i>	Haram helal aş yaparak
<i>İçkennin köñülün kir kılat.</i>	İçenin gönlünü kirletir.
<i>Çaykap koyboyt şunca ki</i>	Yıkamaz şu kadar ki
<i>Kazan-ayak, tabağın</i>	Tencerelerini, tabaklarını
<i>Bolor-bolbos kep bolso</i>	Olur olmaz söz olsa
<i>Salgan bolup kabağın</i>	Kaşlarını çatarak
<i>Oromolun kayırıp</i>	Başörtüsünü sıvazlayıp
<i>Açıp alat uyalbay</i>	Açar utanmadan
<i>Kir basıp kalgan tamagın.</i>	Kirlenmiş olan yemeğini.

(s.89)

Niyaz, Rus ve Sart kadınlarını da özellikle din ve ahlaktan yoksun oldukları için kötü kadın olarak nitelendirdiği şiirlerinde onlara beddua eder. Böylelikle korkutup yola getirmeyi ya da bir çeşit ceza vermeyi amaçlar.

<i>Caman katın kurusun</i>	Kötü kadın kurusun
<i>Közü ölüñük, kör kabak</i>	Gözü çukur, kapaksız
<i>Küñüküldömö küñ tamak.</i>	Çenesiz boğazına düşkün.
<i>Sırtı suluu, bey akıl</i>	Dışı güzel, akılsız
<i>Şıyrıp koyboyt üyünü,</i>	Süpürmez bile evini,
<i>Çırayı menen kurusun</i>	Güzelliği ile kurusun
<i>Cıyıp koyboyt cügünü,</i>	Toplamaz döşeklerini,
<i>Culup koyboyt tügünü,</i>	Taramaz saçlarını,
<i>Ol çırayı menen kurusun.</i>	Güzelliği ile kurusun.
<i>Sarı taman, tulga bet</i>	Sarı taban, sacayak yüz
<i>Tutkan üyü topoloñ,</i>	Kaldığı evi dağınık,
<i>Ar cerde catat çaçılıp,</i>	Her yerde yatar saçılıp
<i>Til süylösö balaaday</i>	Dili konuşsa bela gibi
<i>Tırmansa kötü açılıp.</i>	Tırmansa kıcı açılır.
<i>Caman katın kurusun</i>	Kötü kadın kurusun
<i>Caz ötüp sra iş kılbayt.</i>	Yaz geçer bir de iş yapmaz
<i>Cazda kılup işini</i>	Yazda yapacağı işini
<i>Äç bolboso kış kılbayt.</i>	Hiç olmasa kışın yapmaz
<i>Catıp uktayt caz bolso.</i>	Yatar uyur yazın.

(s.44)

3.3.3. Yozlaşma Temi

Moldo Niyaz, eserlerinde toplumu doğru bir biçimde yönlendirmeyi hedefler. Onun arzusu milletin kendisine yönelen tehditleri, tehlikeleri fark etmesidir. Topraklarının düşman güçlerce maddî ve manevî olarak işgal edilmesinin toplumun tabiatına olumsuz etkileri olduğunu gözlemleyen şair, eserlerini bu olumsuz etkileri tespit edip ortadan kaldırmaya adar.

<i>Albars kafir zamanı</i>	Albastı kafir zamanı
<i>Arzan bolboyt gallabız.</i>	Ucuz olmaz tahılımız.
<i>Adepti bilbeyt balabız,</i>	Edebi bilmez çocuklarımız,

Akiretti berbese

Ahreti vermezse

Ara coldo kalabız.

Ara yolda kalırız.

(s.58)

İşgalin başlamasıyla birlikte sadece mallarının kıymetini yitirmediğini, çocuklarının da ahlaktan yoksun kaldığından yakınan şair, ekonomik hayattada ciddi bir bozulmanın başladığını haber verir.

Nısap ketti sütkordon

İnsaf gitti faizciden

Kafildardi carattı.

Kefilleri yarattı.

(s.79)

Moldo Niyaz, halktaki yozlaşmayı iyilerin işgalciler tarafından ortadan kaldırılmasıyla geride kalanların cesaretinin yok olmasına bağlar. Eskiden insanlara önderlik ve örneklik eden insanlar bir bir ortadan kaldırılır. Halkın ahlak bakımından fakirleşmesi de bu şekilde başlar.

Cakşılardan ayrılıp,

İyilerden ayrılıp

Cakır boldu ceribiz.

Fakir oldu yerimiz.

Caman şum boldu älibiz.

Kötü, kurnaz oldu halkımız.

Sarrab boldu älibiz

Sarrap(duvar olabilir) oldu halkımız

Sarı baş kafir begibiz.

Sarı baş kâfir beyimiz.

Osol boldu elibiz,

Ayıplı oldu halkımız,

(s.57)

Moldo Niyaz'ın şiirlerinde yozlaşma Ruslarla yakınlık kurup onlara benzemeye başlamak olarak verilir. Bu çeşit insanların en büyük özelliği gücün karşısında boyun eğmek, güçlü olanlara benzemek adına onlar gibi ibadet etmek ve kibirli olmaktır.

Azazildey takabir

Azezil gibi kibirli

Har cerde minday körbödüm.

Hiçbir yerde böylesini görmedim.

Haziretim töra

Anlamsız konuşur

Tar cerdi minday körbödüm.

Küçük bir yerde bile böylesini görmedim.

Kepti süylöyt tap koyboy

Sözü söyler sakınmadan

Okunup kalgan şekilde

Pişman olmuş şekilde

Orustun calay kötünü Ruslara yalakalık edip
Çokunup kalgan şekilde. Tapınırlar Ruslar gibi.

(s.83)

Şair, kendi değerlerini yitiren ve toplumuna yarar yerine zarar verir hale gelen yozlaşmış insanlar hakkında geleceğe dönük temennilerde bulunur. Ona göre bunların ortaya çıkmasının temel sebeplerinden biri Müslüman halkın yani yerli reflekslerle hareket eden insanların elinin kolunun bağlı oluşu ve şeriatın yani dini hayatın artık geçerliliğini yitirmesidir. Bu kaybedilenlerin bulunması, hapsedilenlerin bırakılması yozlaşanların sonu demektir. Moldo Niyaz şiirlerinde o günleri ümitle bekler.

Camannın baarii cıyılıp Kötülerin tamamı toplanıp
Caylanıp şoldo kalsa äken. Yerleşip orda kalsaydı.
Musulmanabad bolso äken, Müslümanca bir yaşam olsaydı,
Buzuktun bari ölsö äken. Sapmışların tamamı ölseydi.
Şariat caarıy bolso äken, Şeriatin hükmü sürseydi,
Şarimsiz baari ölsö äken. Hayâsızların tamamı ölseydi.
Kumarbazdar koşulup Kumarbazlar bir araya gelip
Kum tagında kalsa äken. Kumun altında kalsaydı
Tutup cürgön beybaktar Yakalanan bedbahtlar
Toodo bolup kalsa äken. Dağlara gidip kalsaydı.

(s.59)

Moldo Niyaz, ‘bozuk’ olarak vasıflandırdığı yozlaşmış kitleye karşı o kadar öfkeli ve tahammülsüz bir duruma gelir ki onlara ağır beddualarla yüklenir.

Üçü-dördü koşulup Üçü dördü birleşip
Üyü küysün buzuktun! Evi yansın bozuğun!
Tütün çıkıp ölgöndö Duman çıkıp ölünce
Görü küysün buzuktun. Mezarı yansın bozuğun.

(s.55)

3.3.4. Zengin-Fakir Temleri

Moldo Niyaz devrinde zengin sayılacak bir varlığa sahip olmadığı gibi, zengin olabileceği yüksek bir makamın da sahibi değildir. Kendisini fakirlerden bir sayar. Şiirlerinde bu durumu açığa vuracak şekilde arzuları arasında zengin olmak dileği de vardır.

<i>Bul armanım dağı bar.</i>	Bir hayalim daha var.
<i>Sazga kulun baylatıp</i>	Saza kulun ²² bağlatıp
<i>Bäälüü bolsom deyt ädem,</i>	Kısraklı olsam der idim,
<i>Boz şıbaktuu boz talaa</i>	Boz otlı boz tarla
<i>Botoluu kaymal bozdotup,</i>	Boto ²³ lu kaymal ²⁴ ağlatıp
<i>Töölüü bolsom deyt ädem,</i>	Develi olsam der idim,
<i>Alayga köçüp caz bolso</i>	Alay'a göç edip baharda
<i>Kökala cılkı aydatıp,</i>	Gök ala yıldı güdüp
<i>Körktüü bolsom deyt ädem,</i>	Gösterişli olsam der idim,
<i>Kunduz telpek, tülkü içik</i>	Kunduz başlık, tilki gocuk
<i>Börktüü bolsom deyt ädem,</i>	Börklü olsam der idim,
<i>Altı koş ögüz aydatıp,</i>	Altı saban öküz sürdürüp
<i>Mülktüü bolsom deyt ädem,</i>	Mülk sahibi olsam der idim,

(s.122)

Şair için varlıklı olmak zengin olmak demektir. Esasen şair servet düşmanı değildir. Zengin insanların varlığına karşı sebepsiz bir kin ya da düşmanlık beslemez. Toplumda zengin varlığı fakirin varlığı kadar normal ve gereklidir. Çünkü zenginlik, ölüm gibi ya da fakirlik gibi Allah'ın kimi insanlara ikramıdır.

<i>Beş cüz koydu aydatıp,</i>	Beş yüz koyunu güttürüp
<i>Birövdü huday bay kıldı.</i>	Birini Allah zengin etti.
<i>Kazası cetip birövdü</i>	Kazası gelip birinin
<i>Kara çerge cay kıldı.</i>	Kara toprağa yerleştirdi.

²² Yeni doğmuş at yavrusu.

²³ Deve yavrusu.

²⁴ Beş yaşında dişi deve.

(s.72-73)

Moldo Niyaz'ın şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla o dönemde zenginliğin kaynağı hayvancılık, ticaret veya gayrimeşru işlerdir.

Katardagi baylardın Sıradan zenginlerin
Kalaaga ketet karvani, Şehre gider kervanı,

(s.57)

Toygon közü baylarga Gözü doyan zenginlere
Cıkmı aydap, koy bakıp Yılkı sürüp, koyun besleyip
Cırgaldı körüp caz bolso Rahatı görüp baharda
Alaydı berip koyuptur. Alay'ı vermiş.

(s.29)

Batpaktardın zamanı Bedbahtların zamanı
Pahta satkan bay boldy. Pamuk satan zengin oldu.
Palittar cayı Sum boldu, Pisliklerin yeri Sum²⁵ oldu,
Baari adamdar şum boldu. Bütün insanlar kurnaz oldu.
Curtta köpas köp äken Yurtta zengin tüccar çok imiş
Cürüp kaldı zawutu Çalışıyor fabrikası
Balasını kötörüp Çocuklarına bakıp
Malay boldu köp itter. Hizmetçi oldu birçok it²⁶.

(s.142)

O dönemdeki kimi zenginlerin zenginlik kaynağı yine şaire göre elindekini kendi dâhil kimseyle paylaşmadan ve harcamadan biriktirme hastalığı yani cimriliktir.

Cebey-içbey mal kılıp Yemeden içmeden biriktirip
Katıgdın baarı bay bolot. Cimrinin tamamı zengin olur.

(s.51)

²⁵ Eski Fergana şehri.

²⁶ Rusların kötü işlerine aracılık edenler.

Moldo Niyaz döneminde zenginlerin yaşadığı yerler ya saraylardır ki buralardaki insanlar şair açısından emek vermeden, istismarla kazanan zengin Sartların yeridir. Zenginlerin ağırlıklı olarak yaşadığı bir diğer yer ise Alay'dır. Buradaki zenginler zenginliklerini diğerlerine göre alınteri ile kazanırlar.

Sartın bayı sarayda, Sartın zenginleri sarayda,
Kırgızdın bayı Alayda. Kırgızın zengini Alay'da.

(s.41)

Moldo Niyaz, dönemindeki zenginlerin durumunu ve zenginlerin kendine göre hatalı oldukları yönleri arkadaşı Ömürzak'a siteminde net olarak ortaya koyar. Köyüne geldiği halde evine uğramayan dostu Ömürzak'ın zengin olmadan önce böyle olmadığını belirtir. Zenginliğin onu, zengin olmayanlara karşı kibirli ve duyarsız hâle getirmiş olmasına içerler. Gençliğindeki mertliğinden uzaklaşan, insanların fakirliğini bir kusur ya da eksiklik gibi gören arkadaşını aya benzetirken onun yok saydığı halkı ve kendisini yıldız olarak betimler. Fakir olsa da bu durumu fark ettirmeden yaşadığını, kimseye durumu sebebiyle el açıp yardım istemeyecek kadar da gururlu olduğunu vurgulayan şair, arkadaşı Ömürzak'ın zenginliğinin gözünde hiçbir kıymeti olmadığını da ima eder.

Körsem deyt ädem paydandı Görsem der idim faydanı
Kıyamät deġen tar cerde. Kıyamet denen dar yerde.
Körünböy-ketip kalıpsıñ Görünmeden gitmişsin
Köönüm kaldı, Ömürzak. Gönlüm kaldı, Ömürzak.
Karabay ketip kalıpsıñ Bakmadan gitmişsin
Kadıırım kaldı, Ömürzak. Hatırım kaldı, Ömürzak.
Karasın körüp adamın Karasını görüp insanın
Karabaz bolup kalıpsın. Bakmaz hale gelmişsin.
Çaştıgıñda mart ädeñ Gençliğinde mert idin
Carabaz bolup kalıpsın, Yaramaz hale gelmişsin,
Caldaktap tura albaymın Çekinmeden duramam
Cılkıluu bay ädeñ Yılkılı zengin idin
Caz atayın bir barsam, Baharda özellikle bir varsam,
Caman körsöñ mayliga, Sevmesen de olur,

<i>Cıldız deyt Gül maalani</i>	Yıldız der Gül mahallesini
<i>Aylığıñdı tileymin.</i>	Aylığımı dilerim.
<i>Cardılıgım bilinbeyt</i>	Fakirliğim bilinmez
<i>Senin baylığıñdı tileymin.</i>	Senin zenginliğini dilerim.

(s.69-70)

Moldo Niyaz'a göre fakirlik de zenginlik gibi Allah vergisidir. Şair, kendisini de fakirler arasında sayar ve fakirlerin kanaat sahibi olması gerektiğini ifade eder.

<i>Kanaat kılıp kambagal</i>	Kanaat edip fakirler
<i>Kayırluu bolso bay degen.</i>	Hayırlı ise zengin denen.

(s.37)

Moldo Niyaz, fakirlerin halini bildirmeden yaşamaları, kanaat etmeleri gerektiğini söylemekle beraber gezip dolaşarak gördüğü yerlerde yetimlikten, sahipsizlikten, ezilmekten kaynaklanan ihtiyaçlı insanların iç parçalayan manzaralarını da açık bir biçimde şiirlerinde verir.

<i>Biröö kılat kızmattı</i>	Biri eder hizmeti
<i>Karal tüştüp bir cilga.</i>	Köle olup bir yıla.
<i>Tegirmenge taş kesip</i>	Değirmene taş kesip
<i>Biröö dayım matindar</i>	Birisi daima minnettar
<i>Ata yüzün körböstön</i>	Baba yüzünü görmeden
<i>Äne sütkö toyboston</i>	Ana sütüne doymadan
<i>Kakşap kalat cetimder.</i>	Sızlayıp kalır yetimler.
<i>Biröö dayım col kezip</i>	Biri daima yolda
<i>Balasın biröö bara albay</i>	Çocuğunu biri geçindiremeden
<i>Biröö tileyt hudaydan</i>	Biri diler Allah'tan
<i>Zar bolup kızıl tırnakka.</i>	Muhtaç olup bir tırnağa.
<i>Biröö cürüp toolordo</i>	Biri dolaşıp dağlarda
<i>Kar bassa közü karıgat.</i>	Kar yağsa gözü kamaşır.
<i>Bir nece miskin gariptar</i>	Birçok fakir garipler

<i>Bir pul tappay zarıgat.</i>	Bir kuruş bulamadan acınır.
<i>Körgön bilet şunçaki</i>	Gören bilir şunca ki
<i>Düniyanın kaarını.</i>	Dünyanın kahrını.
<i>Ägem bilet äsebin</i>	Rabb'im bilir hesabını
<i>Äki dünya baarını.</i>	İki dünya tamamını.

(s.82)

3.3.5. Vatanseverlik-Mertlik Temi

Moldo Niyaz'ın şiirlerinde Kırgız coğrafyası neredeyse şehir şehir hem de tüm güzellikleriyle dile getirilir. Şair memleketinden, toprağından söz ederken oldukça mutludur. Ona duyduğu ilgi ve sevgi bu dizelerde açık bir biçimde ortaya konmaktadır.

<i>Ördöktöy moynun sozgondo</i>	Ördek gibi boynunu uzatınca
<i>Özbegi köp Özgöndö.</i>	Özbek'i çoktur Özgön'de.
<i>Kar ketip bahar caz bolot</i>	Kar erip bahar yaz olur
<i>Karga, kuzgun tozgondo.</i>	Karga, kuzgun dağılınca.
<i>Baatırdın baarı maydanda,</i>	Kahramanların hepsi meydanda,
<i>Tit, mayız kani Şaydanda.</i>	Dut, üzüm vatanı Şaydan'da.
<i>Koydun kani Gissarda.</i>	Koyunun vatanı Gissar'da.
<i>Kandek örük Huşarda</i>	Kandek kayısı Huşar'da
<i>Kürüçtün kani Ancıyan,</i>	Pirincin vatanı Andican,
<i>Mayızdın kani Namangan.</i>	Üzümün vatanı Namangan.
<i>Parçanın kani Margalañ</i>	Hepsinin vatanı Margalan
<i>Arçanın kani toolordo,</i>	Çamağacının vatanı dağlarda,
<i>Ilaaçın oynoyt zoolordo.</i>	Doğan oynar kayalarda.

(s.39)

Şair, tarihî mekânlarda da alıntılanan bu dizelerde şair, yaşadığı coğrafyayı karış karış ve oldukça detaylı bir biçimde verir. Bu dizeler onun vatanı ile bir ve bütün olduğuna işaret etmektedir. Moldo Niyaz memleketinin geleneklerini verdiği şiirlerinde sözde soru cümleleri ile okuyucusuna aktarır. Toplumuna ait güzellikleri

peş peşe ve bir özleyişle aktarırken ortaya yine memleket ve millete duyduğu sevgi çıkar.

<i>Akın suuday ayran, süt</i>	Akan su gibi ayran, süt
<i>Göş kuvurdak, gül kıımız</i>	Et kavurması, gül kıımız
<i>Köçmön baylar Alayda,</i>	Göçmen zenginler Alay'da,
<i>Cazdan çakşı bar beken?</i>	Yazdan iyisi var mıymış?
<i>Cañı öspürüm ulanga</i>	Genç delikanlı oğlana
<i>Beli tutam, beş kökül</i>	Beli ince, beş kâkül
<i>Nazdan cakşı bar beken?</i>	Nazdan iyisi var mıymış?
<i>Celege kulun baylasa</i>	Yeleye kulun bağlasa
<i>Kara kıyak, kaz grut</i>	Kara keman, kaz kurut
<i>Kazısı bolot cilkının.</i>	Kazısı ²⁷ olur yılmının.
<i>Ceri catık, kök şiver</i>	Yeri yassı, yeşil çimen
<i>Tüzdön cakşı bar beken?</i>	Düzden iyisi var mıymış?
<i>Cemiştin baarı teñ bışıp,</i>	Yemişin tamamı olgunlaşıp
<i>Küzdön cakşı bar beken?</i>	Sonbahardan iyisi var mıymış?

(s.47)

Moldo Niyaz'ın vatan sevgisi konusunda en önemli örneği millî mücadele teminde adları geçen Alımkul Atalık ve Kurbancañ Datka'dır. Onların karşılaştıkları güçlülere rağmen vatan savunması ve millet sevgisinden vazgeçmemeleri şair tarafından özellikle verilir. Nitekim vatan ve millet konusunda bu derece kararlı olan insanları şiirlerinde 'iyiler' veya 'mertler' olarak adlandırır. En iyi örneği adı verilen tarihî kişilikler olarak kayda geçilebilecek bu insanlar oldukça heybetli görünürler.

<i>Ak colborstoy aydıñduu</i>	Ak kaplan gibi heybetli
<i>Mart cakşısın köp aytım.</i>	Mertlerin iyisini çok söyledim.

(s.56)

Ona göre mert insan da vatan ve millet için her türlü zorluğu göze alan gerekirse gözünü kırpmadan ölüme giden kimsedir.

²⁷ Yılm etinden yapılmış sucuk

Ölümnön kaytpayt mart deĝen.   Ölümnden dönmez mert denen.

(s.36)

Alımkul'un Rusların işgaline karşı vatan topraklarını savunmak üzere yola çıkışı ve canını hiçe sayarak savaşması vatan ve millet sevgisi teminin bir örneği olarak şiirde oldukça geniş olarak verilmektedir.

<i>Kaygı menen kan küyüp,</i>	Kaygı ile kanı kaynayıp
<i>Tegirmençidey taş kesip,</i>	Değirmenci gibi taş kesip
<i>Talabı bolup baş kesip,</i>	Talebi olup baş kesip
<i>Oltura albay orduda</i>	Oturamadan yerinde
<i>Oruska ketti Alımkul.</i>	Ruslara gitti Alımkul.
<i>Baatırlıĝıñ barçaĝa,</i>	Kahramanlığın herkese,
<i>Azamattıĝıñ aalamga,</i>	Yiğitliğin âleme,
<i>Bütündüĝüñ Buharga,</i>	Bütünlüğün Buhara'ya,
<i>Üröstömdüĝünñ Urumga</i>	Rüstemliğin Rum'a
<i>Maalim bolup cetti äde.</i>	Malum olup ulaşmıştı.
<i>Balli sizge, Alımkul!</i>	Aferin size, Alımkul!
<i>Kattalarga karabay</i>	Büyüklerle bakmadan
<i>Kafirga kettin Alımkul.</i>	Kâfire gittin Alımkul.
<i>Çoçukanday attanıp,</i>	Ürkmüş gibi atlanıp
<i>Çoçkogo kettin Alımkul.</i>	Domuza gittin Alımkul.
<i>Akıret sapar cakın dep,</i>	Ahiret seferi yakın diye
<i>Azapka kettin Alımkul.</i>	Azaba gittin Alımkul.
<i>Gazi, şeyit bolom dep,</i>	Gazi, şehit olurum diye
<i>Kazatka kettin Alımkul.</i>	Savaşa gittin Alımkul.
<i>Aldı-kiyinin karabay</i>	Önüne ardına bakmadan
<i>Şaşıp ketti Alımkul.</i>	Aceleyle gitti Alımkul.

(s.64)

3.3.6. Lirik Şiirler ve Aşk Temi

Moldo Niyaz, şiirlerinde sadece destansı ve tarihî temalar kullanmaz. En az onlar kadar yoğun olarak coşkulu yani lirik temalara da rastlamak mümkündür. Onun şiirlerinde lirik özellikler taşıyan kısımları iki alt başlıkta ele almak mümkündür. Bunlardan ilki vatanseverlik temine de konu olan memleketinin güzelliklerinden söz

ettiği kısımlardır. Şair bu bölümlerde okuyucusunu umutlandıran, gururlandıran ve onun yaşadığı topraklara aidiyetini kuvvetlendiren bir tarzda aktarır duygularını. Yine sözde soru cümleleri ile okuyucusunun coşkusunu artıracak şekilde Kırgız Türklerinin sosyal hayatını gözler önüne serer.

<i>Han aldında celbirep</i>	Hanın önünde dalgalanıp
<i>Tuudan cakşı bar beken?</i>	Tuğdan iyisi var mıymış?
<i>Karaboz külük paygadan</i>	Karaboz külük ²⁸ yarıştan
<i>Kattık çıkıp kelgende,</i>	Hızlı çıkıp gelince,
<i>Karap turgan marttardin</i>	İzlemekte olan mertlerin
<i>Tayday tuylap cügörü</i>	Tay gibi vurup yürekleri
<i>Çuvdan cakşı bar beken?</i>	Gürültüden iyisi var mıymış?
<i>Karçıga salıp, kaz alsa</i>	Karçıga ²⁹ salıp kaz alsa
<i>Uvdan cakşı bar beken?</i>	Avdan iyisi var mıymış?
<i>Suvsap cürüp bar</i>	Susamışken bir yudumlasa
<i>Suuktugu muzca bar</i>	Soğukluğu buz kadar
<i>Suvdan cakşı bar beken?</i>	Sudan iyisi var mıymış?

(s.47)

Moldo Niyaz'ın lirik şiirlerinin ikinci kısmı ise kadın güzelliği ve aşk konulu şiirlerdir. Munduz boyunun töresi Binbaşı Maksıt'ın hanımı Datkayım için yazdığı şiirde bu tür şiirlerin en dikkat çekici örneklerinden biridir.

<i>Aşı mınça fazanda!</i>	Yemeği o kadar hamaratlı!
<i>Mazası balday aşının.</i>	Tadı bal gibi yemeklerinin.
<i>Ortosuda kalı bar</i>	Ortasında beni var
<i>Piliktey äki kaşının.</i>	Pilik ³⁰ gibi iki kaşının.
<i>Bosogo boyluu, kara çaç</i>	Uzun boylu kara saç
<i>Munçayam uzun bolorbu.</i>	Bu kadar da uzun olur mu?
<i>Ak betinin ortosu</i>	Ak yüzünün ortası

²⁸ Koşu atı.

²⁹ Bir tür kuş.

³⁰ Yağ lambasının içinde yanan kumaş.

<i>Anarday kızıl bolorbu.</i>	Nar gibi kızıl olur mu?
<i>Közü cakşı Datkayım</i>	Gözleri güzel Datkayım
<i>Kök çaydı köp aççık dep,</i>	Yeşil çayı acı diye
<i>Pamil çaydı sasık dep,</i>	Siyah çayı fena kokulu diye
<i>Kara çaydı kaynatıp,</i>	Siyah çayı kaynatıp
<i>Kaymaktap şire çay kılat.</i>	Kaymakla şire çay yapar.
<i>Möörlögön kagazday</i>	Mühürlenlen kâğıt gibi
<i>Datkayımdın ak beti</i>	Datkayım'ın ak yüzü
<i>Körsöñ közüñ taygılat.</i>	Görsen gözün kayar.
<i>Ar cerde bolsa kem ämes</i>	Her yerde olsa az değil
<i>Atantaylığı Maksıttay,</i>	Cömertliği Maksıt gibi,
<i>Datkayımdın camalı</i>	Datkayım'ın cemali
<i>(Ak) tamağı ak süttöy</i>	(Ak) damağı ak süt gibi
<i>Ak beti aydın cüzündöy.</i>	Ak yüzü ayın yüzü gibi.
<i>Közdörü çigil cüzümdöy.</i>	Közleri çilgi ³¹ üzüm gibi.
<i>Çaçı kara kunduzday,</i>	Saçı kara kunduz gibi,
<i>Saarki çolpon cıldızday.</i>	Seher vaktindeki Çobanyıldızı gibi.

(s.129)

Moldo Niyaz, doğrudan aşk şiiri sayılabilecek dizelerini 'Kımça' isimli bir güzele adar. Onu görmek, onunla olmak arzusuyla yanıp tutuşan şair, diğer şiirlerindeki destansı tondan çok farklı bir şekilde lirik ve aciz, çaresiz âşık hâlinde görünür.

<i>Akılı daana Kımça can.</i>	Akıllı zeki Kımça can.
<i>Cagalmay közdü balasın</i>	Cagalmay ³² gözlü çocuksun
<i>Cayloodon kaçan kalasın?</i>	Yayladan ne zaman kalırsın?
<i>Calt berip, canım alasın</i>	Parlayıp canımı alırsın

³¹ Erken olgunlaşmış meyve.

³² yırtıcı kuş türü

*Cayloogo ketip can alat,
Catkan ceriñ bir körsöm
Canım kıyla dem alat.
Karabaşıl sonosuñ
Kayda barıp konosuñ?
Kaşım da kaçan bolosuñ?
Kayrıl bay köçüp ketesin?
Kadırga kaçan cetesiñ?
Kalemkaş cuvan kımça bel
Kalempir monçok tagınıp,
Kakşadım, bozoy, sagınıp,
Küydüm can monçok tagınıp
Küydügrü cuban, kımça bel
Küyüp cüröt coluñda
Külküñdü bozoy sagınıp.
Sırğa tilla tagınıp,
Sırlaşım sra bolbosuñ.
Canıma koñşu konboysuñ
Cagalmay sinduu Kımça can,
Can kıynaysuñ, oñboysuñ
Canımdı fida men kilsam
Cakınnan beri bolboysuñ.
Mal körünböyt mastıktan,
Can körünböyt şaşıtkan,
Irdaymın senin kaşına,
Işkın tüştü başıma.*

Yaylaya gidip dinlenir,
Yattığın yeri bir görsem
Canım bir hayli dinlenir.
Karabaşlı ördeksin
Nereye gidip konarsın?
Yanımda ne zaman olursun?
Dönmeden göç edersin?
Değerimi ne zaman bilirsin?
Kalem kaş gelin ince bel
Biber boncuk takınıp
Kurudum, sararıp özleyip
Yandım can boncuk takınıp
Mizahçı gelin, ince bel
Yanmaktadır yolunda
Gülüşünü özleyip
Altın küpe takınıp
Sırdaşım zerre olmazsın.
Yanıma komşu konmazsın
Cagalmay gibi Kımça can,
Canımı acıtırsın, düzelmezsin
Canımı feda etsem
Yakından beri olmazsın.
Mal görünmez sarhoşluktan,
Can görünmez gençlikten,
Şarkı söylerim senin kaşına,
Işkın düştü başıma.

<i>Osmo bolom kaşına,</i>	Osmo ³³ olurum kaşına,
<i>Otun tüştü başıma.</i>	Ateşin düştü başıma.
<i>Alaşa boyluu, kımça bal</i>	Uzun boylu ince bel
<i>Âşıklık kılıp, ak uram,</i>	Âşık olup yalvarırım,
<i>Akılı daana zireksiñ</i>	Akıllı dâhi zekisin
<i>Aläämiñ ketpeyt cüröktön</i>	Elemin gitmez yürekten
<i>Karnatpaysiñ bilekten</i>	Tutturamazsın bilekten
<i>Suu boyunda suu talday</i>	Su boyunda su ağacı gibi
<i>Buralasiñ Kımça can.</i>	Kıvrılırsın Kımça can.

(s.123)

Kısacası Moldo Niyaz, bir şair olarak lirik şiirler yazma konusunda da hem döneminin hem de sonrasının en usta isimlerinden biridir.

SONUÇ

Türk tarihinin bilinen en eski kavimlerinden biri olan Kırgız Türkleri, birçok kez devlet kurma tecrübesi yaşar. Kendi devletleri dışında bir başka devlete tâbi olduklarında da kendi değerlerini koruyarak ve o ülkenin askerî, siyasî hayatında etkin bir unsur olarak yer alırlar.

---

³³ Kaşa koyulan bir ot.

Kırgızlar MÖ 200'lü yıllardan başlayarak tarih sahnesinde var olan köklü bir Türk topluluğu olarak diğer Türk boyları dışında özellikle Çin, Moğol ve Ruslarla ciddi bir varlık yokluk mücadelesi içerisine girer. Diğer Türk boyları ile kimi zaman ittifak kuran kimi zamanda çeşitli sebeplerle anlaşmazlıklar yaşayıp mücadele eden Kırgız Türkleri geçmişten bugüne varlıklarını korumaktadır. Türkistan coğrafyasındaki diğer Türk boyları gibi genel olarak konargöçer bir hayat tarzını benimseyen Kırgızlar, hayatlarını sürdürmek için hayvancılık ve avcılığın yanı sıra ticaretle de uğraşır.

Kırgızlar XIX. yüzyılda Hokand Hanlığına bağlı olarak yaşarken özellikle bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren toprakları Rusların işgal hareketlerinin hedefi olur. Hokand Hanlığının askerî gücünde etkin olan Kırgız Türkleri bu işgal girişimine engel olmak için uzun süre mücadele eder. Ancak boylar şeklinde yaşayan Kırgız halkının kendi arasında yaşadığı sorunlar çözülemeyince Ruslara karşı iyice zayıflarlar.

Hokand Hanlığını 1876 yılında ortadan kaldıran Çarlık Rusya'sı, Kırgız topraklarının işgalini kolaylaştırmak ve işgal sonrasında sorunsuz idare etmek için özel kanunlarla birlikte kendi yönetim sistemini getirir. Türkistan Genel Valiliği ismiyle kurulan bu sömürgeci yönetim Kırgızların vatanını; Rusya içlerinden getirilecek Rus köylüsü için verimli topraklar, Rus sanayisi için ciddi bir hammadde kaynağı, Rus tüccarların malları için de önemli bir pazar olarak hazırlar.

Kırgız Türkleri arasındaki fitneyi büyüterek kendine yönelebilecek itirazları ortadan kaldıran Çarlık Rusya'sı Kırgızların arasından seçtiği yöneticilerin de liyakatsiz ve ahlak sorunu olan, kendi halkının değil, Rusya'nın çıkarına çalışan kimselerden olmasına özen gösterir. Ruslar, Kırgız halkının birbiriyle düşmanlığını arttırırken onlar arasından menfaatle devşirdiği yerli isimlere de kendi propagandasını yaptırır.

Bütün bu stratejik adımlara rağmen Kırgız halkı Çarlık Rusya'sının sistematik bir biçimde yürüttüğü baskı politikasına, 1885 yılında Oş şehrinde başlayan ve kısa sürede millî bir karakter kazanan bir ayaklanmayla karşı çıkar. Bu ayaklanmayı 1898 yılında merkezi Andican kasabası olan bir başka ayaklanma takip eder. Halk elinden alınan topraklarını, ağır vergilerin kalkmasını, adaletsiz uygulamaların son bulmasını kısacası özgürlüğünü geri ister. Kırgız halkının bu haklı taleplerine Rusların cevabı

şiddet olur. Ayaklanmalar ağır silahlarla yapılan müdahalelerle kanlı bir şekilde bastırılır.

Kırgız Türklerinin o dönemde yaşadıkları tarihî belgeler kadar edebî eserlere de yansır. Köklü bir sözlü edebiyat geleneğine sahip olan Kırgız Türklerinde özellikle yaygın olarak kullanılan şiir türünün içeriğinde halkın yaşadıklarına çok geniş bir şekilde yer verilmektedir. Bu dönemde sözlü kültürün yanı sıra yazılı edebiyatın ilk örnekleri de ortaya çıkmaya başlar.

Oş bölgesinin Kadamçay ilçesine bağlı Kızıl Bulak köyünde 1823 yılında dünyaya gelen Moldo Niyaz, Kırgız edebiyatının ilk kalem şairlerinden biridir. İlk eğitimini dinî eğitim veren okullardan aldığı söylenen, yine rivayetlere göre daha sonra Kara-Tigin Medresesinde eğitimini sürdüren Moldo Niyaz buralarda İslam dini ve Doğu edebiyatlarına ait pek çok eseri okuma fırsatı bulur. Döneminin diğer şairlerinden farklı olarak dinler tarihi, millî tarih ve felsefe alanındaki tahsili sayesinde aktif siyasetle de yakından ilgilidir.

Kırgız ve Çağatay Türkçesi dışında Arapça ve Farsçayı da rahatlıkla konuşup yazabilen şair, eserlerini Arap alfabesini kullanarak o günün Kırgız Türkçesiyle kendisi yazar. Şairin el yazısıyla hazırladığı ve bizzat ciltlediği eserlerinden bugüne ulaşabilen üç örnekten anlaşıldığı kadarıyla Moldo Niyaz; Kırgızların yaşadığı Arka, Ancıyan gibi Çin'e bağlı şehirlerin de bulunduğu geniş bir bölgeyi yani Kırgızistan coğrafyasının tamamını dolaşır. Moldo Niyaz, yılın sıcak zamanlarında halkın arasında dolaşırken serin ve soğuk mevsimlerde ise doğduğu Kızıl Bulak köyüne gelerek günümüzde de 'Moldo Niyaz'ın Mağarası' olarak anılan bir mağarada Kırgız çocuklarına Arap alfabesi ile Kırgızca okuma ve yazma öğretir.

Moldo Niyaz daha çok Hokand Hanlığı döneminde yaşamış olmakla birlikte Rus işgalinin başladığı ve tamamlandığı döneme de şahitlik eder. Eserlerinde ağırlıklı olarak dinî konuları işleyen şair, dönemin sosyal ve siyasî olaylarına da kayıtsız kalmaz. Rus işgaline sert bir biçimde tepki gösteren, onlarla işbirliği yapan Kırgız yöneticilere ağır eleştiriler yönelten ve 1864'te Türkistan, Evliya Ata, Çimkent şehirlerini savunmak için Ruslara karşı kahramanca mücadele eden Alimkul'u eserlerinde öven Moldo Niyaz'ın şiirleri tarihî bir belge niteliği de taşır. Geleneklere

ve ahlaki kurallara bağlı bir hayat süren, dolaştığı bölgelerin yöneticilerine danışmanlık hizmeti de veren Moldo Niyaz, 1896 yılında doğduğu köyde vefat eder.

Sözlü edebiyattan yazılı edebiyata geçiş döneminin etkili isimlerinden biri olan Niyaz, şiirlerinde çeşitli konularla ilgili geçmiş olayları tecrübe ve ibret olması amacıyla aktarır. Nasihat vermek amacıyla söylenen Kırgız halk şiiri türü ‘sanat’ın içeriğini zenginleştirerek dönemin tarihî gerçeklerini de bu şiir türü ile anlatır. ‘Sanat’, ‘Sanat Digar’, ‘Sanat Hasirat’, ‘Sanat Digarast’ gibi adlar verdiği şiirlerine bakıldığında Moldo Niyaz’ın sadece bir şair değil; aynı zamanda tarihçi, seyyah, öğretmen, âlim ve filozof olduğunu söylemek mümkündür. şiirlerinde dünyayı, toplumsal veya bireysel ilişkileri, tarihî olayları din merkezli ele alan şair, düşüncelelerini aktarmada da oldukça cesurdur.

Kırgız şiirinde zamane akımı olarak bilinen ve sosyal anlamda yaşanan problemler, halk hayatında meydana gelen ahlaki çöküş üzerine kafa yoran Niyaz’a göre bütün bu sorunların temelinde dinden uzaklaşma bulunmaktadır. Sorunların çözüümü de ona göre dinin yeniden en doğru şekliyle hayata hâkim olmasıyla mümkün olabilir. Eserlerinde halkı bir olmaya, beraber hareket etmeye ve vatanlarını sevmeye davet eden Moldo Niyaz, Rus işgaline de şiddetle karşı çıkar. Bu konuda çok sayıda şiiri bulunan Niyaz, Rus işgalininin Kırgız halkının hayatında bir trajediye yol açtığını anlatmaya çalışır. şair, sömürü ve asimilasyon amaçlı Rus işgaline maruz kalan bütün Müslüman Türk toprakları için dertlenir. şiirlerinde işgal konusundaki tavrını, üzüntüsünü net ve açık bir biçimde ortaya koyan Moldo Niyaz, bir yandan da Türk halklarını muhtemel Rus esaretinden kurtarmak için çareler arar. şair, Rus yönetimine açıkça karşı çıkıp bağımsızlık için savaşan Alimkul Atalık ve Kurbancan Datka gibi örnek kahramanları şiirlerinde işleyerek halkı yaşananlara karşı tavır almaya çağırır.

KAYNAKÇA

Akramova, D. (2000). *Din Eğitiminin Genel Eğitim İçindeki Yeri ve Kırgızistan'daki Durum*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Akramova, D. (2008). Kırgızistan'da Din Eğitimi Sorunları ve Çözüm Arayışları. *II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi Bildiri Kitabı-Bişkek*. s.493-502.

Alahan, S. (2004). *Beş Moldo*. Bişkek: Ayat.

Alimov, U. (2003). *Kırgızistan'da Akınlar ve Akınlık Geleneği*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Altımuşova, Z. (2017). Kırgızistan'da Basmacı Hareketiyle İlgili Yeni Bilgiler (1925-1934). *Bilig*, S.82, s.91-116.

Arıcan, O. (2013). Çağdaş Kırgız Şiirlerinin Stilistik Hususiyetleri Üzerine. *Turkish Studies*, C.VIII, S.4, s.193-199.

Aşçı, U. D. (2009). Kırgız Dili ve Edebiyatının Kuruluş Yıllarına Ait Arap Harfli Kırgız Metinlerinde Alfabe ve Yazım Kuralları. *Türkbilig*, S.17, s.5-32.

Aynakul, G. (2017). Kurbanca'nın Ağıtları. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.10, s.622-641.

Azap, S. (2016). Kırgızların Gelecek Algısını Oluşturan Anne Arketipi: Kurmanca Datka (Tölgön Kasımbekov'un Kırılan Kılıç Romanı Örneğinde). *Türk Dünyasında Kadın Algısı*, C.II, s.755-762. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları.

Azızılla Uulu, I. (2019). *Kırgız Şiirinde Dinî ve Tasavvufî Unsurlar*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Bardakçı, S. (2013). İbn Arabî'ye Göre El-Esmâ'ül-Hüsna'nın Sonsuzluğu Meselesinin Yorumu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.VI, S.24, s.51-67.

Budak, F. (2003). *Kırgızistan Dünü, Bugünü, Yarını*. Ankara: Ocak Yayınları.

Buyar, C. (2013). Kırgızistan'da Bir Etnik Grup: Sart Kalmaklar. *Turkish Studies*, C.VIII, S.9, s.819-831.

Cicioğlu, N. (2016). Moldo Niyaz'ın Şiirlerinde Tarihî Gerçeklik: Rus İşgali Örneğinde. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.IX, S.43, s.71-78.

Cigitov, S. (2006). Kırgız Yazı Dilinin Ortaya Çıkması ve İlk Edebi Örnekler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.VI, S.2, s.521-524. İzmir.

- Çeribaş, M. (2012). *Kırgız Türklerinde Manasçılık Geleneği ve Manasçılar*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Çetin, N. (2004). *Şiir Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Çınar, A. A. (1996). Orta Asya Türk Kültüründe İnanlık Geleneği. *Bilig*, S.1, s.55-59.
- Demirli, E. (2012). Vahdet-i Vücûd. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.XLII, s.431-435.
- Derviş, L. - Esenkankyzy, S. (2019). Kırgızistan'da Siyasi Katliam (1937-1938). *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.23, s.169-185.
- Dıykanbayeva, M. (2014). 1916 Yılındaki Kırgız Millî Mücadelesi: Ürkün. *TEKE Dergisi*, S.3/3, s.112-126.
- Dıykanbayeva, M. (2016). *Kırgızlarda Atalar Kültü*. Konya: Kömen Yayınları.
- Doğan, D. M. (2014). *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Yazar Yayınları.
- Duman, G. B. (2015). 19. Yüzyıl Kırgız Şiiri ve Dönemin Sosyal ve Siyasi Gelişmelerinin Şiirdeki Yansımaları. *Bilig*, S.75, s.1-21.
- Erdem, M. (2000). *Kırgız Türkleri*. Ankara: ASAM Yayınları.
- Gökalp, Z. (2019). *Kitaplar I*. (haz. Şevket Beysanoğlu, vd.). İstanbul: YKY.
- Gömeç, S. (2002). *Tarihte ve Günümüzde Kırgız Türkleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gürbüz, Y. E. (2011). Orta Asya'nın Ortasında Bir Ada: Kırgızistan. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.15, s.419-447.
- Hakyemez, C. (2004). Mehdî Düşüncesinin İtikadîleşmesi Üzerine. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.III, S.5, s.127-144.
- Hekimoğlu, V. S. F.-vd. (2019). 19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Doğu Türkistan'daki Milli Mücadelede Kazak Ve Kırgızların Rolü. *Belleten*, C.LXXXIII, S.296, s.229-259. <http://www.ttk.gov.tr/Dergiler/Belleten/296-Belleten/10-VSFHekimoglu-AMahayeva-GCarginova.pdf> (En Son Erişim Tarihi: 05.11.2019).
- Işık, M. (2016). *Türklerin Kültür Kökeni*. İstanbul: Yediveren Yayınları.
- Kalberdiev, A. (2010). *Kırgızların Allah Anlayışı*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kalkan, M. (2006). *Kırgızlar ve Kazaklar*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Kapağan, E. (2015). *Kırgız Şiirinde Ekim Devrimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kapağan, E. (2017). Kırgız Akını Arstanbek'te Milli Birlik ve Bağımsızlık Fikri. *İTOBİAD*, C.VI, S.2, s.750-759.

Kara F. (2013). Kırgız Sovyet Devletinin Oluşması. *JASSS*, C.VI, S.2, s.1749-1767.

Kayıpov, S. (2005). *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*. (akt. İ. Turan Kallımcı, vd.). C.XXXI. Ankara: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/13471,yuzyillardirdevamedensozsanatipdf.pdf?0>, Son Erişim Tarihi: 24.10.2019)

Kayıpov, S. (2009). *Folklor Üzerine Yazılar*. Bişkek: KTMU Yayınları.

Kulamshaeva, B. (2016). *Toplumbilim Işığında Kırgızların Dili ve Kültürü*. İstanbul: Kriter Yayınevi.

Kumru, C. (2018). Doğu Türkistan Hükümdarı Yakup Bey Döneminde Rusya İle İlişkiler. *Türk Tarihine Dair Yazılar*, C.III, s.129-138. Ankara: Gece Kitaplığı.

Kundakçı, M. (2019). *Kırgız Zamane Edebiyatı*. Ankara: Bengü Yayınları.

Kurat, A. N. (1993). *Rusya Tarihi – Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara TTK Basımevi.

Niyaz, M. (1993). *Sanat Dıgarasttari*. (Haz. Omor Sooronov). Bişkek: Uçkun.

Orozobaev, M. (2014). Kırgızcadaki İslam Öncesi Geleneksel İnanç ve İnanışlarla İlgili Söz Varlığı. Ankara: TDK Yayınları.

Ölçekçi, T. (2013). Manaplar ve Kırgız Tarihindeki Roller. *Bilig*, S.67, s.111-128.

Özgen, N. (2014). Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında (1900-1950) Kırgız Edebiyatı Tarihi. Ankara: TDK Yayınları.

Polat, F. (2011). Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan Eğitim Politikaları ve Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.36, s.1-18.

Roux, J. P. (2014). *Orta Asya – Tarih ve Uygarlık*. (Çev. L. Arslan Özcan). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık

Sağlam, A. (2017). *Kırgız Etnik Kimliği ve Ulus Devlet Yapılanması*. İstanbul: AZ Yayıncılık.

Saray, M. (1993). *Kırgız Türkleri Tarihi*. İstanbul: Nesil Yayıncılık.

Saray, M. (2002). Kırgızistan. *İslâm Ansiklopedisi*, C.XXV, s.442-445. Ankara: TDV Yayınları.

Sıdkov, C. (1993). Kırgızistan'da Kültürel Miras ve Değeri. *Vakıf Haftası Dergisi*, S.10, s.101-104.

Togan, Z. V. (1981).*Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi*. C.I. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Toplu, B. (2014). Farklı Coğrafyanın Aynı İnsanları (Molla Niyaz ve Aşık Seyrani). *Turkish Studies*, C.IX, S.3, s.1445-1450.

Toraman, A. (2014). 1876-1916 Rus Sömürgeciliği Döneminde (Çarlık Dönemi) Kırgızların Sosyal ve Kültürel Hayatları. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kayseri: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Uludağ, S. (1991). Arş. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.III, s.410.

Yazı, M. E. (2007). *Çarlık Döneminde Kırgızlar (1852-1917)*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elazığ: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

ÖZGEÇMİŞ

İbrahim SOYTÜRK, 23.05.1991 tarihinde Yalova'da doğdu. Lise öğrenimini 2010 yılında Yalova Atatürk Anadolu Lisesi'nde tamamladı. 2016 yılında Karabük Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Karabük Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (KBÜ TÖMER)'nde çalışmaya başladı. Yüksek Lisans eğitimine 2017 yılında Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında başlamıştır. 2018 yılında Yunus Emre Enstitüsü bünyesinde bir süre Senegal'de Türkçe Öğretmeni olarak görev yaptı. 2019 yılında ise Türkiye Maarif Vakfı bünyesinde Kamerun'da Okul Müdürü olarak görev yapmaya başladı ve halen bu görevine devam etmektedir. İyi derecede İngilizce, orta derecede Fransızca ve Arapça bilmektedir.